

NENAD IVANKOVIĆ

SOVA

Sova je roman o ljubavi,
novinarstvu i UDBI. Iako je
glavno lice novinar jednog
nisko nakladnog dnevnika,
istinski junak priče je Vlatko
Skež, sudac, odvjetnik i
političar. Čovjek koji je još
sedamdesetih počeo surađivati
s tajnom policijom, nastavio
to i u osamdesetim i na kraju
završio u vrhu hrvatske
politike.

Sova je istodobno i priča o
tajnim dokumentima, o
knjigama koje danas više
nitko ne čita, o velikim
misliocima u ustima malih
ljudi, o tajanstvenoj Ani...
o posljednjih sedam-osam
godina hrvatske stvarnosti.
Prelomljenih kroz prizmu
državnih novina kojima je
na čelu urednik koji...

Nenad Ivanković: Sova

Copyright © 2004. Nenad Ivanković

Nakladnik: TIVA Varaždin

Za nakladnika: Zvonimir Kušter

Naslovna strana: Snježana Kodarić-Ivanković

Kompjutorska priprema i tisak:

TIVA – Tiskara Varaždin

ISBN 953-6775-70-0

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 821.163.42-31

IVANKOVIĆ, Nenad

Sova / Nenad Ivanković - Varaždin:
Tiva tiskara, 2004.

ISBN 953-6775-70-0

440818015

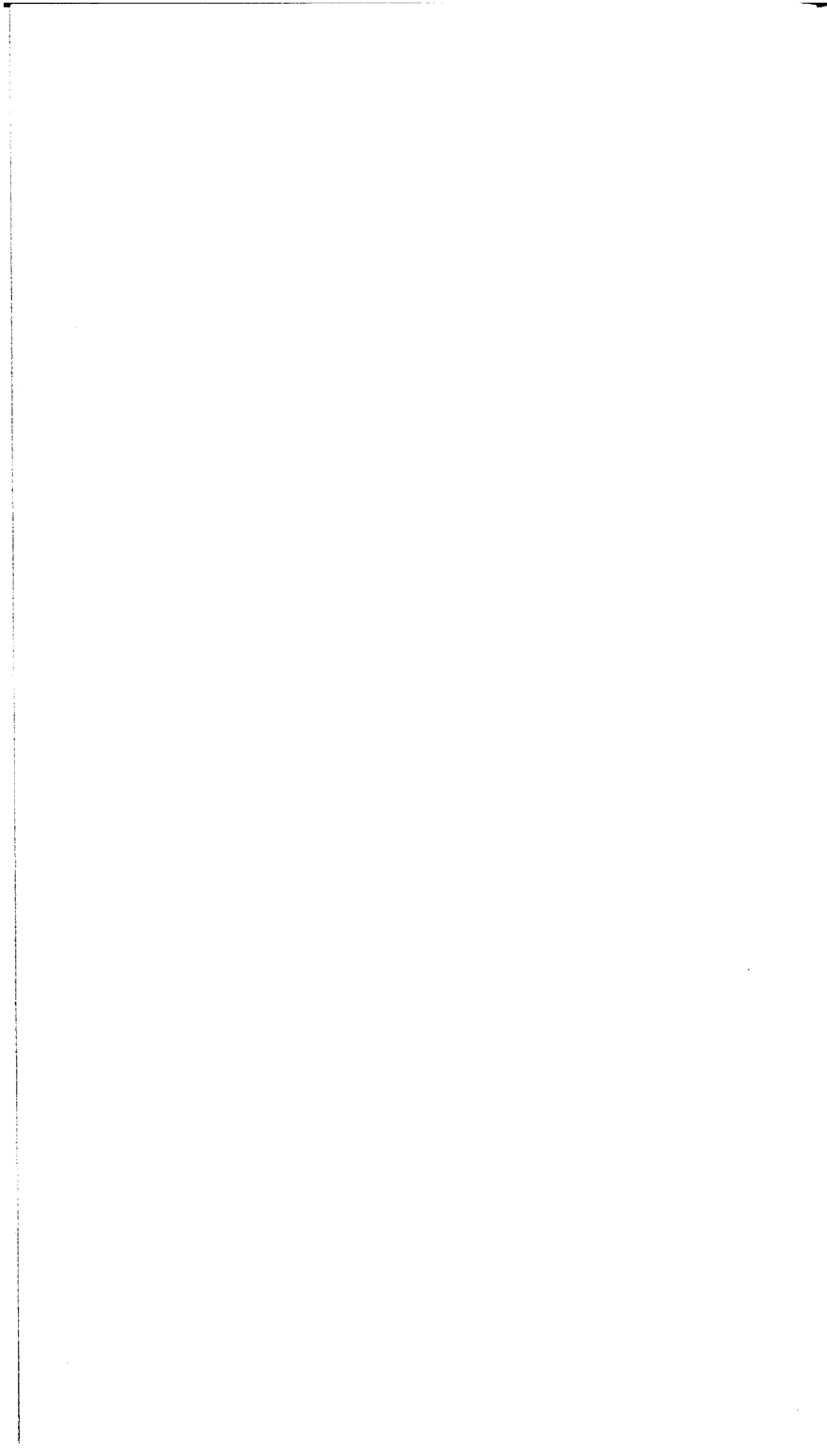
Pretiskivanje ili bilo kakvo umnožavanje ove knjige, kako u cjelini tako i u dijelovima, bez autorove suglasnosti nije dopušteno.

Nenad Ivanković

SOVA

*Ova je knjiga plod mašte
i ljubavi prema pisanju*

Prvo poglavlje

1.

Sjedim u prostoriji nalik na hangar, na rasklimanoj stolici. Zagušljivo je i dosadno. Kako to već biva u ne baš tiražnim novinama. Neka, ne baš naočita, kolegica – a uglavnom su u novinama sve takve – nosi kavu u plastičnim čašama na komadu ofucanog kartona. Usredotočena je na tu svoju operaciju kao da se radi o biti, ili ne biti. Lice joj odražava savršenu mješavinu tuposti i odlučnosti, kakva inače krasi napredne žene u izuzetnim profesijama. Momak, prema čijem stolu ide – također od te sorte – puši i čeka na blaženi trenutak. Na onaj neobavezni sat u redakciji kad još ništa ne počinje, kad nema vijesti ni događaja, jer su urednici na kolegiju. I kad dim cigarete u čovjeku budi neku gotovo mističnu slast. *Zanos postojanja.*

– Stavi tu! – prokulja tip i odmakne hrpu papira.

Okrenem glavu i pomislim: Zašto baš *sova*? Zar zoologija nije prepuna ljudskih karakteristika? Zašto ne čagalj ili kobra? Pa i hijena nije loše. Ili pijetao? Pijevac? Kokot? Tako nešto?

Prevrćem sva ta imena, čak ih poluglasno izgovaram, no nekako se spontano vraćam na *sovu*. *Sova, sova* – doista je nešto u tom imenu. Samo način na koji se izgovara! Gotovo kraljevski:

SOVA. Kao da jezik, zubi i usnice zatvaraju krug nekog unutarnjeg smisla. Bez žurbe, mekano i profinjeno.

Minijaturna simfonija u četiri glasa! Ili samo tlapnja u sumorno jutro?

Jedna od mojih loših osobina je i ta da se volim sam sa sobom zapletati u filozofska nadmudrivanja. Čim iskrсне neki problem ili pitanje, odmah u njemu tražim dublji smisao, neku intelektualnu paralelu i slične gluposti. Na primjer: Je li ime uistinu znak i ako nije, zašto postoji izreka *nomen est omen*? I nije li cijela Wittgesteinova filozofija samo krajnje ezoterična rekapitulacija te stare i banalne sentencije?

Eto, kakvim se budalaštinama bavim kad su urednici na kolegiju i kad razmišljam o sovi. Čak me ni zadovoljna lica mojih kolega ne mogu obeshrabriti.

Ali mogu činjenice. Zato se dižem i odlazim po *Enciklopediju* i okrećem slovo S. Tu čitam: "Sove (*striges, strigiformes*) red ptica čvrsta tijela, pokrivena mekim, gustim i rahlim perjem, sive ili smeđaste boje poput drveta ili tla na kojem borave. Imaju široku glavu, okruženu vijencem zrakasto poredanog perja; oči okrenute naprijed; kukast kljun i oštre pandže, podešene za hvatanje plijena. Sove su noćni grabljivci, nečujno lete, izvrsna sluha..."

Još jednom prelijećem preko teksta, na časak osjećam varljivu nadmoć što ju čovjeku usađuje ova vražja profesija i bacam kratak pogled na ono dvoje. Učini mi se kao da su i oni u zavjeri protiv nekog i da više ne djeluju onako ograničeno. Šapću u dimu što se valja između njihovih lica i pogledavaju prema susjednom stolu.

Dohvatim stari smežurani leksikon što ga uvijek držim u ladici i tu čitam: "Sova, *die Eule, noctua, ulula, jeina, utina, ušara, bučok, buljina, eja, jejina*" – i nešto dalje – "sova orlu tiho besjedila..."

2.

Kasno popodne vratio sam se kući i nastavio kopati po knjigama. I premda imam solidnu biblioteku, o sovi nađoh relativno malo. Samo to da je najpoznatija sova sivi ćuk (*Athene noctua*), a da je najveća sova koja živi u našim krajevima buljooka sovuljaga (*Bubo bubo*). U pamćenje mi se odmah usječe to latinsko ime, jer mi se osobito sviđjelo. *Bubo bubo*, kako to samo tepajući zvuči! Što se, naravno, za ostala imena ne bi moglo reći. Sova zaista ima mnogo vrsta, a to što ih ovdje sve ne spominjem, više je dokaz moje lijenosti negoli intelektualne skromnosti.

Jednu ipak moram navesti – kukuviju drijemavicu (*Tyto alba*). Prvo zato što je najrasprostranjenija, živi – citiram doslovno – gotovo po čitavoj Zemlji. I drugo, zbog jednako zvučnog imena. S jedne strane asocira na različite povijesne ličnosti i to u rasponu od Rimskog carstva do bivše Jugoslavije, a s druge na svećeničku košulju što se oblači prigodom mise. Ipak, podatak da je *Tyto alba* takoreći sveprisutna, da je ima svuda, bez obzira na podneblje i zemljopisne karakteristike, čini mi se posebnim. I to u meni potakne moju (već spomenutu) slabost: padne mi na pamet da možda nije slučajno da se baš ta vrsta tako zove i da u tome ima nečeg esencijalnog.

Pomislím i na Anu. Danas nije došla u redakciju, a nije se ni javila. Iako se to već događalo, svaki put se uznemirim. Njušim u takvim situacijama nekakav sumorni nagovještaj, premda znam da je najvjerojatnije negdje zaglavila i da će se javiti, navečer, ili sutra. Kao da se ništa nije ni dogodilo. Uzdahnem i odlučim da prvi ne telefoniram. Tako uvijek činim kad se osjećam loše.

S police dohvatim Hegelovu *Fenomenologiju duha* i počnem tražiti ono mjesto o sovi. Naravno, sova je i simbol mudrosti, još od grčkih vremena. Tako su je častili i Rimljani, a kako su filozofi sebe smatrali najmudrijima, častili su je i oni. Doduše, jedan je pametni Englez odavno zaključio da su filozofi najbeskorisnija sorta ljudi koja hoda ovom našom Zemljom, a jednako umni Nijemac, koje stoljeće kasnije, da je Hegel obični šarlatan. Štoviše da je "blesav, neduhovan, odvratan do povraćanja" i da je k tom

još i plaćenik pruskog kralja Friedricha Wilhelma III. Naravno, meni do toga nije stalo, nego samo do citata.

Jer kad god ulazim u neki problem, nastojim iščeprkati sve što stvari daje neku *višu* dimenziju. Recimo, malo učenosti. Zato toliko zapinjem oko te Hegelove rečenice, premda znadem da se lako može dogoditi da je uopće nigdje ne spomenem. Ali moram je imati da bih bio miran.

Knjiga je u srpskom prijevodu – jer u vrijeme dok sam studirao drugih prijevoda nije bilo – sva išarana flomasterom. Začudim se kakav sam intelektualni vandal bio (sada to činim tankom olovkom i s mjerom!) i kakav sam rukopis imao. Iako ga se dobro sjećam, u tim se crtama ipak ne prepoznajem. Kao da to nisam ja, nego netko drugi. Zapravo, osjetih neku sumornu distancu spram vlastite prošlosti. Nelagodu prema sebi samom.

Najprije bacim oko na sadržaj, prelistam *Uvod* i nakon otprilike sat vremena nazovem Benjamina. Čovjeka koji uglavnom uvijek zna ono što ja ne znam, ili sam zaboravio. Ponekad me živcira to njegovo znanje – voli se njime razmetati kao športaš mišicama – pogotovo ako mi se žuri, ili sam nervozan. Rekoh mu da nikako ne mogu pronaći ono mjesto u *Fenomenologiji*, a on smjesta ispali: to ti je pri kraju Uvoda, ali u *Filozofiji prava*! A rečenica glasi – "Minervina sova leti u predvečerje". Zadovoljno poklopim slušalicu i pomislim kako bih možda ipak mogao nazvati Anu.

Ponovno dohvatim *Enciklopediju*, ali sad neko prastaro (komunističko) izdanje i pod slovom *S* nabasam na Antonina Sovu (1864–1928), češkog književnika, zapravo simbolističkog pjesnika čije djelo karakteriziraju skepsa, individualizam i iracionalnost.

Eto kako je komunizam za neke ljude bio sasvim pristojna stvarnost – pomislim – pogotovo ako u njemu nisu živjeli. Gurnuo ih je u *Enciklopediju* u kojoj se nikada ne bi našli po kriterijima *slobodnog svijeta*. I tu stanem. To je sve što sam iskopao o sovi. Ptici i češkom pjesniku. Ali ne i o Sovi, čovjeku iz naše ravnice i našeg blata.

Tu sam večer ipak nazvao Anu, a ona dojurila k meni s isprikom koja mi više nije bila važna. Bijaše mi važno jedino njezino tijelo.

Drugo poglavlje

1.

Ne sjećam se više ni dana, a ni mjeseca. Ali znam da se – tamo negdje nakon *Oluje* – u redakciji pojavio momak koji je dobio stol nasuprot moga. Nižeg je rasta, predebeo i pati od gihta. Ali se ponaša kao da je kakav neodoljivi filmski glumac. Ne puši, ali zato tu i tamo zapali cigaru i napadno otpuhuje strašne kolute dima. Zavali se u stolicu, napola ležeći, s nogama na stolu, i misli da je faca. S vremenom me to počelo iritirati, pa sam često dolazio u napast da mu naglo izmaknem stol ispod nogu.

Možda on i nije toliko kriv, koliko je krivo njegovo lice. S namještenom gestom Churchilla i brkovima à la Pancho Villa. Dobro – mislim – Bog mu je dao crnu kosu, a neka greška u njemu tu pretjeranu debljinu, ali zašto pušta te brčine? Koji ga još više potamnjuju?

Ne, ne, nije to rasizam! Samo smisao za *delikatesu*. Ako hoćeš blistav um i cigaru u gubici, onda uz to ne idu takve brčine, i to je sve!

Koliko god sam žrtva takvih i sličnih predrasuda, ipak to nije glavni razlog zbog kojeg ne podnosim Pancha Villu i zbog kojeg mi je ponekad mučno u redakciji. Tip se voli iživljavati na

slabijima! Prije svega na ženama, i to onima koje je biologija (da to tako neumjesno kažem) predodredila za novinarstvo.

Baš takve podbada do besvijesti, prostački i na način koji bi u pristojnom svijetu zaslužio šaku u gubicu. No, one to trpe, jer ostali šute, a šutim i ja. Zapravo, to mi je toliko gadljivo da u takvim prigodama razmišljam samo o tome što bi se dogodilo da ustanem i da mu zabijem tu njegovu cigaru u grlo i da ga – kad se pridigne – opalim nogom u guzicu? Mogao bih to izvesti, jer boksam, i to mi zaista ne bi bio nikakav problem. Ali nešto me koči. Možda odveć živa predodžba Pancha Ville kako se valja po redakcijskom podu? I iskašljava onu odurnu *havanu*?

Zato najradije ustajem i odlazim na suprotni kraj redakcije, gdje sam – baš danas, kad je opet izvodio te svoje sadističke seanse – ugledao žensku plastičnu torbu. Ostavljenu na stolu, zelene boje, nalik na omanji ruksak. Odmah sam znao da imamo novu kolegicu. Ne, nije to nikakav zavodnički instinkt, jer ja nisam zavodnik, samo okorjeli neženja. To je jednostavno zapažanje iskusnog novinara koji je istodobno osjetio i stanovitu nježnost prema osobi koju još nije ni vidio. Ta je plastična torba, naime, trebala biti neka vrst statusa (ta bila je tako zelena!), a zapravo je odavala neku sućutnu skromnost, koje vlasnica očito nije bila svjesna. Ta igra namjere i previda toliko me zaokupi da odlučim da se tu odmorim od Pancha Ville i sačekam novo lice.

Pojavi se, baš kao i druge, s kavom u ruci. Ali to nije bila novinarka kakvu bi čovjek mojeg iskustva očekivao. Bile su to najljepše plave oči koje sam vidio i lice koje me prenerazi. Pogleda me kao da procjenjuje jesam li dorastao za žrtvu (to sam tek kasnije shvatio!), zadrži par časaka to plavetnilo u mojim zjenicama i nasmije se. Ana.

Vratim se za svoj stol, smeten i nekako preobražen u dobrohotnost koja čovjeka tako rijetko spopada. Čak mi ni Pancho Villa više nije onoliko odvratn. Mogao sam ga i gledati i slušati bez većeg napora. A on i dalje otpuhuje strašne kolute dima i raspleće lijeno i opušteno:

– Nema se tu što puno misliti. Zločin je zločin bez obzira tko ga je i zašto počinio. A osim toga, rat je sranje po

definiciji. – I mjeri svojim okruglim očima reakcije sugovornika. Samo muškaraca, razumije se.

Neki omanji tip parira tvrdnjom kako je sve to dobro smišljena urota, i da zločina nije bilo, a ako je bilo, da nisu dokazani.

– Uostalom, rat je rat i sve je to čista politička zajebancija. Pogledaj Amerikance i Engleze što su radili i što i dalje rade, i nikom ništa!

– Ali danas su druga vremena, drugi kriteriji – žmiče Pancho Villa. – I nitko ne kaže da su svi...

– E baš to kaže, i baš je to smisao svega tog jebanja u glavu – grmi omanji momak.

Tada uskoči Benjamin i svi ušute. Nije se prečesto upletao u razgovor, ali kad se na to odlučio, činio je to kao u teatru. Pa se i sad polako pridigne, najprije ispruži ruku, pa sporim glasom upita Pancha Villu:

– Znadeš li ti za onaj grčki mit o ratnicima?

Ovaj ga pogleda zbunjeno, nesiguran u to što treba reći, a Benjamin nastavi:

– E, kad ne znaš, ja ću ti reći. Prema tom mitu – a ako baš hoćeš, njega u *Državi* navodi i Platon – ratnici su rođeni iz zemlje vlastite Domovine. I zato su spremni za nju dati život. I zato su, za razliku od tebe, posebna sorta ljudi! I zato prestani srati!

Pancho Villa nešto promuća, to sam još čuo, a onda se skupa sa stolicom pomaknem prema natrag ne bih li vidio Anu. Ugladnam zelenu haljinu zategnutu na ravnim i napetim leđima. I kosu palu preko slušalice na kojoj počivahu njezina usta.

Kao da telefonira s nekom tajnom u sebi. I kasnije je tako razgovarala, zapravo, drukčije nije ni znala. Telefon je bio neka vrst njezine intime, i istodobno prozor u svijet. Razgovarala bi po cijele dane, nazivala, i bila nazivana. Imala je raskupusani mali notes pun telefonskih brojeva i – koliko sam kasnije dokučio – mnogo više onih muških nego ženskih. Morala se čuti sa svima, iskamčiti kakvu informaciju, ili naprosto...ah, tko bi to znao? U svakom slučaju, nakon što je jednom – gotovo

nesvjesno – rukom dotaknula moju kravatu, malo pocrvenjela i rekla kako je predivne boje – ja sam je znao zadirkivati, govoreći kako je promašila profesiju i da je trebala biti telefonistica. No tada, u tim danima (a možda i cijelu godinu) nakon *Oluje*, samo sam je kradom promatrao iz daljine, pitajući se jesam li spreman – ako me sreća posluži – zaglaviti?

Ne znam koliko sam dugo upijao to zelenilo, no sjećam se da sam se gotovo prenuo. Glasovi su utihnuli, Pancho Villa je piljio u kompjutor, Benjamin je čitao novine i nešto zapisivao. Osjetih da je možda vrijeme. Pogledam na sat. Bilo je skoro dvanaest.

Tajnica mi je još prije nekoliko dana rekla da me treba glavni urednik. Dosad sam ga viđao samo u prolazu. Bio je tek nekoliko tjedana u redakciji. Došao je iz inozemstva gdje se proslavio kao dopisnik. Srednjeg rasta, besprijekorno obučen i nekako sav u bež tonu. Svima je govorio *vi*, čak i onim klincima koji su tek došli, a najsmješnije je bilo da je i djevojkama govorio *gospođo*. To mu je, kako sam kasnije doznao, ostalo iz Italije. Tamo su ljevičari poslije '68. naprosto izbacili iz rječnika *signorina* i svim ženskim stvorenjima, bez obzira na dob, govorili *signora*. No ovdje su mnogi mislili da je tip prolupao. Možda bi mu to i dali do znanja, ali se nisu usudili, jer je ostavljao dojam odlučna i čvrsta čovjeka kojemu se baš nije zgodno zamjeriti. To više što je bio radoholičar. No za njim se vukla i neka magla iz koje bi svako malo izronila glasina – Ma on ti je bio....Kad ti kažem, problematičan tip, karijerist...govno...

Naslušao sam se tih i takvih priča, ali mi nekako nisu pristajale uz njegove oči, koje su uvijek gledale ravno u čovjeka, uz njegove gospodске manire i športsku eleganciju njegova torza. Možda je u meni pobijedio podsvjesni *fiziognomik*, no taj mi je momak, koji je već dobrano zagazio u četrdesetu, prije bio simpatičan negoli odvratan. Osim toga, ja ga se nisam bojao. Ne znam zašto – naprosto nisam od njega osjećao nikakvu opasnost – premda je većina novinara drhtala čim bi izašao iz svog ureda.

Dočekao me stojeći, prišao i pružio ruku. Neusiljeno, s jedva primjetnim osmjehom. Zapita me kako sam, imam li

kakvih problema, trebam li štogod, nabaci nešto o svojim planovima s redakcijom, a onda sporijim glasom reče:

– Gospodine Balent, zamolio bih vas za jednu uslugu. Vidjeli ste danas naslovnicu *Internacionala*? – Dometnem da jesam, a on nastavi – Ako biste htjeli otići gospodinu potpredsjedniku, on čeka s odgovorom. Nijedne mu druge novine ne žele objaviti. Mislim da bismo mi mogli. – Pogleda me svojim zelenkastozutim očima i zašuti.

– Mislite da odem po tekst? – upitam.

– Naravno da ne. Pa ne bih vas slao kao teklića. Vi ste iskusen novinar i mogli biste ga uvjeriti da ne pretjera s brojem kartica i možda dogovoriti opremu.

– Ah, tako – kažem, i prije nego što sam dospio izustiti kako nema nikakva razloga da to ne učinim, on dometne – Ne znam zašto, ali u vas imam povjerenja... – Pogleda me ispitivački i izusti tišim glasom:

– Nadam se da se zbog toga ne osjećate nelagodno!

Vratio sam se u redakciju i prvo što mi padne na pamet bilo je: baš me zanima što će biti u odgovoru.

Pogledam prema zelenoj torbi. Još je bila na stolu. Osjetim potrebu za blizinom neke srodne duše kakvu valjda osjećaju pustolovi uoči svojih pothvata. Stanje neke treme i unutrašnje raspojasanosti, neku radosnu drhtavicu. Ne zbog dotičnog gospodina, jer on mi ne znači ništa – samo jedno lice iz vrha politike – nego zbog onoga što se s njim i oko njega događa i jer ja u tome na neki način sudjelujem.

2.

Pokucam na vrata na kojima piše *Vlatko Skež*. U sobi mala i antipatična žena. Jedva me pozdravi i gotovo naredi: – Potpredsjednik vas čeka! – Uđem u pretrpanu i nekako zbijenu prostoriju. Sova pozdravi, ni ne pogledavši me, izjuri van i brzo se vrati s nekoliko kartica u ruci. Dovikne tajnici da požuri s ostalima, i gotovo zapjevuši:

– Vidjet će oni mene! Hoće, hoće! – Stane kružiti oko radnog stola punog knjiga i fascikala, češkati se po bradici, tu i tamo dobacujući: – Znači to ide, već sutra. Odlično! Neka, neka, vidjet će oni!

Osjetim nelagodu, ne znam što bih rekao. Možda i zato što sam očekivao da mi kaže kako je sve to laž i izmišljotina, kako su dokumenti da je prije rata radio za UDBU čisti falsifikat, političko podmetanje. Ali on to ne govori. Ne ponudi mi ni da sjednem, nijednom me ne pogleda u oči. Sav je u nekoj užurbanosti, nekako poguren i nakostriješen, utonuo u monolog koji uvijek isto odzvanja: – Vidjet će oni mene, imam i ja papire!

Uhvatim se kako na trenutak suosjećam s njim. Kad čovjeka ovako usose, očito nije lako druge gledati u oči i mirno reći kako je sve to obična svinjarija. Zar nije prirodno da je čovjeku neugodno, da se boji kako mu neće vjerovati i da ga to čini nesigurnim, oduzima mu energiju i samouvjerenost? Pa zuri posvuda i tobože nešto traži...

Možda i zato što nemam nikakav osobit stav prema toj aferi. Nisam razmišljao o tome je li Sova doista Sova. Savršeno mi je bilo jasno da je *Internacional* to objavio iz sasvim drugih razloga. No svejedno sam očekivao – i to je zapravo razlog mojoj nelagodi – da ću naići na čovjeka zavaljenog u fotelji, s osmjehom na licu i možda s rečenicom:

– Eto vidite dokle sam dogurao. A ni to ime, koje su mi prišili, nije bez invencije. Svaka čast. Život je doista ponekad zabavan...

– Zamolio sam glavnog urednika da ništa ne krati, pa vas molim da se i vi za to pobrinete – izdahta, prevrćući i dalje po stolu.

– Koliko kartica ima? – pitam.

– Dvanaest! – odvrati.

– Malo je previše, tko će to čitati – omakne mi se.

– Neka, neka, čitat će povijest! Ne može kraće!

– Dobro – kažem – ionako ćete se još čuti s glavnim. A naslov?

– Mislim da bi bio dobar ovaj – okrene se i pruži mi komad papira na kojem je pisalo: "*Laži Internacionala! Bio sam borac za ljudska prava!*"

Doista nisam zaljubljive prirode. Jer da jesam, sigurno ne bih ostao neženja i u četrdesetoj. Žene su mi važne, ali na moj način. Kad osjetim radost ili tugu – mislim da je Kleist za Kohlhaasa napisao da se najčešće rastuživao zbog *opće bijede u svijetu* – (o takvoj tuzi ja ovdje govorim) osjetim neodoljivu potrebu za ženskim srcem. Tada obično nazovem prijateljicu i pozovem je na večeru. Biram bolje restorane, provjerena jela i po mogućnosti intimnu atmosferu. Ako je sve u skladu s mojim raspoloženjem, otvaram svoje srce kao kakav šmrkavi adolescent. Odvedem damu kući i volim je kao da je jedina žena na svijetu. Ali ujutro sam već drukčiji. Molim boga da ode, da me pusti na miru, da dva–tri dana budem sam sa svojim papirima i svojim knjigama.

Postupam li tako zbog nezrelosti, straha od odgovornosti, ili zbog kakvog drugog poremećaja, ne znam. Istina je samo da s nekim čudnim zadovoljstvom uživam u samoći. Koja mi, naravno, ponekad teško pada. Koliko sam se samo puta osjećao sićušno i ostavljeno, koliko sam puta imao osjećaj da nikada neću moći izgovoriti sve ono što čovjek za života nekome mora reći – prije svega ženi! A opet mi sve to nekako godi, ta moja samoća, u kojoj se toliko bavim samim sobom i slušam Pavarottija.

Njegova *Carusa*, koji mi se čini kao Kristov vapaj na križu. Kao nešto najljepše i istodobno najusamljenije što je ikada ljudsko biće istisnulo iz svojih glasnica. Ne, ne spadam u one kretene koji život troše u obožavanju drugih. Previše sam za takvo što egocentričan. Ja zapravo Pavarottija mrzim. Mrzim ga kad sa svojih sto i šezdeset kila jaši konja, mrzim ga kad pročitam da ždere male ptičice... ah, kako tada mrzim tog debelog krmka. Ali istodobno, kad slušam njegovu *Nessun dorma*, i ponavljam, kad se arija približi kraju – *al alba vincero!, vincero!, vin-ceerooo!* – tada sam u transu što ga samo usamljena duša može doživjeti i znade cijeniti.

Danas mi se ne ide u redakciju. Javio sam da me muči želudac, ali da stojim na raspolaganju. Nazvala me tajnica i rekla da mi glavni šalje nekakve materijale. Sad su bili tu, u velikoj

žutoj kuverti. Slutim da je u njima nešto što će me zaokupiti i zato odgađam suočavanje. Uхватim jednu od knjiga što sam je tih dana čitao. *Francuska u doba Luja XVI.* od Francoisa Bluche. U njemačkom prijevodu (jer francuski ne govorim). Ta me knjiga istinski razveseljava – otkriva mi jedan svijet o kojem sam imao sasvim pogrešne predodžbe. O Francuskoj uoči *revolucije*. Na moje iznenađenje bila je to jedna od najrazvijenih država svijeta, s prvoklasnom znanošću, najvišim standardom u Europi, s najbolje uređenim gradovima i vojskom koja se, kao pobjednik, vratila iz američkog rata i faktički bila druga sila svijeta.

No dvije su me stvari posebno zaokupile: prvo, da je Francuska u doba *ancien regimea*, unatoč svemu tome, bila najolajanja država na svijetu, a olajali su je njezini vlastiti intelektualci – od Voltairea na dalje. I drugo, da su Francuzi uništili tu svoju pobjedničku vojsku, jer je – iz navedenih razloga – zemljom zavladao duh *općih promjena*, pa su se ministri utrkiivali tko će biti radikalniji. Jedan od posljednjih u tom nizu bio je de Saint-Germain, ratni ministar iz 1776/77. A kako čitam, htio je *samo* reformirati vojsku prema pruskom uzoru!

Spopadne me ona moja bjelosvjetska tuga, pomislim na vrijeme u kojem živim i nekako mi se sve učini odveć poznatim. Zaklopim knjigu, a u mislima se pojavi Benjamin. Sjedi u redakciji i čeka da na njega dođe red. Da mu kažu kako bi barem on, kad već drugi neće, mogao napisati komentar o Sovi. Imamo tekst u *Internacionalu*, imamo Sovinu *plahtu* u našim novinama, pa samo stvar treba izvagati, pobrojiti argumente i to bi uglavnom bilo sve. Ali ni Benjamin neće. Šuti, vrti glavom, ustaje, pruža ruku i s prigušenim bijesom deklamira:

– Pametni su ljudi odavna primijetili da psi imaju zbiljsku filozofsku prirodu zbog svoje ljubavi za učenjem, pa zaključujem da takvu prirodu imaju i ljudi. Ili, barem, neki ljudi. A kako je i majmunima jasno da je filozofija ljubav za istinom, logično je da se od mene ne može tražiti da pišem taj komentar. Tu istine nema i ne može je biti, pa preporučam – iz povijesno-moralnih razloga – da gospodin Skež sam prevrće po tom svom dreku.

Pancho Villa premješta svoje kratke noge na stolu i zadovoljno klima glavom, domećući s ustima punim dima:

– Ja sam već rekao da ne mogu, da ne vidim načina kako bih mogao... da nam to zapravo ne treba... Jebeš Skeža!

– Volio bih – uskoči Benjamin – da ovdje imamo zapisničara, jer bih sada tražio da u zapisnik uđe da nas dvojica ne mislimo isto čak ni onda kad isto postupamo. A sad idem pušiti! – Udari se po džepovima i ode... Trebao je zapravo čašicu. Bilo čega, samo da ga prodrma...

Otvorim oči, osjetim da me hvata samoća, a to znači da moram brzo reagirati. Ili ću otvoriti kuvertu sada, ili neću ni sutra.

4.

U kuverti su bila tri lista papira, formata A4. Na prvom, u gornjem lijevom kutu, pročitam: "Komanda 59. korpusa, Odsek bezbednosti, Str. pov. broj 8–12, 07.02.1994. godine". A u desnom: "Vojna tajna, Strogo poverljivo". Ispod toga četvrtasti žig na ćirilici: "SRPSKA VOJSKA KRAJINE, GLAVNI ŠTAB, Odeljenje bezbednosti".

Prvi put u rukama imam nešto takvo. Osjetim želju da odmah okrenem drugi list, no prisilim se da ipak prije toga temeljito pregledam prvi. Bilo je jasno da na njemu nema ništa posebno. Samo verzalom ispisana "Zabeleška o primeni metode rada" i pod *a*, *b* i *c* napisano: "Predlog, Zahtev, Izveštaj." Zaključim da se radi o izvještaju jer je *c* zaokruženo. Ispod su još dvije iscrtane tablice s raznim rubrikama koje govore o "Metodi rada" i "Objektu primene metode". I to je sve.

Pred očima mi iskrsne lice glavnog urednika. Razvučeno u nekakvu vedrinu i s pitanjem u očima:

– Što sad kažete, gospodine Balent? Je li to dovoljan dokaz?

Onda mi sine, a što ako je to neka provokacija? Takav papir ne bih smio imati kod sebe. To je kazneno djelo... Pa opet, čekaj, to je vojna tajna srpskih pobunjenika! A ne naše vojske! Tako je! To je nešto drugo...

Na drugoj strani piše: "OBRAZLOŽENJE", a ispod gusto kucani tekst na pisaćem stroju s više imena. Netko ih je već prije

podcrtao. Zaključim da su to bili naši, nakon što im je dokument pao u ruke. No ubrzo me obuzme sumnja – a što ako je sve to nečija podvala? Krivotvorina? Kukavičje jaje?

Dohvatim slušalicu i zatražim glavnog urednika. Tajnica počne nešto petljati, to me razbjesni, pa se gotovo izderem:

– Ne tražim ga zbog sebe! A ti kako hoćeš!

Za nekoliko sekundi javi se miran glas i zapita je li mi bolje želudac i trebam li možda liječnika. Odvratim da je sve u redu, da ga zovem zbog ovih papira, da možda nije zgodno da o tome govorim na telefon, ali da me zanima samo jedno:

– Je li to autentično?

– Zar vjerujete da bih vam to inače slao – odgovori.

– Nisam tako mislio – pokušavam se ispraviti – nego me zanima stupanj vjerodostojnosti. Zapravo, je li izvor vjerodostojan?

– Nesumnjivo! Papir je iz najviših sfera! Je li vam to dovoljno?

Je li mi dovoljno? Priznajem da sam mu povjеровao, ali ne do kraja. Neki je crv ostao u meni. Ipak, nastavim mirnije čitati:

”Dana 28.01.1994. godine načelnik obavještajnog organa u 33. pbr MILKOVIĆ RADOVAN doveo me je u kontakt sa MILETIĆ SIMOM, milicionerom stanice JB Dvor, nastanjenim u s. HRSTIĆ, SO Dvor. Razlog stupanja u kontakt s MILETIĆEM je što isti, po saznanju MILKOVIĆA, raspoláže materijalima koji su neposredno pred rat izvučeni iz arhiva bivše SDB Hrvatske.”

Pisac izvješća dalje navodi da mu je Miletić pokazao dio tog Udbinog materijala, dok se veći dio nalazi na drugom mjestu. Te da je dostupni materijal pregledao i utvrdio ”da se radi o sledećim dokumentima: fotokopija informacije o nezakonitim bogaćenjima pojedinih Albanaca u Zagrebu...”

Brzo sam pročitao ostali dio izvješća, vratio se nekoliko puta na verzalom istaknuta imena, osjetio jedva primjetnu drhtavicu, nazvao Benjamina i zalupio vrata svog ušljivog stana. Stana koji bogzna kako ne volim, ali koji mi je sada postao nepodnošljiv zbog toliko smeća na mom radnom stolu.

Benjamin me čekao u nekom pajzlu kraj redakcije što redovito smrdi na teleći paprikaš i loše gemište. Pušio je, smijuljio se na svoj karakteristični način i još prije negoli sam išta rekao, procijedio:

– Ajde, ne pretjeruj, sve je to pizdarija.

Zamolim ga da se uozbilji, da zaboravi na Grke i Rimljane, da me ne zanimaju povijesne paralele, da mu se želim povjeriti, čuti njegov sud. Još mu kažem neka me ništa ne pita, ni za imena, ni odakle mi papir.

– Prvo, uzmimo da je sve autentično – nastavim – Četnici su se dokopali dijela naše arhive iz Zagreba, što im očito nije bio problem, jer ih je mnogo bilo u UDBI...

– A što je tu novo? – prekine me, smijuljeći se i dalje.

– Ali, molim te! – zavapim – pa zar ne shvaćaš da se radi o ljudima iz samog vrha hrvatske politike. Evo, spominje se jedan, nemoj me pitati za ime, koji je bio na gotovo svim funkcijama. Sad je doduše u oporbi, ali ipak. U svezi s njim autor ovog izvješća navodi da je vidio *upitnik za suradnika po liniji emigracije...iz 1958. godine*, zajedno s fotokopijom njegove fotografije. I da je, za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne u Novoj Gradiški, taj isti obrađivao Skeža! Dakle, špijunirao ga za UDBU, čovječe!

– Kakve to veze ima sa tvrdnjama u *Internacionalu*? – do-baci Benjamin.

– Ne znam, ali u tome i jest stvar. U rukama imam papir iz kojeg proizlazi da je Skež zapravo bio žrtva. Ili, uz sve ostalo i žrtva. obrađivao ga je onaj gad, ali se navodi da ga je u isto vrijeme obrađivao i čovjek koji je kasnije bio naš ministar policije! Doduše, u dokumentu se kaže da je i sam Skež obrađivao druge, ali to je nekako nejasno. Kao i to da o njemu postoji stenogram razgovora na 27 stranica iz svibnja 1983. godine. Ne piše na koju stranu to smrdi.

– A da nešto popiješ? Možda ćeš manje osjećati smrad oko sebe – podbaci Benjamin. – Uostalom sve ti je to prastari prdež i ništa više.

– Čekaj, ne možeš tako – pobunim se. – I jedan od onih grlatih boraca za ljudska prava je unutra. Evo, prepisao sam tu na papir. Slušaj, citiram: "original rukom (mastilom) pisana izjava"...ime preskačem, nemoj se ljutiti...nastavak citata: "u izjavi govori o svojoj delatnosti i opredeljenjima. Na kraju izjave svojeručno je napisana klauzula da će saradjivati sa SDB i izveštaje dostavljati pod pseudonimom...Izjava je napisana 14.05.1966. godine." Kraj citata. – Čovječe, pa pola Hrvatske je radilo za UDBU!

– UDBA to je naša sudba – ubaci Benjamin, smijuljeći se. – A što si ti mislio?

– Nisam mislio ništa – kažem – ali ovo mi se čini nekako strašno. Nisam toliko lud da ne znam da je to više pitanje karaktera nego politike. Ali baš zbog toga, baš zato mi se čini da se na takvoj hrpi smeća ne može uzgojiti ništa drugo osim muha zonzara. Eto, to me brine.

– Moj ti je savjet da se u sve to ne miješaš – odvrati mirno, prvi put s ozbiljnim izrazom lica. I nastavi – Onaj koji ti je dao taj papir, zapravo te zajebao, bez obzira kakve su mu namjere bile. Drugo, čitaj Jaspersa. Momak ti lijepo kaže da samo ako stojiš nasuprot *Ničemu*, nasuprot uništenju, da si samo tada sposoban dokraja iskusiti egzistenciju i ispravno je ocijeniti. Drugim riječima, dragi moj, istinski živjeti znači živjeti u krizi. Zato i država mora biti u sranju. I što je veće sranje, to je život autentičniji!

Tog sam popodneva još jednom nazvao glavnog urednika. Pitao sam ga znade li sve to Stari. Odgovori potvrdno, a ja priupitam:

– Pa što kaže na to?

– Ništa, šuti i trpi.

Treće poglavlje

1.

Naš omiljeni restoran drži neki bivši brodski kuhar po imenu Roco. Tako se barem predstavlja. Često dosađuje svojim pričama o Kini i drugim egzotičnim zemljama, ali zauzvrat ima izvrsnu ribu. Ipak, najveća prednost tog mjesta je u tome što je gotovo uvijek prazno. Kako Roco financijski izlazi na kraj s tom činjenicom ne znam, ali znam da se Ana i ja izvrsno osjećamo u toj *pustoši*.

I ovog nas je puta izmasirao svojom pretjeranom susretljivošću, a mi smo – kao i obično – naručili crni rižoto, grdobinu na žaru i *Krauthakerovu graševinu*. Volim bijela vina, malo kiselkasta, a Ani je svejedno. Pije isto što i ja, jede isto što i ja i čvrsto vjeruje da je to najbolji izbor.

Već smo nekoliko godina zajedno, ako je to prava riječ za naš odnos. Odnos u kojem sam ja – najkraće rečeno – uglavnom nesretan, a ona uglavnom laže.

Možda malo pretjerujem, ali tako je nekako. I to je ono najneobičnije. Jer dosad mi se nikad nije događalo da me neka žena toliko iscrpljuje – a Ana to zaista znalački čini – a da sam joj svejedno odan.

Možda je tajna u tome što je ona – kad hoće – zaista jedno vedro i zanosno stvorenje. Pomalo sirova, ne baš osobito obra-zovana, ali s dušom za stvari koje ja ne zapažam, ili prezirem. I baš mi se to kod nje sviđa, taj njezin svijet (u nekim drugim vremenima rekao bih polusvijet), taj rudimentarni osjećaj za stvarnost, taj životni *primitivizam* pun sokova i energije. Uz nju sam zavolio Thompsona, otkrio u sebi i onaj rabijatniji dio naravi, postao *mužjak*.

Dakako, samo na trenutke – jer ja sam ipak na dulji rok izgubljen slučaj! Napokon, okorjeli sam neženja, imun na sve ženske udice. Tako sam se odgojio, tako o sebi mislim. Možda i zato što mi se ponekad čini da mi ni ta ljubav s Anom ne znači onoliko koliko si umišljam.

Ili mi ipak znači više nego što sam spreman priznati? Pa zato trpim svu tu njezinu muljažu, sve te mirise koje s vremena na vrijeme na njoj nanjušim i od kojih me spopadaju ljubomorni bjesovi?... I koji odmah prestaju čim zaplače i izmuca kako ne može zamisliti život bez mene? I da se kune mamom i tatom, koje najviše voli?

Ah, kako znadem biti sretan! Ili samo glup?

Ali moram reći i ovo: to da volim boks i da se njime bavim – može zavesti i stvoriti pogrešan dojam o mojoj naravi. Jer ja sam prije nježan, nego surov momak, i poprilično elitist. Što, naravno, nije kompliment, pogotovo ne za novinara. Zato tu svoju slabost nastojim kamuflirati viškom mašte i intelektualnom samozatajnošću, ali, kako vidim, to mi baš ne polazi za rukom. Nemam pravih prijatelja među kolegama, samo ponekog boljeg znanca. I baš me ne vole.

Ali me zato Ana voli (dakako, na svoj način) i tako izmiruje s tim novinarskim mikrokozmosom. Pa je i to možda razlog zbog kojeg joj nesebično uzvraćam? Ja okorjeli neženja i usamljenik, momak ogrezao u svom vlastitom svijetu!

Roco nestade u kuhinji, a Ana me dotakne koljenom ispod stola. Protegne se, malo zijeвне tek toliko da pokaže bijele i mlade zube i pogleda me na način koji je nagovještavao da

bismo danas mogli imati dobar dan. Uzvratim svojom ručetinom koja na njezinoj ruci poprimi još tamniju boju.

– Što je tako hitno? – istisnem malo mekšim glasom, gledajući je ravno u oči.

– To da te volim – odgovori mazno.

– I ja tebe! Ali zbilja, o čemu se radi? Ne bi me baš tako naglo zvala samo zbog ljubavi? Zar ne?

– Eto, kakav si! – požuri svadalačkim tonom.

Uvijek tako reagira kad napravim i najmanju aluziju na našu vezu. A ja to često činim i zato se često svađamo.

– Pa znaš da se šalim – dometnem, opravdavajući se. Odmah se oraspoloži – to je inače jedna od njezinih najupečatljivijih karakteristika. U stanju je u hipu iz suza prijeći u smijeh i obrnuto, i koliko god to u meni budi sumnju u njezinu iskrenost, toliko me i očarava. Ta lepršava promjena afektivnog stanja, ta lakoća naravi!

– Evo, ovo je za tebe – reče i gurne mi u ruku veliku omotnicu, tešku možda pola kilograma. – To su mi danas dali.

– Tko? – upitam, istodobno odmjeravajući dobro zalijepljenu kuvertu na kojoj nije ništa pisalo. Samo debeli sloj *selotejpa* na poleđini.

S dozom nonšalantnog ponosa ispriča kako joj je danas – kad se ujutro parkirala – prišla nepoznata žena i u ruku gurnula taj misteriozni paket. Rekavši: "Dajte to glavnom uredniku!"

Probode me oko srca, a kroz glavu mi jurne: – Kakve veze ima Ana s glavnim urednikom? Odakle nekome ta ideja?... Ili ipak, onaj njezin pogled! Tako je! Onaj pogled što sam ga jednom uhvatio kad je glavni prolazio redakcijom! Kako ga je samo gledala i kako nije skidala oči s njegova lica! Čak je i on to primijetio i malo se zacrvenio...

– Valjda se zabunila – nastavi mirno – sigurno odnekud znade za nas i misli da si ti glavni urednik. Znaš i sam da su ljudi glupi. – Podigne čašu, prinese je lagano ustima i istodobno stopalo – s kojeg je izula štiklu – gurne među moje noge.

To me vrati u kolotečinu.

Brzo otvorim kuvertu. Na prvom listu papira ugledam – "Informacija broj 1141....Klasni neprijatelj u zemlji – politička i druga aktivnost..." Malo dalje još jedna informacija ali pod brojem 814, pa drugi dokumenti...i na kraju tri Sovina transkripta – razgovor s udbinim operativnim djelatnikom.

– Isuse!, pa to je, pa to je... – gotovo se zakocnim od iznenađenja, a Ana, jedući crni rižoto, koji je Roco u međuvremenu donio, dometne – To samo znači da su izbori počeli.

– To je jasno – nastavim mirnije – ali je čudno da se baš sad pojavljuju dokumenti o Sovi. Pa on je ipak samo dopredsjednik na Markovu trgu! Bez izgleda za prvog čovjeka! Drugo je ovaj predsjednički gad. Taj bi mogao pobijediti na izborima. Osim toga, o njemu se već danima šuška. Ali zašto uz njegove, sad i Sovini papiri?

– Valjda zato da pošiljalac ispadne objektivan. "Evo vam jednog iz vladajuće stranke (pa makar ta stranka bila još samo koji tjedan na vlasti!), i jednog koji dolazi!" To se zove politička nepristranost. A Staroga ionako više nema – pokoj mu duši – pa je svejedno ako malo više smeća ispliva na površinu. Tako se meni stvari čine!

A onda me brzo upita:

– Kad ćemo spavati?

Bio sam posve u njezinoj vlasti. Više me nisu zanimali papiri što su tako tajanstveno došli do mene, zanimala me samo Ana, ta izmaglica na njezinu licu, njezina noga koju nije s mene skidala i ta izvrsno pečena grdobina.

Tu smo večer bili sretni. Papire koje mi je dala više nisam gledao, ali smo o Sovi ipak razgovarali. O onom drugom tipu nismo. Bila je suviše emocionalna za takvo što. On je za nju bio nula o kojoj se nema što reći. A nije bio ni *naš*.

Za Anu je to imalo težinu gotovo biološke činjenice. Nisi *naš*, jer si predlakav, jer ti je idiotski oblik glave, jer si politički

Englez, a ne Hrvat i jer pljuješ po Starome. Sa Sovom je već bilo drukčije. Ni on, strogo govoreći, za Anu nije bio *naš*. Ali je ipak donekle pripadao *našima*. Bio je u toj stranci, bio je sa Starim, i sad je tu, takav kakav je, na bojištu, na kojem se *našima* loše piše.

Pokušavao sam je urazumiti, reći joj da pretjeruje, ali ona je na to reagirala još žešće i isključivije. Navodila rodoslovlja do u peto koljeno... Čudio sam se toj njezinoj *informiranosti*, jer ja sam u toj materiji prilično slab. Ali ona je znala sve i gotovo o svima. Tu mi je večer ispričala kako Sova redovito odlazi jednom poznatom odvjetniku igrati šah. Tu popije flašu *whiskyja*, igra do duboko u noć, a kad ga obuzmu dim i alkohol, zuri u protivnika na svoj škiljav način, mjeri ga i ne pušta s oka dok konačno ne provali: "E, ne znaš ti što znači kad te gledaju nevine dječje oči!"

Primijetih da baš ne razumijem što bi to imalo značiti, a ona mi odvrati da je to svakom pametnom jasno. Sova ima grižnju savjesti.

– Glupost! Čovjek se napije i lupa budalastine. To ti je to. Da ga muči savjest, ne bi bio političar – rekoh.

2.

Ujutro sam Anu dovezao do njezinog auta što ju je čekao ispred Rocova restorana i otišao u redakciju. Nastojali smo da nas što manje vide zajedno, pa smo rijetko dolazili i odlazili u isto vrijeme. Osobito je ona na tome inzistirala. – Neću da nas vide zajedno i gotovo! – To je bilo jedino njezino obrazloženje.

Benjamin je opet bio u svom elementu. Netko ga je očito izazvao, pa je mlatio na sve strane:

...a onaj tip po imenu Kaufmann napisao je još početkom stoljeća da se *država tek u ratu očituje u svom istinskom biću*. A onaj drugi i poznatiji – Max Scheler – učeno pripomenuo da je *država za vrijeme rata u svojoj najaktualnijoj budnosti i opstojnosti*. Što, naravno, potvrđuje i onaj malo poznati šuft Banse kad kaže: *rat je istinski sažetak duha i čina*.

Malo zastane, mahne nekoliko puta desnom rukom, iscijedi svoj cinični osmjeh i nastavi:

– Ali ima jedan još veći šuft, a to je, meni posve nepoznati F. Haiser, koji je 1923. napisao kako je *u ratu netko uvijek prisiljen da se brani, jer uvijek postoji napadač. I da je zato mnogo pametnije odmah biti napadač!*... – Udahne malo zraka, pogleda slušateljstvo i s očitim zadovoljstvom na licu nastavi – Mogao bih, jasno, tom učenom sranju dodati i glasovite misli generala Ludendorfa o *politici kao pripremi za totalni rat*, ili već dozlaboga banalnog Clausewitza... Ali neću, radije ću završiti sa Spenglerom: gospodo, "čovječanstvo je prazna riječ!"

Povuče dim dogorjele cigarete i zaključi, gledajući Pancha Villu ravno u oči:

– Prema tome, strogo uzevši, o ratu je glupo govoriti s moralnog stajališta. *Rat je kristalizacija duha naroda i nepostojećeg čovječanstva*, ili jednostavnije, neizbježno interesno jebanje u glavu. Recimo, nas i Srba. I zato je jedino stvarno pitanje, jesmo li svoj posao obavili kako valja? Jesmo li Srbe dovoljno snažno opalili nogom u guzicu, ili nismo? A to, što i ti sereš – upili se još snažnije u Pancha Villu – i što sere ta takozvana građanska Hrvatska, to su dezerterske pizdarije! Pokušaj da na mala vrata uđete u povijest. Ali za vas povijesti nema i neće je ni biti! Vi ste naprosto zakasnili!

– Naročito je nema za *Dubrovačku banku* – uskoči Pancho Villa pomalo razdraženo. – I za onog vašeg urednika na televiziji koji se hvalio kako mu je bitno samo to da se njegov *Dnevnik* sviđi jednom jedinom gledatelju u zemlji. Jer mu se jebe za ostali svijet... Je li tako, Vesna?...

Pomalo već u godinama, izrazito pjegava lica i napadnih okserica, ta je tiha žena upravo odmicala od njegova stola, pa sad zastane, okrene se i nasmiješi, a Pancho Villa ispalila:

– Zar ne da neke žene za vrijeme seksa imaju problem da skupe noge? – i počne se smijati kao lud. Vesna se brzo iskrade prema drugoj strani redakcije, s vidljivo zacakljenim očima i pognute glave, a netko vikne:

– Hej, Bendžo, što znači izraz *femina fucata*?

– Zgzuzana i nafajtana baba! – izdere se Benjamin.

– Zezaš? – javi se isti glas.

– Ne zezam, pogledaj u Belostenca, u njegov *Gazophyllum* – dometne i polako i razgovijetno izgovori svaki glas.

Sve mi je to išlo na živce. I taj naporni Benjamin, i taj odvratni Pancho Villa, i to što Ane još nema, iako je rekla da odmah dolazi. A lako se može dogoditi da uopće ne dođe. Možda je telefonirala glavnom uredniku i rekla da je bolesna. Ona bi to bila u stanju. O da, to bi bila prava Ana! Noćas je bila tako podatna, tako privržena i raspoložena. I sada to hoće naplatiti! Zato je nestala, izmigoljila se iz mog svijeta i sad je tko zna gdje. Možda jednako nasmijana i podatna?...Više nisam mogao slušati taj uobičajeni redakcijski žamor, tu zvonjavu telefona i to guktavo prenemaganje dežurne na *desku*. Taj *dobar dan*, izgovaran s toliko afektaže i neprirodnog naglaska, s toliko prikrivene lijenosti i tuposti. Digoh se i htjedoh otići, bilo kud, kući, u dvoranu, na boks. Ali se sjetim kuverte u svojoj torbi.

Ne, nije to bila neka pretjerana revnost. Doduše, prošla su vremena moje novinarske letargije. *Distonije neurovegetative*, *Leksaurina*, *tahikardije*, besanih noći i Hitne pomoći. Mučenja s tekstovima i orijentacijom. Ja sam to još prije sedam-osam godina ostavio iza sebe i sad sam u apsolutnoj formi, s pulsom od oko 45 otkucaja u minuti i sa 120 kg podignutih u *benchu*. Točno je, posao obavljam lako i brzo, ali to ne znači da me ponekad ne hvataju lijenost i malodušnost. Ali sad je to nešto drugo.

Razlog zbog kojeg sam tu vražju kuvertu ponio, bio je moj odnos s glavnim urednikom, koji se – gotovo sam od sebe – izgradio kroz ovih nekoliko godina. I dalje smo na distanci, govorimo *vi* jedan drugome, ali se između nas izmijesilo neko tijesto privrženosti, neki osjećaj solidarnosti i uvažavanja. Cijenim kod njega upravo nevjerojatnu upornost s kojom vodi unaprijed izgubljene bitke. I sad – kad je posve jasno da će, kako kaže,

”komunisti doći na vlast” – tuče se kao da to može zaustaviti. Bez zadržke i ne štedeći se. Donkihotski glupo i fascinantno! Ne znam zbog čega se tako ponaša, možda zbog nekog osobnog razloga, ili osebnog shvaćanja časti? No u svakom slučaju je usamljen. Još ga manje vole nego mene. Praktički nema nikog u redakciji. Ja sam izuzetak, a možda i Benjamin. S tom razlikom što ovaj to nikad ne bi priznao.

Više se nije dizao sa stolice kad sam ulazio, a ja sam ulazio kad god sam htio. Samo pokucam na vrata. No on se i protiv toga buni. – Gospodine Balent, nije potrebno da svaki put kucate. Samo uđite, ta ionako dolazite zbog posla! – ponavlja, no ja svejedno kucam. Možda i zato što time – valjda podsvjesno – čuvam svoju autonomiju. Ne želim reći da glavni urednik hoće preveliku blizinu, to nipošto. On je, kako mi se čini, još teži u tom umijeću od mene.... Tko zna, možda baš zato i kucam?

Čitao je *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Čim sam ušao, reče:

– Već vas neko vrijeme želim uputiti na jedan izvrstan članak što sam ga pročitao u *FAZ-u*. Napisala ga je neka ugledna profesorica. Govori o nacionalnom identitetu. Kaže da nijedan od takozvanih objektivnih kriterija ne može do kraja objasniti tajnu postojanja nacije. Ni zajednički teritorij, ni jezik, ni vjera, ni povijest, ni zajednička sudbina. Nego subjektivna volja ljudi da žele biti nacija. Baš to!

– Zanimljivo – dometnem – premda mi se čini da ta gospođa samo rekapitulira stare metafizičke teorije. No, svakako objašnjava zašto smo mi Hrvati tako prevrtljivi po tom pitanju.

– Apsolutno, zato vam to i govorim. To objašnjava zašto smo devedesete svi bila za državu, a sad smo za vlastiti želudac. I zašto su nacionalne institucije toliko važne. Pa bez njih nema prave narodne volje! Samo trenutnog raspoloženja!

Klimnem glavom, ali ne kažem ništa. Nije mi se dalo ulaziti u preduboke razgovore. Za danas mi je dovoljan Benjamin. On shvati i pogleda me upitno. Ispričam u nekoliko rečenica o kuverti i njezinu sadržaju, kažem da sam samo bacio oko na materijale, ali da ih još nisam pročitao. I pružim mu taj smrdljivi snop papira.

– Ne treba! – odvrati. – Imam ih već.

To me posebno ne iznenadi, povučem ruku, a on nastavi:

– Volio bih da to pročitate, no skrećem vam pozornost na jedan detalj. Sjećate se da sam vam svojedobno dao onih nekoliko listova papira. Onaj materijal zaplijenjen u *Oluji*?

Potvrđim, a on nastavi:

– Vidite, u njemu se, uz ostalo, spominje i transkript razgovora što ga je izvjesni Perić, očito operativac UDBE, vodio s potpredsjednikom Skežom 11. svibnja 1983. godine, te da ima 27 stranica. Taj transkript sad imate među tim papirima. Pogledajte ga!

Začas sam u ruci imao tih 27 kartica pod naslovom "Reprodukcija razgovora sa Skež Vlatkom". I odmah ispod: "Razgovor obavio operativni radnik Perić Zdravko dana 11. 5. 1983. godine".

– Ne govori li vam to – nastavi prije negoli sam išta dospio reći – da je onaj prvi dokument posve autentičan? Unatoč cijeloj galami koja se u svezi s njim podigla? Mene su razapeli na križ, ali istinu nisu ubili. – Pogleda me umorno i dometne – To mi je važno i zbog vas. – Zašuti načas i nastavi – Drugo, to indirektno dokazuje da su i ovi papiri autentični, zar ne? Ili moramo pretpostaviti da je netko prije tri godine sve ono izmislio, kako bi danas mogao nastaviti s ovom pričom? Neobično, pogotovo za nas, zar ne? Možda bi takvo što bilo moguće u Londonu, ali ovdje...

3.

Tog sam dana došao ranije kući nego obično. Ana se nije pojavila u redakciji, baš kao što sam očekivao. Kratko je nazvala, rekla da će mi sve objasniti, nasmijala se i poslala pusu. Nisam se stigao ni razbjesniti. Samo sam hladno, kao iz groba, procijedio da je u redu.

Belostenec je stajao u sredini police za knjige koja prekriva cijeli zid mog dnevnog boravka. Uzmem prvi (deblji) svezak. Pogled mi se zaustavi na koricama na kojima piše: Bëllosztënëcz, a

ispod GAZOPHYLACIUM. Zamislim se malo nad tom ortografijom, obuzme me miris starine, a s njime i neka sjeta. I nakhlonost prema Benjaminu. Toj načitanoj duši i tolikom beskorisnom znanju. Beskorisnom ne zbog samih činjenica, nego zbog svijeta koji za sve to ne mari. Koji je zadovoljan i bahat u svojoj ignoranciji, koji ismijava svaku vitešku muku – a stjecanje znanja je upravo takva viteška muka – i koji se smije sirovim vicevima...

Pomislím kako su za sve to krive žene. One iste koje za Benjaminu ne mare, i neće nikada mariti, jer je *prenaporan*, nema novaca i nikad se ni na što ne žali. Sve te Ane, ti vedri demoni, željni zabave i životne lakoće.

Na 573. str. nađem *Femina. v. Foemina*. A u nastavku *femina primaria*, ili *poglavita žena*, pa *foemina aliquâ calere*, što znači *kruto ljubiti ženu*...i najposlije *femina de animalibus*, tj. *mati živinska*...Taj mi se izraz osobito sviđi. Ta *mati živinska*! Ali ne nađem *femina fucata*, a još manje da to znači *zguzana i nafajtana baba*. Okrenem 587. str. i tu nađem *Fucatus – pofarban, namazan, pofajtan*, a redak ispod – *forma immodicè fucata*, tj. *jako pofajtan*...I to bijaše sve.

Nasmijem se i zaključim da *femina fucata* može jedino značiti *pofarbana (nalickana) žena* i ništa više. I da se Benjamin izvrsno zafrkava.

Tu sam večer proveo sam. Točnije, sa Sovom. Napokon sam uzeo u ruke onaj transkript (iz svibnja 1983. godine). Čitao sam brzo i pravio bilješke. Recimo: "Gospodin Skež, član partije, kasnije ju napušta, sudac, zamjenik državnog tužitelja i – sada – odvjetnik. Vrhovni sud SR Hrvatske upravo mu je potvrdio presudu kojom se kažnjava na 13 mjeseci zatvora, no on je uložio žalbu kod Saveznog suda (Jugoslavije). Neki postupci obustavljeni – čime je izbjegao kaznu od dodatnih 35 dana zatvora.

Perić, operativac UDBE, koji s njim vodi razgovor, na jednom mjestu kaže: "Svaka ti čast, svim si se žilama borio!" I dodaje: "Slušaj Vlatko, ti si kao ona ptica Feniks, ili kako se već zove, što je izašla iz pepela. Smijenjen si kao javni tužilac, ali si opet uspio da se osamostališ, da otvoriš ovu odvjetničku kance-

lariju, da postaneš poznat, da te ljudi cijene. Ali su se i problemi ponovo dogodili, no ja vjerujem da ćeš ti opet stati na svoje noge.”

Skež odgovara: ”I ja mislim da hoću. Jer u mom se slučaju radi o jednom tragičnom nesporazumu...”

Bilježim taj slučaj. Riječ je o protuzakonitom otvaranju pisama na Pošti. To se dogodilo uoči 1971. godine. Skež je tada bio zamjenik okružnog tužitelja i cijelu stvar provalio u javnost. Neki Marko, načelnik SUP-a (policije), našao se na udaru. Onda je došla '71. i umjesto Marka, nastradao je Skež. Devet sudskih rješenja otada....

Na 8. str. Skež opisuje svoju sadašnju situaciju: ”Ja sam stavljen u poziciju da praktično dvije godine ne radim, da se ne mogu baviti advokaturom zbog ovog krivičnog postupka. Postajem moralno i politički nepodoban za bilo kakav rad u pravosuđu, a ovu diplomu mogu poderati. Ja sam uopće nepodoban za rad kao pravnik.”

Perić: ”Ne baš uopće...”

Skež: ”Ja sam za sve nepodoban, meni jedino preostaje, slušaj, da se ja negdje... Ne znam što da radim. Ja nisam čovjek koji očajava... želim izboriti svoje ljudsko dostojanstvo.”

Perić: ”Dobro, Vlatko, imao si još jedan incident, kad si Filipu rekao da nije ni Srbin, ni Hrvat, da je ništa!”

Skež: ”Ti moraš znati da kad se taj Filip napije, kad je u svojim alkoholiziranim parama, on se posve gubi, gubi svijest... I takav onda dođe i kaže – Ja sam vlast! – a ja mu odgovorim – Ti si kurac, a ne vlast, ti si pijana luda! – I sad on meni kaže da će ići mom predsjedniku, a ja njemu – Jebo te on... – Ma slušaj, to ti je obična fukara, nemoralna fukara...”

Na 11. str. Perić podsjeća Skeža da su kod njega nađene sumnjive knjige: Gotovca, Šoljana, Supeka. ”U redu, nijedna nije zabranjena, ali svi znaju tko je Supek, tko Šoljan, tko Gotovac.”

Skež: ”Vidiš, ja sad kupujem knjige Draškovića, Ćosića, Ćimića, sve kupujem.”

Perić: ”A zašto to kupuješ, Vlatko?”

Skež: "Jer me zanima, jer je provokativno..."

Perić: "Ja mislim da ti imaš druge motive..."

Skež: "Ne! Ne!"

Perić: "Tebi je drago da je Čosić postao politički protivnik ovog sistema, tebi je to drago. Ja bih glavu dao da ti je to drago. Kao i za Čimića, Supeka, Tuđmana..."

Zazvoni telefon. Skočim iz kreveta (gotovo uvijek čitam u krevetu, a ponekad i pišem), ali netko već spusti slušalicu. Vraćajući se, opazim na radnom stolu list papira i jednu od mojih bilježaka: "Ako je Popper u pravu, i ako doista nije moguća povijest čovječanstva (jer ne obuhvaća povijest svih ljudi), onda nije moguća ni povijest jednog jedinog čovjeka (jer ne može obuhvatiti sve dijelove njegova fizičkog, duševnog i duhovnog totaliteta)..."

Na kraju 11. str. Perić pita: "Ti ne smatraš da su Srbi i Hrvati u Hrvatskoj *egal*? Ti ne misliš...?"

Skež: "Tko to kaže?"

Perić: "Evo, pazi, ti meni ne moraš reći. Siguran sam da nećeš, ali ti sigurno misliš da su Srbi – kao što si onda rekao – neopravdano jak politički faktor u Hrvatskoj. To ti misliš i sada... to si pokazao na više mjesta, ali to nije bilo na sudu jer si imao sreće... Postupak se vodio samo za ono što si rekao u pijanom stanju, a za ono što si rekao u zatvorskim krugovima, pa za to bi dobio 20 godina robije!"

Skež: "Ja?!"

Perić: "Vlatko, ti to znadeš kao i ja. Samo ti imaš sreće u životu, ti stvarno imaš sreće..."

Skež: "Nećemo ti i ja raspravljati, ako imaš određena preduvjenja..."

Perić: "Ja s tobom otvoreno razgovaram. Razgovaramo ne kao policajac i odvetnik, nego kao dva prijatelja, poznanika, ne znam kako..."

Skež: "Zato ti i kažem: neka mi se navede jedan primjer...gdje sam ja to nekog gledao zato što je Hrvat, ili Srbin..."

Perić: "Toliko lud nisi, ali intimno u sebi, u jednom zatvorenom društvu... Uvijek si pokazivao da si Hrvat, da si za Hrvatsku i da ne bi imao ništa protiv da se Hrvatska odvoji..."

Skež: "Hrvatska samostalno ne može egzistirati!"

Perić: "A da može?"

Skež: "Ja držim da ne može!"

Perić: "Ha, ti držiš da ne može!, pa i o tome bi se moglo diskutirati. Ali, u krajnjem slučaju, zašto ne bi mogla?"

Skež: "Mislim da ne može... koliko ja poznajem povijest..."

Perić: "Ako može jedna Andora, može i Hrvatska. Samo se zna da je Jugoslavija jača, ako smo svi zajedno."

Skež: "To je točno!"

.....U jednom mi se trenutku taj dijalog učini nestvarnim. Pomislim da je to možda zato što nas je rat *preobrazio*, pa nam se ovakve svari danas čine manje vjerojatnim nego onda kad su nas se ticale, pogađale nas...

...vjera u racionalnost ljudske prirode! U humano i pravedno društvo izgrađeno upravo na tom temelju. Na Kantu i Sokratu. Čekaj, negdje sam pročitao, da je čak i apel na ljubav opasan! Ne počiva na razumu, nego na ljudskoj slabosti. Na ograničenim kapacitetima srca. Na sposobnosti da voliš samo bližnjega, a da ti se za onog drugog fučka...

...u koju vrstu spadaju Perić i Skež? U *iracionalnu*, u kojoj su ljubav, otajstvo, grijeh i vrlina, ili u onu u kojoj caruju um i silogizmi?....

Perić: "Ako, recimo, ne znaš da je netko hulja, a pred sobom imaš jednog Srbina, jednog Hrvata, jednog Slovenca i još, ne znam koju petoricu, koga bi prihvatio kao prvog, a koga kao zadnjeg? Ili, ako su dvojica isti, jedan Srbin i jedan Hrvat, koga bi prihvatio?"

Skež: "Zavisi od kriterija..."

Perić: "Ti Vlatko iskreno ne govoriš sa mnom, a ta te tvoja neiskrenost možda i dovela u tu situaciju... Ja znam odnos između Službe i tebe."

Skež: "Da."

Perić: "To je u početku možda i išlo kako treba, a kasnije si pokazao svoju neiskrenost. Nakon toga je Služba rekla: taj Vlatko nije čovjek koji želi da pomogne Službi, nego želi da obrani samo neke svoje interese."

Skež: "E, moj dragi, postoje pojedinci koji bi željeli neke procese, koji bi željeli neka suđenja. Koji su pravili vrlo teške i grube greške u toj suradnji..."

Perić: "To mi je teško povjerovati."

Skež: "Barem posumnjaj!"

Perić: "Zlatno pravilo Službe je: nikad nikome ne reći izvor, suradnika."

Skež: "E, vidiš, prijatelju, da ti kažem jednu stvar. Ja sam dao informaciju da po mojim procjenama jedan mladac okuplja oko sebe neku grupu, i da se iz te klice može razviti nešto opasno. Bio je verificiran, a kad je otišao u vojsku, to je prenijeto tamošnjoj vojnoj službi. I onda netko iz te vojne službe – otprilike znam tko je to mogao biti – napravi takvu glupost i tom malom kaže kako je to o njemu rekao Skež! Poslije je momak izašao iz vojske, otišao u Njemačku i to pričao u određenim krugovima. Zbog toga ja više nikad nisam išao u Njemačku, ima tome već 5–6 godina. Slušaj, bojim se tamo ići!"

Perić: "To je onda diletantski posao. Priča je nevjerojatna!"

Skež: "Gledaj – ako otvoreno razgovaramo – postoje razne vrste informatora. Ja nikad neću biti informator koji će s nekim razgovarati i onda prenositi njegova raspoloženja. Ja sam to već lijepo rekao: ja nisam za nasilje, nisam za terorizam i ne odobravam to nikome. Ne odobravam stvaranje nikakvih organizacija i ako u tom pravcu ja nešto doznam, onda ću to javiti. Ne odobravam nikakve bombe i mine i ako netko ima takve primisli i planove, ja ću vam to javiti pa makar se radilo o ne znam kome, o nekom meni najbližijem. Ali to, što je netko nešto rekao uz čašicu... na nekoj fešti, to ja ne mogu... To je opasno... Ako je u nekom društvu 5–6 ljudi koji se dobro znaju, pa nešto procuri van... Uostalom pravili smo takve štih-probe i utvrdili tko je to bio."

Perić: "Vlatko, ja ipak mislim da ti nikad nisi bio probijen. U razgovorima sa svim ostalim nacionalistima, kao i s ljudima preko kojih te eventualno držimo, tvoje ime nikad nije spomenuto u kontekstu da bi ti mogao raditi za policiju. Znači ti si s te strane uvijek bio čist, u tebe nitko nije mogao sumnjati."

Skež: "Ja sam o konkretnim sumnjama i stavovima izvještavao."

Perić: "Ali to je bilo neiskreno. Za Budaka si rekao tek kad si išao u zatvor! Zašto nisi prije?...to je bila čista trampa, usluga za uslugu."

Skež: "Neeee!"

Perić: "Tako je ispalo."

Skež: "Krivi ste devedeset i devet posto!"

Perić: "Zbog čega mi?"

Skež: "Zbog čega? Zato jer ste od mene tražili da idem u lokale, da potičem određene razgovore, da ubacim nešto šokantno."

Perić: "Ali ne u pijanom stanju, Vlatko!"

Skež: "Pa jebi ga!, slušaj, bože moj."

Perić: "Na kraju si ti ispao lutka koju su isprovocirali. Kad si već išao, onda si trebao ići na pametan način. Na jednog Burka za kojeg se zna da nije politički najpodobniji. Zajec je druga priča. Nije loš kao čovjek, on je liječeni alkoholičar... Ali Burko je drukčija priča, zašto jednog takvog nisi isprovocirao, dobio informaciju? A ne da oni dobiju od tebe."

Skež: "Tako je ispalo... Do tog dana nisam okusio kap pića... pio sam samo one žute sokove, a onda su navalili – Ajde popij jedan! – pa sam popio pola-pola, ušli u razgovore, popio drugi, treći, jebi ga! Nisam se pripremao za taj razgovor, to je moja mana..."

Perić: "Pa si nasjeo na njihove provokacije, umjesto da oni nasjednu na tvoje."

Skež: "To nije razlog da se mene zajebe."

Perić: "Pa ne zajebe!"

Skež: "Dobro, trebam li ja vama kao osuđenik?"

Perić: "Ne trebaš. Da si nam trebao kao osuđenik, onda bi mi nakon prvog, drugog ispada išli na neki krivični postupak. Ali mi te puštamo prvi put, kažemo Skež je imao ispad, nije to ništa. Ali u roku od mjesec dana ispad za ispadom... Četiri stvari! Pustite ga, pijan je. Drugi put, opet, popio je, to je sitno, puštaj! Treći put, i to u kratkom vremenu. Roda kaže, čekaj, ljudi govore da Skež radi što hoće, da mu nitko ništa neće. Ljudi počeli pričati, ima tu dosta boraca, starijih ljudi koji ne mogu vjerovati da Skež istupa neprijateljski i nikom ništa. E, mi onda dižemo ruke.

A zašto dižemo ruke? Zato što nam taj isti Skež ništa ne nudi, pomalo je pasivan. Pa ti Vlatko, da si ostao onakav kako smo se dogovorili, pred tobom bi bila još jača karijera, negoli je sada. Sve bi ti se zaboravilo, ponovo bi sve došlo na svoje. Međutim, ti si se odjednom, tamo od 71., 72., nakon one političke diskvalifikacije, počeo konstantno osjećati kao progonjena zvijer, da te društvo odbacilo...Ti si na neki način smatrao da si politička opozicija. I tu je tvoja greška što nisi sve zaboravio. Što nisi prihvatio život onakav kakav je, tvoju poziciju kao odvjetnika, koja je odlična, cijenjen si, ljudi ti odaju priznanje. Kažu, Skež je najjači!"

Skež: "Dragi moj prijatelju, ja sam svaki dan osjećao taj pečat."

Perić: "Pa i vjerujem ti... Ali ti si to mogao eliminirati u dogovoru s nama. Da ne radiš protiv nekih svojih ideja i etičkih nazora... ali da javiš – ono si dobro rekao – u slučaju organizirane djelatnosti, u slučaju terorizma..."

Skež: "Ja mislim da sam tu dosta pomogao. I za pravljenje procjena određenih ljudi i cjelina, u raznoraznim smjerovima i pravcima."

Perić: "Gledaj, Vlatko, ti ne kažeš sve, ti uvijek jedan dio zadržiš u rezervi, za sebe. Ti iz određenih motiva ne kažeš sve. Nama to kaže drugi čovjek, ali ne kaže Vlatko, jer mi nismo toliko ljudi... Mi ćemo određenu informaciju dobiti i od Skež Vlatka i od još nekoga. I onda ako nam onaj kaže duplo više

nego Skež, onda se pitamo koji su to motivi koji su Skeža naveli da nam to ne kaže. E, vidiš, to je ta neiskrenost.”

Skež: ”Slušaj, postoji jedna stvar, a ta je da sam ja sam sebi odredio dokle trebam ići, a dokle ne... Moja procjena može biti subjektivna... netko može imati velike neugodnosti... zato je to pitanje selekcije određenih informacija...”

Perić: ”Tu se opet varaš. I ti i određeni ljudi koji su u kontaktu s nama. Mislite da će zbog nekih vaših informacija netko biti zatvoren, da će doći do političkog procesa. U 99,9 posto slučajeva to je pogrešno... Sad se sudi tebi, ali sjeti se tko je još tako suđen. Nitko! U Republici se vrlo rijetko za to sudi.

Skež: ”Hajde, reci mi što društvo dobiva s ovim mojim procesom i s onim što će se zbivati oko toga?”

Perić: ”To ću ti kasnije odgovoriti, najprije da ti ovo kažem: ti misliš ako nešto kažeš da će taj i taj imati neugodnosti. Ma neće on imati neugodnosti! Nama je bitno da kroz informacije koje ćemo dobiti od tebe i od stotine drugih ljudi, dobijemo određenu sliku o pojedincu. Da znamo kako će se taj pojedinac ponašati u određenom – za društvo – politički opasnom trenutku. To je nama bitno!”

Skež: ”Za ključne stvari takve su informacije išle, za određeni krug osoba za koje je Služba bila zainteresirana...”

4.

Oglasi se mobitel. Signalizira da je stigla poruka. Od Ane: ”Volim samo tebe, jedva čekam da se sutra vidimo.” Najprije pomislim da ne odgovorim, a onda brzo napišem: ”I ja!” Znao sam da će osjetiti moju ljutnju. No nje, istinu govoreći, više nije bilo. Da li zbog Skeža i Perića, ili zato što sam u osnovi nepravedan prema Ani? Ona je takva kakva je, a kakav sam ja? Jesam li pošten kad ludujem zbog izostalog poziva? Zbog toga što ne znam gdje je i što radi? Priznajem da me ponekad spopada jeza od pomisli da bi mogla reći: Ne misliš li da je došlo vrijeme da počnemo živjeti zajedno? Ali ona to ne kaže, ona samo govori da

ćemo jednog dana biti skupa, zauvijek. No to odzvanja nekako šuplje. Baš kao i moji bjesovi. Stvarni, a opet hinjeni. Hinjeni zato, jer ja ne želim nikakav zajednički život, nikakvu pretjeranu intimu, kakvu pravi ljubavni parovi imaju. Zajednički novac, zajednička ljetovanja, zajedničke snove i blesave objede kod *mame i tate*. Ne, ja to neću. Samo hoću da ona to želi, da mi to svaki dan spominje. Čak ni seks s Anom ne želim svaki dan, pa ni svaki treći dan. A ipak joj predbacujem, govorim da za mene nema vremena, da rijetko spavamo. Negdje u dubini duše znam da je više riječ o taštini, nego o ljubavi, ali protiv toga ne mogu. Uostalom, zar taština nije ljubav. Ljubav prema samom sebi? Zapravo, prema vlastitim slabostima, onom najjadnijem dijelu *ega*? Onom koji možda takvu ljubav i treba?

Pogledam na bilješke. Eto, kakav sam pedant, pomislim. Previše teksta, previše podcrtavanja. Sindrom momačkog života? Ili narav koja se s godinama formira? Uostalom što bih radio da nema tih papira i tih knjiga? Vukao se po kafićima i lošim kazališnim predstavama? Čak ni dobre predstave normalan čovjek ne može gledati. Taj senzibilitet je *out*, to još samo glumcima treba. Izumirujućoj sorti teatarskih majmuna koji se krevelje i galame u svojim kavezima dok svijet odlazi u kina i na tulume. Ili ostaje doma, prikovan uz sapunice.

Dobro, ni knjige nisu izlaz. To je jasno. Uostalom, ima li gorih ljudi od onih koje su pokvarile knjige? Koji su izgubili oči čitajući to brdo suvišnih informacija, uživljavajući se u imbecilne svjetove, njihove glavne likove? A tek filozofija? Dovoljno je pogledati te ljude kako nesigurno hodaju svijetom, kako nemaju pojma o životu, a opet o njemu najdublje rasuđuju. Sa stopalom na leđima. Da, baš tako! Jednom sam u tramvaju vidio svog profesora, bujne sijede kose, okruglih naočala, logičara od formata. Barem za naše pojmove. A nasred leđa, na baloneru, imao je otisnut potplat cipele!

Eto kakav sam, kad me ulovi ona negativna samoća, onaj dio mene koji inače zaboravljam u čitanju, kad sam s Anom u restoranu, kad imam živaca slušati Benjamina...

Perić ne odustaje i predbacuje Skežu da puno stvari nije rekao, i da je to loše, jer da je rekao, ništa se ne bi dogodilo.

Nitko ne bi stradao... A to što mu se ponovno sudi, to ljudi doživljavaju kao pravdu u ovom društvu. "Nama nije bitno da tebi sudimo, nama je bitno da ima pravde!"

Skež: "Mnogi misle upravo suprotno, da mi je sve to namješteno."

Perić: "To govore ljudi s kojima se ti družiš, no oni su subjektivni."

Skež: "To sam čuo na stotinu mjesta u Jugoslaviji..."

Perić: "Ti ljudi nisu u pravu..."

Skež: "Da ti nešto kažem: pa država se ne ruši u gostionici..."

Perić: "Potpuno jasno."

Skež: "Jugoslavija se mora riješiti tog zloglasnog članka 133. To nije u skladu s ovim društvom, s njegovim intencijama. Političke devijacije mogu se rješavati samo političkim sredstvima. Druga je stvar ako netko zagovara terorizam, rušenje, nasilje, bunu. No verbalni delikti ne mogu biti predmet krivičnog prava... I da ti kažem jednu stvar..., bilo bi sto puta bolje, odgojnije da je o meni u novinama izašao veliki članak: Skež je u pijanom stanju rekao to i to... meni bi bilo puno teže kao čovjeku... više bih se stidio da piše da je ugledni odvjetnik u gostionici izjavio da je Hitler dobar čovjek, ili tako nešto."

Perić: "Ima tu nečega, što kažeš."

Skež: "...Eto, nema nijednog intelektualca u povijesti koji je politički osuđen, a da je kasnije postao pristalica tog režima. Jer on će iz čistog bunta – pička mu materina! – biti *contra*."

Perić: "Ali je isto tako istina da je malo intelektualaca koji su postupili na tvoj način."

Skež: "...Ali ja nisam istupao svjesno, trijezan... nisam bio svjestan značenja svog djela, onoga što činim..."

Perić: "...Kako možeš tvrditi da nisi neprijateljski istupao, ako si bio pijan..."

Skež: "Zato što ja takve stvari ne mogu govoriti."

Perić: "Ne možeš?!"

Skež: "Pazi, ne mogu, jer ja se ne mogu napiti i govoriti o hipnozi, jer ja o tome ne razmišljam..."

Perić: "Ali o političkim odnosima u Jugoslaviji sigurno razmišljaš."

Skež: "Ali ne mogu govoriti o Hitleru, ne mogu govoriti o Goebelsu, ne mogu govoriti onakve gluposti kakve mi je servirao mali Vaso..."

Perić: "Dobro, to je moguće... Ali ono s Burkom i Zajecom... Tu nisu bili krivi oni, ni policajac, nego alkohol i ti..."

Skež: "Gledaj, ja sam veoma naporno radio. Ali ni onda nisam bio pijanac. Znaš kako je kod mene išlo: mjesec-dva meni ne treba alkohol. Nisam ja ovisan o alkoholu... Ali ponekad sam se osjećao žestoko premorenim, pa svratim u *buffet*. To se povremeno događalo..."

Perić: "Dobro, ali si uvijek incident napravio u pijanom stanju..."

Skež: "Nisam imao kondicije."

Perić: "Nikad trijezan to nisi napravio... Ljudi su ti se smijali i govorili: pogledaj, Skež Vlatko se opet napio i napravio to i to. Ti si se kompromitirao kod ljudi..."

Skež: "Ja mislim da imam jako malo prijatelja."

Perić: "...Dobro, i što sad? Kako će završiti ta tvoja žalba na Saveznom sudu?"

Skež: "Što bi ti intimno želio?"

Perić: "A što ti misliš da ja želim?"

Skež: "Želio bi da budem oslobođen."

Perić: "Intimno bih, jer smatram da ti je ovo dovoljna opomena za cijeli život... Ali tko zna, nisam baš optimist... Bilo bi dobro da se nađemo kad dođe konačno rješenje... ako ideš u zatvor i tu se nešto može..."

Skež: "I te kako!"

Perić: "Jedan pošten tretman može puno značiti... iako ti ja želim da tamo ne odeš. Borio si se, žilav si i nadam se da ćeš uspjeti."

Skež: "I ja se nadam, ja nisam izgubio nijedan politički proces, pa se nadam da neću ni svoj..."

Bilo je već prilično kasno kad sam pročitao tu posljednju rečenicu. Nisam znao što da mislim. Bio sam umoran i razdražljiv. Nekako poklopljen. Pitao sam se što mi sve to treba? Ti prljavi papiri, taj prohujali svijet, taj smrad pijanih birtija u kojima zadimljeni tipovi jedan drugog provociraju i onda prijavljuju policiji? Ja sam vjerovao da moj život – takav kakav je – ima smisla ako se čovjek oda plemenitim porocima. Povremenom čitanju i razmišljanju o idejama velikih ljudi. Ljudi, koji su možda prošli kroz isto blato, no to uglavnom ne znamo, jer su nam ostale njihove čiste knjige. Listovi papira u koje vjerujemo više nego u činjenicu da su njihovi autori nekad bili živi ljudi. Sa svojim, možda tužnim, biografijama.

Četvrto poglavlje

1.

Gotovo joj je pedeset godina, ali još uvijek živi s mamom i tatom. U redakciji je od pamtivijeka, premda nikad nije napisala nijedan ozbiljniji tekst, komentar, ili donijela kakvu vijest. Uglavnom prepisuje, kompilira. Ali je zato lajava i lijena. I dobro govori nekoliko stranih jezika.

Goga se na neki način proslavila još u komunizmu kad je napisala vijest u kojoj je stajalo da je u čileansku (ili argentinsku?) luku *sletio* nosač aviona. S vremenom je izoštrila te svoje osobine i razvila druge sposobnosti. Pa prije dvanaest ne dolazi na posao, no zato uvijek sa sobom vuče prepune najlon vrećice. Malo redigira u vanjskopolitičkoj rubrici, i tiho nestaje. Inače, stalno nešto melje, no malo tko je i sluša. Valjda zato što govori jednako kao što i piše: tuđe besmislice. Samo kad napiše kakav dulji članak – a to se događa dvaput godišnje – sivilo i dosada njezinog lica pretvaraju se u ozarenost i tračak svjetla. Tada primjećujem da ta mršava žena ima lijepo bademaste oči.

O nezgodnim stvarima se ne izjašnjava, a ako se zaleti, samo ih dotakne i nasmije se. Možda zbog privilegija što ga uživa: nikad nitko ne pita gdje je i što radi.

Kad se dosađujem, i ako sam dobro raspoložen, kradom je promatram i tada primjećujem da i nije baš tako otuđena, da vidi stvari i da joj se neke sviđaju više, a druge manje. No uvijek se ponaša kao lišće na lahoru. Pušta da je *opći ton* nosi, bez osobitog protivljenja. Doista, ponekad je započinjala velike teme: o *građanskim vrlinama, standardima, demokraciji, svijetu koji nam želi dobro, o velikim ljudima koji žive za istinu i pravdu* i kojih, razumije se, u nas nema i još dugo neće biti.

Ali tada bi proradio *Balkan*. Netko bi je zaskočio, poklopio. Ne toliko zbog drukčijeg mišljenja, koliko zbog čistog zadovoljstva protivljenja. Sjećam se da je jednom započela u sličnom stilu (ja sam taj put odobravao njezino gledište), no odmah se javio koštunjav i nepočešljan tip i odrapio:

– Znaš li ti kakva je razlika između velike i male zemlje? – Goga stane, otvori usta i samo zuri u njega, a on nastavi: – Vidiš, u velikoj zemlji i mala govna postaju velika. Bill Clinton je klasičan primjer za to!

Svi se nasmijaše, a ona odmahne rukom, okrene se, vrati na stolac i ne reče ništa. A tip dobaci – I smrde do Europe!

Ali Goga je znala i iznenaditi. Jednog je dana donijela intervju s američkim veleposlanikom u Zagrebu. I nehotice isprovocirala skandal koji je još dugo odzvanjao. Glavni ga, naime, nije htio objaviti!

Čak ga nije ni pročitao do kraja, samo je bacio oko na prvi pasus u kojem je taj gospodin tvrdio da je njegova zemlja veoma mnogo učinila za međunarodno priznanje Hrvatske.

– Te laži ne želim objaviti! – kratko je odbrusio i smračio svoje, ionako ne odveć ljubazno, lice. I otišao u ured. U redakciji je nastao tajac, Gogi se otelo – Kreten! – a onaj momak koji je volio usporedbu o velikoj i maloj zemlji, dometnuo – Taj će nas upropastiti!

Moram priznati da sam i ja dijelio to mišljenje. Doista je bilo glupo ne objaviti taj intervju. Uostalom, što ima veze ako tip laže. Pa tko danas u politici govori istinu? A zašto i ne bi lagao? To je njegovo pravo, a možda i dužnost. Pa nije valjda čovjek postao veleposlanik zato što ljubi istinu?

Napokon, tko se još sjeća 1992. godine i uloge Amerikanaca? Kladam se da većina doista misli da su nam tada pomogli. Pa što? Svijet ide dalje. I svaka generacija ima pravo na svoju interpretaciju povijesti. A ova današnja generacija u odnosu na onu iz 1991/2. možda je baš ta nova generacija? S novom poviješću?

I koliko god su mi takve misli padale na pamet, negdje u dubini duše ja sam znao da to nije razlog – ta ušljiva rečenica – zbog koje glavni odbija intervju. Toliko ga ipak poznajem. Ne, on je na pameti imao nešto drugo. Fućkalo mu se za sve to. Ta bio je toliko iskusan da je znao da nigdje nema toliko laži kao u novinama. Pa i u njegovima, također, i to svaki dan. Jer novine su naprosto riječi uhvaćene u tipografsku mrežu, i ništa drugo. I zato laž po definiciji, kao i sam život i to ljudsko lajanje. Zato bih se kladio da mu je prije svega bilo do toga da tom samodopadnom tipu pokaže da u ovoj zemlji nisu svi baš tako snishodljivi, da ne drhte pred njegovom veličinom i veličinom njegove zemlje. – Eto ti, ja ti neću objaviti taj tvoj intervju, pa se ti frigaj!

I koliko god je to glupo, jer druge su novine gotovo svaki dan objavljivale veleposlanikove fotografije na naslovnica, meni se taj potez sviđao. Zapravo mi je bilo simpatično to političko ludilo u koje je srljao. Uništavao je sebe, dovodio u pitanje profesiju, ali nije posustajao. Bio je sam protiv svih, znao da jedino može izgubiti, ali se nije dao. U tome je bilo nečeg idiotskog i plemenitog, nečeg nesvakidašnjeg i to me privlačilo. Možda felinijevski nakaradno, ali upadljivo kao tračak svjetlosti u mračnoj sobi.

Tako sam to vidio u trenucima kad sam tom čovjeku bio sklon. No nije uvijek tako bilo. Bilo je dana kad sam zbog ovog ili onog razloga na njega gledao kao na idiota koji savršeno pristaje ovim našim zalupanim horizontima.

Goga je još danima s uzbuđenjem pričala o tom događaju, s licem koje je izražavalo žrtvu teške i nerazumljive spletke. Tješio ju je njezin bivši dečko (doduše, od prije dvadeset godina), koji je u međuvremenu promijenio mnogo žena i prokockao mnogo novca. Gladio je svoj kicoški brk, nesigurno pogledavao kroz velika stakla svojih kratkovidnih naočala i ponavljao kako je Pruska

još na Bečkom kongresu 1815. bila označena kao "Slavenska Kraljevina", a onda postala čista teutonska zemlja! Što samo dokazuje – je l' tako?! – koliko je povijest okrutna, a neki narodi jebeni u glavu. – Pa se ti, dušo, nemaš zašto uzrujavati!

Ako se dobro sjećam, bilo je to šest mjeseci prije nego su se pojavili Sovini transkripti i nekako u vrijeme kad me glavni urednik pozvao doma. Htio je sa mnom razgovarati o nekoj važnoj stvari. U redakciji je bilo premalo mira i vremena, a po birtijama se nismo htjeli vući.

2.

Dočekala me njegova žena, također već u zreloj dobi. Ali lica kakvo se rijetko viđa. Neka mješavina izrazite europske ljepote i istočnjačkog splina. Više korejskog, nego kineskog. Djelovala je mnogo mlađe i možda tužnije negoli je stvarno bila. Smiješila se i gledala me svojim vedrim očima, ali ja sam u njima nazirao neku skrivenu bol. Ništa konkretno, ništa određeno, ništa što bi čovjek mogao definirati. Naprosto dah nesreće. Ili samo odveć suptilnu prirodu za ovaj svijet? Ženu koja previše ljubi muža? Čovjeka koji i nije tako loš, ali nije dorastao tom samoprijegoru srca? Sve mi se to vrzmalo po glavi, salijetalo me, dok me nije zapitala što želim popiti.

Bilo što – odvratim, a ona dometne – *Nescafé*? – I ode u kuhinju, mekano poput sjene, pomalo sramežljivo i zagonetno. Pomislim kako pristaje tom čovjeku na neki neobjašnjiv način. Na način koji u meni izaziva i zebnju i zavist. Jer su možda njih dvoje žrtva i počinitelj? Ili ipak samo dvije srodne i usamljene duše? Kojima bi bilo gore da nisu skupa?

A možda je u meni samo previše literature, pa zato i svijet oko sebe promatram iz korica knjiga? I ljudima pripisujem osobine koje nemaju, sudbinu koja ih se ne tiče? Tko zna?

Stan je pun knjiga, ali ne prepun. Sve je odmjereno, pa i ta kombinacija *Biedermeiera* i modernih komada namještaja. Pogled mi se zaustavi na polici prepunoj klasične literature: Eshil,

Euripid, Sofiklo, Aristofan, Pindar....Tukidid, Tacit... Gotovo sve što je u nas prevedeno. Ustanem i dohvatim knjigu s ljubičastim koricama. Ovidijeve *Metamorfoze* u izdanju *Matice hrvatske*, iz 1907. godine. U prijevodu Tome Maretića. Korice su jedva deblje od običnog papira, a stranice uvezane u arcima koje je kupac sam morao razrezati. Nekad sam i ja kupovao slične knjige po zagrebačkim antikvarijatima. Ponekad su mirisale na vlagu i plijesan, ponekad na nešto posve neodređeno, ali meni uvijek primamljivo. Volio sam taj stari papir, te grčke i rimske klasike. No odavno ih ne čitam. Kao da se taj dio mene izgubio u svakodnevnici, pa me još samo Benjamin tu i tamo podsjeti na dane mladosti. Kad mi se činilo da nema ništa vrijednijeg od pristojnog obrazovanja, klasične načitanosti i beskonačnog *filozofiranja* u Klubu književnika, s polupijanim profesorima i nadobudnim apsolventima.

Nasumce okrenem nekoliko listova i pročitam:

*"Zato smo tvrdo mi pokoljenje, okorjelo pleme
U mukama dokazujuć tim, od koje smo loze."*

A onda i posljednju stranu (kraj XV. Pjevanja):

*"Evo sam svršio djelo, – ni srdžba ga Jupiter–boga
Uništiti ne će ni oganj ni gvožđe ni nesito vr'jeme.
Onaj dan, što samo nad ovijem tijelom ima
Vlast, nek nestalni rok mi života svrši, kad hoće,
Ali ću s dijelom boljim nad visoke ja se zvijezde
Dići i bit ću vječan, i ime mi zatrt se ne će.
Kudgod se Rimski moć nad zemljama svladanim širi,
Narod će čitati mene, i ne varaju li slutnje
Pjesničke, ja ću u sva vremena živjeti slavljem."*

...Koliko ima onih koji znadu da je ovaj čovjek, koji se rodio 43. godine prije Krista, rimski pjesnik? Da je za života bio proganjan u provinciju, zbog toga silno patio i utjehu tražio u besmrtnoj slavi. A da te slave nema. Ni za koga, pa ni za jednog Publija Ovidija Nasona!... Možda najviše petnaest minuta (kako reče Warhol). A onda su već drugi na redu, i zaborav. Težak kao nadgrobna ploča... Pogotovo danas... kad su novine najčitanija *knjiga*. A, opet, možda je baš to i dobro? Jer onda ni sramota ne

traje vječno? Sve se zaboravlja? Jednako heroji kao i kukavice, kurve kao i pošten svijet? Baš sve?...

– Gospodine Balent, hvala vam što ste došli – prene me glas glavnog urednika. – Želio bih se s vama posavjetovati o jednoj delikatnoj stvari – nastavi. – Znadete da onaj *savjetnik* tjednima galami o tome kako ima popis novinara–udbaša?

– I tvrdi da je na njemu 150 imena – dometnem.

– Baš tako. Htio je zasoliti novinarima, ali se sad stvar okrenula protiv Staroga. Svi govore da ovaj režim laže. I da je to puko zastrašivanje medija.

– Ma dobro, ali je isto tako činjenica da je tip poznati lajavac. Da svašta govori – kažem.

– Točno, međutim istina je i da je dio novinara radio za UDBU. I da su neki od njih i danas glavna pera u najuglednijim novinama.

– Pa? – upitam.

– Pa možda bi valjalo to javno dokumentirati – reče pomalo nesigurno.

Pomislim kako ne želi biti izravan i zato brzo upitam:

– Imate li kakav dokaz za to?

– Imam – ispali kao iz topa. – I te kakav!

Popije gutljaj kave, pogleda Ovidija što sam ga ostavio na stolu i umetne:

– Čovjek izgubi nevinost kad prestane čitati ovakve knjige. Znae, nekad su mi bile sve, gotovo život...

Uzdahne i nastavi:

– Ali da se vratimo ovoj stvari... – Počne opisivati dokument, a onda skrene pogled i tiho reče:

– Dobio sam ga iz najpovjerljivijeg izvora, ali vi razumijete da ne mogu reći više od toga.

Pomislim da mu ga je možda dao Stari... Javna je tajna da odlazi u njegov ured. Osim toga govori se da ga i doma zove. I da se taj odnos razvio još dok je bio vani. No on o tome šuti. Samo je jednom natuknuo da mu je Stari rekao da može k njemu kad god zaželi. Ali da svejedno nikada ne ide bez izričitog poziva...

– Već sam se dobro opekao na tim stvarima – nastavi. – Zato bih htio da u miru pogledate te papire i da mi eventualno sugerirate najprikladniju formu. U svakom slučaju ne želim ići s imenima. Nakopao bih si vruga na glavu za cijeli život. A, opet, nešto bi trebalo...

Podigne sa stola kuvertu i pruži mi je.

– Ako ništa drugo, bit će vam zanimljivo to pročitati – doda i uputi mi pogled koji je govorio da ga se ne može odvratiti od odluke koju je donio i koja se u tim zelenkastožutim očima već zrcali.

– Je li to pametno? – ubaci se njegova žena, a lice joj poprimi gotovo djevojački izraz.

– Nije! – odvrti s jedva primjetnom nervozom u glasu. – Ali drugog puta nema. Napokon, što je uopće pametno u Hrvatskoj?

3.

....Da odem na boks, ili da se smjesti skrasim u neki kafić i pregledam dokument? Golica me spoznaja da ću konačno moći vidjeti ta imena... Uroniti se u ta lica... potvrditi sumnje... I što onda? Hoću li promijeniti mišljenje o tim ljudima? Prestati ih pozdravljati? Zaobilaziti?... Uхватim se kako o tome razmišljam kao o malo većem prištu na ruci. Nećemu s čim se srodiš, živiš, dok samo ne prođe...

...Boks je nešto drugo. Elementarni izraz egzistencije. Borba – u kojoj doduše postoje pravila – ali u kojoj si ipak sam, s kompletnim ulogom. Jer nasuprot tebi stoji isti takav! I zato psiha i fisis moraju dokraja surađivati. Savršeno funkcionirati u svakom pokretu, lukavstvu, neočekivanom gegu....

Znao sam se mlatiti, primati i zadavati udarce, ali – a to i jest boks! – bez ljutnje, bez bijesa. Gotovo s radošću. I dakako strahom. On je uvijek tu negdje, u drugom planu, baš kao u samom životu. A kad sve završi, kad prođe zadnja runda, grliš se s momkom koji te dobro isprašio, sretan jednako zbog sebe kao i zbog njega. Jer obo-

jica ste preživjeli nešto što je bilo posve nepotrebno, ali nimalo bezazleno. Nije li to sama definicija života?

Pa se zato s pravom ovaj sport naziva *plemenitom vještinom*? Koja mi znači koliko i moje knjige. Jedino mi se ponekad čini čišćom. Čak i onda kad te protivnik opali iza uha? Da, i onda, jer tu nema podmetanja. Cilj je brada, pa gdje sjedne...

Danas sam dobro prošao. Primio sam samo jedan jači udarac u nos. No imam fleksibilnu hrskavicu pa me nije boljelo. Jedino sam osjetio laganu plimu u glavi. Sve ostalo bilo je banalno. Momak s kojim boksam zna odmjeriti udarce. Ne mlati, a ne mlatim ni ja. A već sam i u godinama.

Još sam malo dizao utege, rastezao se, razmišljao... Opušteno, bez plana i namjere... I to su mi možda najdraži trenuci... Sleti misao, padne ideja... i sve ide nekako tečno, samo od sebe. Kreativno. Kretanje tijela izaziva kretanje uma s kakvim se nikakvo sjedenje ne može mjeriti. Nikakav kabinet, lula, ili krčma.

To je kao vjetar koji razbistri nebo i dopire do zvijezda.

Između treće i četvrte serije čučnjeva (radim ih s utegom od devedeset kila) na pamet mi padne Toynbee. Momak kojeg posebno volim. Zato što je metafizičar i zato jer živcira pragmatičare. A govori i istinu kad kaže da se ljudske stvari ne mogu bez daljnijega podvesti pod ljudsku vlast. *Jedinstvo čovječanstva moguće je samo u sklopu nadčovječanske cjeline*... Eto hrane za moju dušu dok se namještam ispod utega i koncentriram na ritmičko udisanje i izdisanje zraka. Otajstvo svijeta i čovjeka! Tu sam doma sa svojim živcima... i možda baš zato i boksam... Svakako upornije negoli bih to mogao zamisliti prije dvadeset godina.

Dokument ima 22 stranice, a u popratnom dopisu se obraća šefu jedne naše obavještajne službe. Autor dokumenta, Joso Peroković (također obavještajac), piše: "Dostavljam Vam prikaz *Suradnička mreža Službe državne sigurnosti – djelomična rekonstrukcija*. Prikaz je izrađen temeljem podataka koji su poznati

gospodinu Grubišiću i meni, bez uvida u dokumentaciju SZUP-a. Za jedan broj osoba raspolažemo indikativnim saznanjima koje bi trebalo usporediti sa izvornom dokumentacijom, pa kako nismo bili sigurni u točnost, ta imena nismo ni naveli. Navedene su samo osobe koje je koristila SDS RSUP-a SRH....” Datum dokumenta je 18. kolovoza 1977. godine...

Moj je krevet okružen knjigama i papirima. Na noćnom ormariću – osim svjetiljke i sata – držim njemački rječnik, jer najčešće čitam na tom jeziku. Na desnoj strani kreveta (gledajući od uzglavlja) gomila je knjiga, bilježnica i blok za pisanje. Nekoliko penkala s minama i crni flomaster. Premda sam inače prilično uredan, krevet nikad ne pospremam. Samo – u pristojnim razmacima – mijenjam posteljinu. Krevet je, naravno, bračni, ali knjige ne sklanjam ni kad mi dolazi djevojka. Samo ih malo gurnem u stranu. Nema tu ni radija, ni televizije. Glazbu slušam u kuhinji (kakav vandalizam!), a televiziju gledam (uglavnom samo informativne emisije) u dnevnom boravku. Spavaća soba je moj brlog. A u njega pripuštam samo knjige i žene.

I večeras ovaj dokument. Brže prelistam ostatak – nekih devet stranica *objašnjenja* – pa popis imena. Lajavac je, kao i obično, pretjerivao. Na popisu je 141 ime, a od toga samo 17 novinara. A od tih neki već dugo ne rade u novinarstvu, jedan ili dvojica su umrli. Osjetim razočaranje. A trebao bih biti sretan. Možda zbog izostanka senzacije? Da su sve to novinari, to bi bio šok, to bi bilo nešto! Tada bi i mašta proradila, bili bi na mucu što s time raditi. Kako to plasirati u javnost. Možda pustiti kakvu indiskreciju? Osvetiti se onima koji pljuju po našem listu?

Ali ne tako da ih provalimo! To ne! Bilo bi dovoljno da znadu da su u našim ladicama. Da znadu da ih imamo...

Čekaj, što ja to lupetam?! Je li se to u mene uvukao duh glavnog urednika, ono ludo istjerivanje principa do kojih nikome nije stalo? Fiksacija na stvari na koje ljudi odmahuju rukom? – Ma pusti to, to su bila druga vremena. Kakve to veze ima? A i pitanje je, je li to baš tako?

Vratim se na početak i počnem pažljivo čitati... *Olivier*, momak koji danas dobiva novinarske nagrade i piše veleučene

kolumne o demokraciji i novinarskoj etici. I zadovoljno se češka po svojoj bradici i tapka po buđelaru. Naheren na jednu stranu i s debelom lisnicom u stražnjem džepu hlaća. Nikad se nisam pitao što nosi u novčaniku, ali sam se pitao kakav je to čovjek koji tako unakazi guzicu? Kojeg ne smeta to neprirodno zadebljanje, ta rugoba, taj mamac za džepare, ta ekscentrična kvrga ispod bu-brega. Taj nabrekli stražnji džep i ti šavovi što samo ne popu-čaju...

...Gospođa *Lora*. Zadužena za kontraobavještajnu problematiku. Nekoć je bila udana za prostačinu kojeg dobro poznajem. Tip je u komunizmu bio poznat po podrigivanju na partijskim sastancima, a poslije kao tv-kritičar koji je nedostatak duhovitosti kompenzirao psovkom i pljuvanjem. Njegova bivša žena, gospođa *Lora*, u usporedbi s njim doima se kao svjetska dama. Dotjerana, uvijek na putu, najčešće u New Yorku. S vremenom je od izvjestiteljice dogurala do urednice televizije. I tada, kako sam čuo, pokazala da između nje i njezina bivšeg muža i nema takve razlike kao što se na prvi pogled moglo činiti...

Pokušavam zamisliti kako bi izgledalo da im jednog dana kažem – Dobar dan *Olivier*, kako ste *Lora*? – Bi li se lecnuli? Ili bi samo zurili u mene kao da sam s Marsa pao?...

...Glavna zvijezda *Inernacionala*. No, to me ne iznenadi. To sam očekivao. To smo gotovo svi znali... Momak je još u komunizmu bio na glasu kao doušnik. A i fizički je nekako tako izgledao. Nizak, s izrazito malim stopalima, malo okrenutim prema unutra i glavom na kojoj je nedostajala samo policijska kapa. Uvijek je išao s nekim suhim, ali trbušastim, tipom i pripovijedao o stvarima koje su se doimale kao čista zapadna propaganda. Sad piše članke pune povjerljivih informacija. Ali uvijek na isti kalup i uglavnom o istim ljudima. I ima jednako neokrnjen ugled. Začudim se nad tom spoznajom, premda je notorna. Ne mogu se sjetiti da je netko na njegov račun rekao nešto strašno, da ga ne bi pozdravio... Uvijek je sve bilo kao da ništa i nije bilo. A to što radi za UDBU – Bože moj!...

...I moj kolega iz davno umrlog *VUS-a*. To me iznenadi. Možda i zato što je prošlo mnogo godina od kad sam ga zadnji

put vidio. Inače, galamdžija i novinarsko spadalo. Izbezumljivao je čitatelje koji bi slučajno potrefili njegov broj telefona. Tad bi ih pitao koga traže, ne bi li radije razgovarali s nekim drugim, a ako bi, neka onda lijepo kažu s kim, a ne da njega muče sa svojim dilemama. Pitao bi ih i koji su broj nazvali, a kad bi rekli, on bi inzistirao da mu odgovore zašto nisu dometnuli još koju nulu, ili barem dvojku, znadu li sad to ponoviti... Toliko rječito i sugestivno da su se jadnici tako zbunili da više nisu znali ni što su htjeli, ni koga su zvali.

Ali više od toga da je i on tu, pogodi me njegovo kodno ime: *Sokrat!* Bože, kakav sakrilegij! Da jedan *Sokrat* bude zadužen za špijuniranje *hrvatskog nacionalizma i za kontraobavještajnu problematiku* (doslovno tako!). Što je razlog tome? Toj komediji? Jesu li tipovi, koji su mu dali ime, uopće znali tko je taj Grk? Da je ispio *kukutu* kako bi sačuvao obraz? I da je učio kako je bolje nepravdu otrpjeti, nego je drugom pričiniti?

Ili si je možda moj bivši kolega umislio da je lumen. Pametan kao Sokrat! Zašto ne?! Pa imao je zlatne zube i naočale kao Rip Kirby!...

...Počnem čitati odostraga. Većina tih imena ništa mi ne znače. Uglavnom emigranti. Njih je najviše. Pa onda svećenici, gotovo svih vjera. Katolički, pravoslavni, evangelistički... jedan imam, pa biskup... bez kodnog imena, ali povezan izravno sa samim sjedištem Službe! Pa glumci, slikari (Bože, zar i oni?!), sve više poznata lica kako idem prema naprijed, neki i prave zvijezde... i na 3. stranici – Vlatko Skež! Odmah iza imena i prezimena i njegovo kodno ime – ali ne *Sova*, nego *Kolega*. Uz dodatak – ”još neki pseudonimi, suradnja se odvijala kroz seriju informativnih razgovora...”

Iznad njega i onaj bivši šef policije – *Srećko*. Pa vođa liberala *Tom*... I na kraju onih 9 stranica pod naslovom ”Suradnička mreža”...

...I opet Toynbee: ”Inspiracija marksizma je apokaliptička vizija nasilne revolucije koja je neizbježna, jer je odluka samog Boga, i koja će sadašnju poziciju proletarijata i vladajuće manjine stubokom promijeniti, a što će izabrani narod jednim udar-

cem dovesti na najviše mjesto ovosvjetskog kraljevstva... Marx na mjesto Jahve postavlja božanstvo, *Povijesnu nužnost*, a na mjesto židovstva, proletarijat modernog zapadnog svijeta: njegovo mesijansko kraljevstvo razvijat će se kao diktatura proletarijata...”

Padne mi na pamet parafraza: *Radanje komunizma iz duha tradicionalne židovske apokalipse!* I novog čovjeka? Možda malo pognute glave, ali zato na pravom putu. Jer ako drugog puta nema – a *Povijesna nužnost* poznaje samo jedan put – onda je posve prirodno da svi surađujemo. I da je *špicl* izabranik *Povijesti?* Inkarnacija *svjetskog duha* na supstancijalnom zadatku?...

...Vraćam se dokumentu. Čitam onih 9 stranica:

”Definiciju, uvjete uspostavljanja kao i načine tajne suradnje i korištenja suradničke mreže (suradnika i operativnih veza) kao osnovnog operativnog sredstva i metode Službe državne sigurnosti u bivšoj SFRJ temeljito su razrađivala Pravila o radu SDS... Pravila o radu SDS iz 1990. godine definirala su tajnu suradnju kao odnos SDS s državljanima SFRJ i strancima u SFRJ, ili inozemstvu, uspostavljen radi prikupljanja podataka i sprječavanja obavještajne, terorističke i protuustavne djelatnosti (neprijateljske djelatnosti)... Osobe u toj funkciji bile su suradnici i operativne veze...”

Malo dalje čitam da je glavni princip u zasnivanju suradnje bila dragovoljnost (socijalistička svijest), a tek izuzetno materijalni interes, ili kompromitirajući materijal te da je ”suradnik definiran kao osoba koja svjesno, tajno, organizirano i kontinuirano prikuplja podatke i obavijesti, ili izvršava druge zadatke za potrebe Službe...(stvaranje uvjeta za tajni upad i tajni pretres, sudjelovanje u operativnim i dvojnim kombinacijama, plasiranje pripremljenih informacija i dezinformacija...”

Upada mi u oči da se Služba prilično dobro brinula za te svoje suradnike. Ako bi netko od njih stradao, na ovaj ili onaj način, mogao je (”prema propisima”) dobiti status vojnog invalida i prava iz mirovinskog i zdravstvenog osiguranja... ili su to pravo stjecali članovi njegove obitelji. Služba je na-

doknađivala i materijalne troškove, izgublenu zaradu i davala posebne nagrade... Ali je i prekidala suradnju ako "osoba nije željela, ili mogla dalje surađivati, zbog njezine neiskrenosti ili zbog drugih razloga"...

"Služba u Hrvatskoj je između 1980. i 1990. godine koristila oko 2000 suradnika i operativnih veza po svim linijama rada (u ovaj broj nije uračunata suradnička mreža obrambenih priprema i osiguranja osoba i objekata). Tijekom svake godine dolazilo je do fluktuacije suradničke mreže, tj. jedan dio mreže je brisan (deregistriran), dok su s druge strane angažirane nove osobe za suradnju sa Službom..."

Deveta kartica završava rečenicom: "Temeljem nama poznatih podataka u suradničkom odnosu sa SDS RSUP-a SRH bile su slijedeće osobe:" (slijedi 141 ime i prezime, s kodnim imenom i naznakom područja djelovanja, te centrom koji ih je držao na vezi).

Vraćam se ponovno na imena... *Ares*. U produžetku je ime i prezime popularnog kazališnog i tv-glumca, te redni broj 19. Smiješno, pomislim, *Ares* je starogrčki bog rata, a ovaj izgleda kao kakav ostarjeli *Kupido*, *nabrenane* kose, dežmekasta i otromboljena tijela...

Protegnem se, stavim ruke ispod glave i zažmirim. Nastojim ga zamisliti na Udbinu tečaju... pa kako – kao već osposobljen kadar – priprema upade u stanove... širi lažne vijesti. I onda navečer u Gavelli ispija gemište i žali se na jebenu glumačku sreću...

Ali mi ne ide baš od ruke. Momak je simpatičan, dobar je glumac, iz one stare, izvrsne hrvatske garde....Proleti mi: A što bi na to rekao Šovo? Bi li se iscerio na onaj svoj tipičan način koji više govori o gađenju, nego o stavu? Ili bi pogledao u *ravnicu*, trudeći se da mu sugovornik ne uhvati pogled, i procijedio – A što možeš reći?!

– Onda, Balent, kako vam se čine papiri? – upita glavni gotovo familijarno.

– Ne znam što da kažem. Možda me najviše iznenadio onaj biskup i činjenica da je sve to tako profesionalno. Mislim na te tečajeve, obuku, pravilnike... Mislio sam da je nekako ležernije, manje obvezujuće...

– Pa ni ja nisam sve znao. Zato mislim da bismo nešto trebali učiniti – uskoči s blagom dozom nestrpljivosti.

– A da sve zaboravimo? Ionako je samo sedamnaest novinara...

– To je samo kap u moru. Postoji popis od nekoliko tisuća suradnika UDBE. Pohranjen u dva svaska. Znadem i kod koga je u sefu...

– Onda pričekajmo dok ne vidimo taj materijal? – dometnem.

– Nisam siguran hoću li ga dobiti. Osim toga nije mi toliko do tih imena, koliko do toga da nekako izvučemo Staroga. Da ne ispadne da je sve puka laž...

– Možda bi onda najbolje bilo da se dokument samo opiše. Bez imena, s naglaskom na onaj uvod, da ljudi vide kako je to izgledalo, i da možda kažemo da novinara ima toliko, kulturnjaka toliko, emigranata...

– A što mislite da uz to ubacimo i dvadesetak kodnih imena, naprosto da se vidi da je stvar autentična, da ništa ne izmišljamo. Znadete i sami da će...

To mi se učini suvislim, pa nadovežem:

– Uostalom, i Sova je pod drugim kodnim imenom, pa nitko neće prokužiti... Ako želite, mogu to još danas završiti. Imam bilješke i još mi je sve svježije u glavi. Sinoć nisam mogao odmah zaspati...

– Hvala vam! – reče – Valjda vas nije sve to previše opteretilo. Ne bih volio...

– Ma ne, nije to! Zavisi kako čovjek gleda na stvari – iscijedim.

– Htjedoh spomenuti Toynbeeja, ali mi se učini nekako preuzetno. Mogao bi pomisliti da se napuhavam. Uostalom, i sam spadam u one koji mrze kad netko citira autoritete, ili se poziva na tuđa mišljenja. To mi je i staromodno i glupo. I nekako neestetški. Drugo je kad to zadržiš u sebi, kad se to događa u tvojim mislima... tada nekako sve ljepše teče i odzvanja. Ima smisla i pravu proporciju... Ali čim izgovoriš, ispadneš kreten...

– O pametnim stvarima ne treba glasno lajati – pobjegne mi.

– Molim? – zbunjeno me pogleda glavni.

– Htjedoh reći: pametan o nebitnim stvarima ne bi trebao previše govoriti – ispravim se, a on dometne – Ah, tako!

Drugi dan je nastala opća konsternacija. Telefoni su zvonili kao ludi, a onda su se oglasile i novine. *Internacional* se zgražao nad objavljivanjem "tajnih dokumenata" i tvrdio kako je sve to skupa zapravo namještaljka Skežu. Slično je pisala i *Zora* (veoma tiražni dnevnik), samo s tom razlikom što je tekst potpisao čovjek koji je i sam na popisu! I to pod rednim brojem 17. i pod kodnim imenom *Lenon, centar Zagreb, unutarnja problematika*.

Momak je pisao da se pod imenom *Dejan* (koje je objavljeno u sklopu onih dvadesetak kodnih imena) skriva Skež. Doduše, istina je da se u kuloarima odavno govori da Skež – uz kodno ime *Sova* – ima i drugo – *Dejan*. No malo tko znade da je i *Kolega* jedno od njegovih kodnih imena.

I tako je nastao veliki nesporazum! Više se nikog nije moglo uvjeriti da to Skežu nisu skuhalo njegovi unutarstranački neprijatelji. Baš sad, pred izbore, kad je Stari teško bolestan i kad Skež možda može postati prvi. Lupali su po nama sa svih strana, a glavni je opet bio *shit of the week*.

Skež je u početku šutio, a onda eksplodirao. Počeo je glasno razmišljati o tome tko mu je smjestio. Napokon baci oko na lajavca. Ne prenapadno, ali ipak dovoljno da se ovaj osjeti ugroženim. Na kraju obojica napadnu glavnog urednika. Ovaj im ne ostade dužan: na prvoj strani objavi komentar u kojem Skeža ocrtava kao budalu, a lajavcu preporuča da začepi gubicu. Više se nisu javili, ali su zato protiv njega podnijeli kaznenu prijavu.

Ja sam na stvar gledao donekle drukčije. Naravno, ne odmah. Činilo mi se da je Skež možda i bio meta. Ili je to postao. Jer bilo je dovoljno da netko novinarima došapne: pazi, tu je i *Dejan!*, i da stvari odu svojim tokom.

Ali, s druge strane, istina je i to da se pod imenom Dejan skrivao neki emigrant iz Njemačke. Na vezi u *centru Split*.

U svakom slučaju Skeža nisam previše osuđivao. Napokon, bio je sa Starim od početka. U najtežim vremenima. I među najtvrdima kad je trebalo Srbima zasoliti.

On to, naravno, nije znao. Netko ga je uvjerio da sam upravo ja nabavio dokument i uvalio ga glavnom uredniku. Zato je mlatio po glavnom, a vrebao mene. I napokon odlučio: pozvao me na razgovor. U središnjicu svoje stranke, na drugi kat, ako se ne varam. U mali sobičak, s otvorenim prozorom i prevelikim pisaćim stolom.

Neka koštunjava žena dovede me do vrata, a kad sam ušao, on se podigne sa stolice, pruži mi ruku i upita kako sam. Tada smo već bili *per tu*, ne zbog prečestog susretanja (uistinu sam ga rijetko viđao) nego zbog općih prilika u zemlji.

Sve je govorilo da smo u istom sosu, on sa svojom strankom, glavni urednik, novine, a onda valjda i mi koji smo u njima radili. U takvim usranim prilikama ljudi si, vjerojatno iz nekog osjećaja solidarnosti, počnu govoriti *ti*, da se ojunaju, stvore privid kako ih je više, nego što ih stvarno ima. Osjećao sam to, premda me se stvari i nisu previše ticale. Moju sudbinu, čvrsto sam vjerovao, više je određivala moja spavaća soba nego konstelacija političkih prilika.

Meni je iz drugih razloga odgovaralo da sam sa Skežom formalno *blizak*. To je pojačavalo moju novinarsku taštinu: ispadalo je da vrijedim više s tim svojim vezama na *ti*, s tim tipovima koje većina znade samo preko televizije, ili novinskih fotografija.

– Mislim da ti ne moram tumačiti kakvo ste mi sranje napravili. To je prvo – počne. – Drugo, ja već otprilike znadem tko vam je dao te papire, i treba mi još dan–dva da to saznam. Treće, bilo bi fer da mi ti to sad sam kažeš. Jebi ga, to si mi dužan, ako si čovjek! – Gleda ravno u mene, pomalo pognute glave, a sa svakim izgovorenim slogom proguta dvostruku dozu zraka.

– Nije baš tako – odvratim. To nema veze s tobom. To ti jamčim. Barem koliko ja znadem. – No on me prekine i izdahta pravi gulaš od argumenata:

– Nismo djeca! Ja ionako gotovo znadem. Moji ljudi rade na tome. Evo, danas sam dobio već neke prilično jasne indicije. Osim toga, zašto biste vi to objavljivali, ako me niste htjeli zaje-
bati. Pa svi pišu o tome!

Pokušam protumačiti da su ga nasadili oni isti od kojih smo ga branili prije par godina. Podsjetim ga da sam baš ja išao po njegov odgovor, da mu ga je glavni objavio kad mu nitko drugi nije htio:

– Zašto bi te onda htjeli zaje-
bati? Zbog kojeg razloga? Glavni je samo mislio izvući Staroga...

– Ne, ne, znam ja – prekine me. – Znam ja dobro! Nisam od jučer...

– Dobro – uskočim i ja u riječ – možda je to glavni napravio samoinicijativno, znaš kakav je, ali sam siguran da nije ciljao na tebe. – I gotovo mi se omakne – Ne samo na tebe – ali me opet presiječe:

– Čekaj, pođimo od toga komu je to najviše štetilo! Meni, to je bar jasno! Znači htjeli ste me zaje-
bati, a sve ostalo je priča. Ja od tebe, kao čovjeka, kao novinara, kojeg cijenim, ne tražim ništa drugo nego da mi kažeš odakle vam dokument. I da znaš, znam da ti to znadeš! – I pilji u mene kao da kroz ušicu igle provlači konac. To me razljuti, pa istresem:

– Prvo, ti to ne znaš, jer ne možeš znati! A drugo, zašto bih ti ja rekao, kad ćeš ionako za dan–dva sam saznati?

– E, nećemo tako. Ti mi moraš reći, inače ću ja... znaš da imam sredstva... da vas mogu sjebati ako...

Skoči mi adrenalin kao u ringu. Mogao sam reći da ne znam kako je dokument dospio u redakciju, dati riječ da je to istina, ali baš nisam htio:

– Vlatko – izgovorim to s osobitim naglaškom – nemoj mi prijetiti, jer ja se ne bojim ni tebe, ni Staroga, ni glavnoga. Jebe mi se za sve vas! Toliko da znaš!

Skine pogled s moga lica, promeškolji se i reče:

– Nisam tako mislio, moraš me shvatiti. U gadnoj sam situaciji. Osim toga, ta igra s papirima, to je sramota, to se ne tiče samo mene...

Razgovarali smo gotovo dva sata. Ja sam ga uvjeravao da su stvari naprosto naopako ispale, da mu ne mogu reći odakle papiri, jer se to kosi s novinarskom etikom i da redakcija i dalje stoji iza njega. Gledao me s nepovjerenjem, pa škiljio kao da me rendgenski snima, pokušavao zaskočiti, namamiti, ali je na kraju odustao. Na rastanku mi reče:

– Balent, ja ipak mislim da si ti pošten čovjek.

Peto poglavlje

1.

Sjedi na mom krevetu. Desno joj stopalo dodiruje *Für die Freiheit sterben* od Jamesa M. McPhersona. Knjiga je o američkom građanskom ratu. Ima gotovo tisuću stranica i već je dugo čitam. Doduše, ne svaki dan. Ponekad prođe i cijeli tjedan, a da je ne otvorim. Lijeva samo što ne sklizne na pod. Gleda me ravno u oči, pa skreće pogled u stranu. Na kraju ga spušta. Onda ga ponovo diže i fiksira me. I drži palac u ustima.

Ne znam je li prošlo pet, ili možda i više, minuta. I ja zurim u nju, smješkam se, pokušavam joj rukom dotaći nogu, no svaki put malčice uzmakne. Kao da se ljuti. Ali znam da nije tako. Samo hoće da gledam u njezinu golotinju. No ja se nekako snobivam. Nisam sramežljiv, ali svejedno ne mogu. Nakratko bacim pogled, no već idući trenutak gledam u njezino lice. I to dražesno prenemaganje.

– Zavodiš me – upitam da razbijem nelagodu.

Klimne glavom, svrne pogled i počne vidljivo dudati palac. I za sekundu odvali – Budalo! – Izvadi palac iz usta i ugura mi se u krilo.

– Zašto ti nemaš svoje novine? Ja bih bila glavna urednica, a ti bi bio faca. – reče mačkasto.

Ne odgovorim ništa, a ona dometne:

– Zbilja, zašto to nisi učinio? Stvarno me zanima.

– Možda sam bio lijen, a možda se nisam dosjetio. Ne znam. No sad je svakako prekasno – odvratim preko volje.

– Ti bi sigurno napravio dobre novine – nastavi kao da me nije ni čula. – A ne ovo smeće!

– Tako dobre da ih nitko ne bi čitao – odvratim mrzovoljno.
– Hajde, reci, tko danas čita bilo što dobro?

– Ne znam, ali sam sigurna da bi ti bio bolji od onog Davića! A on je napravio *Globalpress*. Kako to?

– To je kao da me pitaš kako su do svog bogatstva došli Turn und Taxis, ili Rothschild? – odvratim življe. – Uostalom, Davić nije bezveznjak. Uvijek je kužio novinarstvo. Ima nos....

– Da, ali on je svinja!

– To je relativno. Možda samo nije uvjereni moralist – na-dovežem.

– Kako to misliš?

– Pa tako, ne gura se ispred vremena.

– Daj, ne pravi se pametan!

– Stvarno tako mislim. Može se napraviti samo ono što dopušta vrijeme. Ostalo su snovi...

– Ali ti nisi ni pokušao!

– Kako znaš? – pogledam u njezine uznemirene zjenice. – Davić zbilja nije tako loš – dometnem. – Jedino prečesto govori *kompanija i profit*.

– Ti sve relativiziraš... a on pljuje po nama.

– Tko zna, tko pljuje?

– Ma nemoj! – gotovo se naljuti na mene.

– On samo objavljuje, dušo! Drugi pljuju – iscijedim spori-jim tonom.

– Stvarno danas pričaš gluposti.

– Ne, ne, doista je tako. U ovoj je zemlji sve isprepletano. Kao šibe u košari. Samo budale misle drukčije... – Glavom mi proleti glavni. Je li doista takva budala? S tim svojim definiranim svjetovima? I tim svojim bitkama koje ni o čemu ne odlučuju?...

Lagano me gurne, odmakne se i prošapće:

– Ma hajde, što čekaš!

Pogledam je i pomislim: volim Anu.

2.

Ujutro sam došao ranije u redakciju nego obično. Htio sam završiti članak o korupciji. *Ideja*: male zemlje po definiciji korumpiranije nego velike. *Belgija*, klasičan primjer. Iako u EU, brojni korupcijski skandali. *Konkretno*: bivši ministar vanjskih poslova Willy Claes. Dogurao do glavnog tajnika NATO-a. Prisiljen na ostavku zbog primanja mita u svezi s nabavom helikoptera... Sudski proces.

Veza s malom zemljom? Činjenica da se u malim zemljama svi osobno poznaju (dovoljan je telefonski poziv: "Čuj, daj mi, molim te, učini onu stvar..."). *Izvor*: najuglednije europske novine. *Hrvatska*: zahtjev za egzogamijom u gospodarskim, političkim i drugim krugovima!...

Nema nikoga. Samo Benjamin prevrće novine. Uvijek dolazi rano. Puši i pije kavu. Jeftinije je nego u kafiću, a i mirnije. Mislim da je i on *singl*. Ili je bio oženjen? U svakom slučaju, jutro je momački dio dana. Sam si i ponovo slobodan. Odmaraš se od noćasnijih zabluda, pretjeranih pokreta i suvišnih riječi. Uživaš u nekoj vrsti prolaznog autizma i fućkaš na svijet. To je dio dana kad tijelo ništa ne traži. Jedino da ga pustiš na miru...

– Bok Bendžo!

– Jesi li bolestan – odvрати i refleksno pogleda prema Aninom stolu. – Što si tako rano došao?

– Htio bih dovršiti članak.

– A da obećaš da nećeš više pisati? Možda bi novine imale veću nakladu? – reče, smijuljeći se. Pa dometne – Bok stari!

– Još samo ovaj, o korupciji, onda te možda poslušam – odvratim nehajno.

– O korupciji? – začudi se.

– Što je tu neobično?

– Ništa, samo mi nije jasno što se u državnim novinama može napisati o korupciji – nastavi zajedljivo.

– Pa, recimo to da korupcije ima drugdje! I da je jebenija od naše! – odvalim. Obojica prasnemo u smijeh, a on lagano lupne po novinama.

Opazim zraku sunca kako pada na susjedni stol. I u njoj na tisuće sitnih čestica prašine. Je li moguće da je sav taj zrak zapravo deponij smeća? I da to svaki dan udišemo? I da to nema posljedice na naša pluća?...

Možda ima na mozak, pomislim... Ili na karakter?

Pola sata kasnije bio sam kod glavnog. Nabasao sam na njega dok sam išao u WC. Dobacio mi je da svratim u ured. Da mi nešto ispriповijeda. I da se požurim. Kasnije ide na kolegij, a onda u grad...

– Možda su vam već pomalo dodijali ti razgovori sa mnom – otpočne – ali ponekad moram nekome reći... Dobro, dobro, ne morate me sad tješiti... Ja to govorim za svaki slučaj. Lakše mi je ako s vremena na vrijeme posumnjam da vam dosađujem... Možda je to samo akt pristojnosti, ili čak prenemaganje. No, svi smo mi ljudi, pa čak i ja. – Nasmije se i nastavi.

– Kad sam bio mali uvijek sam prije spavanja maštao. I te su maštarije, ako tako mogu reći, bile herojske. Borio sam se protiv zlih sila... izumljivao nepobjediva oružja... Ponekad sam bio i gangster, ali nekako s dobrom dušom. Tako sam se zamišljao. Uvijek je cilj bio da nekome pomognem. Prijatelju, curi koju volim... Možda su sve te maštarije bile simptom traume, emocionalnog stresa. Možda? Naravno, ne vjerujem ni u kakve psihoanalize – Freud me zanima samo kao antropolog – ali ipak mislim da je već tada nešto krivo krenulo. – Pogleda me s blagom nelagodnom i dometne – Htio sam reći da otada u meni postoji neki poriv, neki

inat. Nešto što me tjera da se borim, čak i onda kad bojnog polja nema. – Uzdahne i nastavi povjerljivim tonom:

– Vidite, Balent, ja možda djelujem usamljeno. Svi me napadaju, ili gotovo svi, a nitko me ne brani. Barem ne javno. Svaki bi se normalan čovjek u takvoj situaciji zapitao: Što to znači? Jesam li možda u krivu? Ili bi poludio. No ja mirno spavam. Mene to ne zabrinjava, ja možda u tome čak i uživam.

S druge strane, stvarno vjerujem u ono što činim. I čak mislim da sam u pravu. Da, da! U pravu! I maštam kako će doći dan kada će to postati bjelodano, kad ću biti pobjednik...

Želite li možda popiti kavu? Dobro, ako ste popili. Ni ja ne pijem previše kave. Dvije ujutro, sa suprugom, i to je sve...

Da, to sam htio reći. Nemam potrebu da se ispovijedam. Trideset sam godina u braku, da, trideset, nemojte se čuditi! I imam rame za plakanje. Ovo je samo uvod, da bolje razumijete ono što ću vam reći. Zapravo, što vam želim reći. Nešto mi govori da vi to trebate znati. Napokon, kako ću na kraju trijumfirati, ako ne bude svjedoka, onih koji znaju za moja herojska djela? – Nasmije se i nastavi:

– Vi znadete – priđe i šapne mi na uho ime šefa obavještajne službe. – Da, tog tipa. Osobno sam ga upoznao prije otprilike godinu dana. Pozvao me u svoj ured – još se živo sjećam kako me se dojmio sav onaj mramor, kožnate fotelje, glamur koji čovjek na takvom mjestu ne bi očekivao. Dugački hodnici sa stojećim pepeljarama što djeluju kao male skulpture... Bjelosvjetski, a opet nekako provincijalno. Da, baš tako. Razgovarali smo tri sata, a da me sad pitate o čemu, ne bih znao ponoviti. Sjećam se samo da je imao somnabulne predodžbe o stanju u medijima. Htio je potaknuti stvaranje nekakvog *contra* novinarskog društva. Više ne znam što je točno govorio, ali znam da mi je bilo nelagodno zbog tih gluposti. I da sam na kraju – da se spasim – rekao kako se to novo društvo može osnovati, ali da košta najmanje pet milijuna kuna. To ga je presjeklo, pa me brzo ispratio.

Ah, da. Moram vam reći da sam tamo išao kako bih eventualno osigurao izvor informacija. To je normalna stvar. Možda vi, pod dojmom općih prilika, drukčije na to gledate, ali to je posve

legitimno... Ne, nisam mislio tako, to sam rekao za svaki slučaj... Nemojte me sad krivo razumjeti, Balent... Ja imam prokletu naviku da se unaprijed ograđujem... Smatrajte to mojim lošim stilom! Može? Dobro, hvala vam!

Ali o tome – o tim informacijama, koje bi se mogle tu i tamo pustiti u javnost – najmanje smo razgovarali. Dobro, nešto smo ipak dogovorili, onako općenito. I pazite sad! Godinu dana tip se ne javlja, iako je rekao da će to učiniti za tjedan–dva. Nema informacija, nema ničega. A onda, prije nekoliko dana, bum! Pošalje tri momka, ravno k meni u ured. S tekstom od sedam kartica i s porukom da to objavim! Čak su napisali naslov, dali podnaslov i međunaslove! Evo tog teksta, bacite oko na njega, Balent!

Počnem čitati dijagonalno: "...U Hrvatskoj je manje organiziranog kriminala nego u ostalim tranzicijskim zemljama... Državni vrh proklamirao borbu protiv njegovih vinovnika... Podmićivanjem se žele pridobiti sve tri vlasti, no gazdama je posebice zanimljiva sudska... Naravno, pokušava se ostvariti kontrola i nad izvršnom i zakonodavnom vlašću... Kokainski lanac između Rijeke i Kolumbije..." Prelijećem preko pet šest imena iz tog miljea... "Njihove veze s ljudima iz sfere javnog političkog života?"...

Za oko mi zapne sintagma *javni politički život*. Pomislim kako je autor nepismen. Pa politički život je po definiciji javan...

Čitam dalje: "Posebno intrigantna pitanja odnose se i na korupciju među visokim državnim dužnosnicima... Primjerice, tek je načeto pitanje kriminala u Vojnoj policiji... a još uvijek se čeka konačno objelodanjivanje mafijašenja u susjednoj državi, posebice Herceg–Bosni..."

– Čekajte – otme mi se – pa to je obračun s Tutom i njegovim odvjetnikom. Zapravo više s Krsnikom nego s Tutom... I članak nema potpisa!

– Upravo tako – odgovori pobjednički. – Vidite što su sve o Krsniku napisali! Da je izvanserijski sposoban, ali da je i sam umočen u nekakve sumnjive igre, da voli čašicu, lake žene, a možda i drogu. Da korumpira sudstvo, državno odvjetništvo...

Da je 1995. nekoga pregazio i nikome ništa! Sve rekla-kazala. Opako. Udbaški.

– I što ste im odgovorili? – upitam s nekom znatiželjnom zebnjom.

– Rekao sam im da to nose natrag svom šefu. – Podigne se sa stolca, okrene prema prozoru i nadoveže:

– Ali tu nije kraj priči. Jučer me tip ponovno pozvao na razgovor. Ne u glavni, nego u onaj drugi ured. Da, tu, blizu Kva-trića. Taj već drukčije izgleda. Nema glamura, obični stolovi i nekakve polufotelje od crnog skaja, ako se ne varam. Djelovao je umorno i dekoncentrirano. Čak me nije prejako ni uvjera-vao... nešto je govorio o višim razlozima... No ja sam mu jasno kazao da ne mogu objaviti takve aluzije na Herceg-Bosnu. Pa ni ono o Krsniku. Uostalom – rekao sam – ja ne znam vaše motive, a ni pozadinu stvari. A i forma je posve neprihvatljiva.

Pokušao me udobrovoljiti, ali s toliko malo energije i toliko nesuvislih argumenata da sam se nekako sažalio nad njim. I zato sam ga, da mu skratim muke, zapitao:

– Dobro, recite mi: Koga da poslušam, Staroga ili vas?

Opazio sam da stišće zube, ali ništa ne odgovori. Prijede na drugu temu... Usput sam ga upitao što misli o onom popisu udbaša što smo ga objavili prije mjesec dana. Odgovorio je da ne zna o čemu se radi. Ali da bi to volio vidjeti.

– Zamislite vi to, Balent! A dokument je pisan za njega, pa sjećate se?!

U redakciji je sve bilo u redu. Ana je sjedila na svom mjestu i telefonirala, Pancho Villa je otpuhivao dimove cigare, Goga još nije došla, a Benjamin je otišao na čašicu. Kolegij je mogao početi. A ja, kao obično, nisam znao što da mislim. Zapravo, nije mi se dalo razbijati glavu o onome što sam upravo čuo. Zašto mi je to ispričao? Je li baš tako bilo? Jesu li naše obavještajne službe, zapravo njihovi šefovi, stvarno takvi bil-

mezi? Znade li to Stari? Ili točnije, je li to Stari znao dok je još koliko–toliko bio zdrav? I, napokon, kako sada pisati o Belgiji?

Umjesto odgovora na pamet mi padne Aristotel: *Svaki profesionalizam je gubitak ranga. Zato se čovjek od formata ne smije odveć revno prihvatiti bilo kakvog zaposlenja, umjetnosti ili znanosti. Jer plemenito je biti diletant!...*

...Pogotovo ako imaš robove. A ako ih nemaš? Što onda? Znači li to da je profesionalac, ustvari, ropska duša?

I da je plemenitost moguća samo na tuđi račun? On rinta, a ti se odmaraš i tako postaješ uzvišen?... Da je barem Benjamin tu... da njega čujem... Da mu postavim pitanje: Je li Pancho Villa po Aristotelu profesionalac ili diletant?... Sve bih dao za njegov odgovor. Za onu njegovu pozu... onu desnu ruku...

3.

Te je noći telefon zvonio kao lud. Čuo sam ga odmah, jer imam lagan san. Ali mi se nije dalo ustati. Čekao sam da prestane. No na kraju me pobijedi. Podignem slušalicu i začujem glas noćnog urednika:

– Dolazi u redakciju, Stari je umro!

Bilo je negdje oko pola dva ujutro.

U redakciji nije bilo nikakve panike. Glavni je znao što dolazi i sve je pripremio. Više od polovice izvanrednog izdanja bilo je prelomljeno. I naslov na prvoj stranici bio je određen: *Predsjednik Republike Hrvatske Dr. Franjo Tuđman*. Njegova fotografija u crnom okviru i mali križ sa strane. Ništa u stilu *umro, preminuo...*

Sam je pisao i komentar. Zapamtio sam rečenicu: "Tuđman je bio posljednji veliki hrvatski romantičar i nacionalist, ali nikada uskogrudni šovinst i mrzitelj Srba... bio je hrvatski Bismarck..." Kasnije mi je pokazao *Times* koji je prenio dobar dio teksta. Ali bez vidljiva zadovoljstva, više onako usput. – Barem nešto! – istisnuo je s nekom težinom u glasu.

Inače, nastavili smo normalno raditi. Kao da se ništa nije dogodilo. Barem se tako činilo. Jedino je Goga djelovala vedrije nego inače.

Što se mene tiče, ja sam se bavio teorijom *prirodnog mjesta*.

Otpribliže se svodi na ovo: *Svaka stvar koja se ukloni sa svog prirodnog mjesta, ima prirodnu tendenciju povratka na svoje prirodno mjesto.*

Teorija lijepo pristaje uz činjenicu da se lastavice svakog proljeća vraćaju u stare krajeve, da se Lassie vratila kući i da smo se mi Hrvati vratili na Zapad (barem tendencijski).

Koliko se dade primijeniti i na anorgansku prirodu, ne bih znao reći, premda je jasno da filozofski zasnovane teorije (a ova jest takva) moraju vrijediti za sve *živo* na kugli zemaljskoj. No ja time nisam razbijao glavu. Više me zanimala psihološka osnova teorije. Ili: Može li se ona primijeniti i na Anu?

Ana se odnekud stvorila u redakciji, a onda i u mom životu. Odakle je došla, to ne znam. Ne mislim tu na grad u kojem se rodila, tko su joj roditelji i slične trice. Mislim na puno dublji pojam *prirodnog mjesta*. Slutim ga u njezinu ponašanju, u njezinim nenadanim odlascima, u njezinim lažima. Kao da se od njega otrgla da bi bila sa mnom, ali ga se do kraja ne može riješiti. I zato mu se stalno vraća. Možda i protiv svoje volje i svojih planova.

Iako sam na stvar pokušavao gledati teorijski, sve me više mučila nesanica, sve sam teže izlazio na kraj sa želucem. Najposlije sam si priznao da sam ljubomorani. Počeo sam analizirati satnicu, uspoređivati njezine izjave, unositi logiku u taj košmar što ga je oko mene i u meni stvarala. I svaki put dolazio do zaključka da nešto prikriva i da ja nisam njezino *prirodno mjesto*. Ta me sumnjičavost učinila toliko lucidnim da sam je jednom uspio uhvatiti u laži. A to je isto kao da sam pticu uhvatio u letu.

U redu, nešto je zasluge i na sreći. Naprosto sam tako poludio da je mislila da sam odnekud doznao istinu. Priznala je da je noć provela s nekim generalom i njegovim prijateljem. Ne sama, nego s kolegicom. U nekakvom bezveznom kafiću. Zbog toga je ujutro dugo spavala, zato se nije javljala na mobitel. Zato je propala u zemlju.

Gotovo mi je srce iskočilo. Smračilo mi se pred očima. Ne zato što sam tipa poznavao, nego zato što sam znao da je privlače epolete, da je privlači sve što na neki način simbolizira moć i muževnost. Privlače je i kriminalci, ako se pristojno ponašaju, barabe svake vrste, ako nešto znače, ako su face, ako su okruženi ženama. Sve mi je to naviralo u mislima, sve me to shrvalo.

Bila je uvjerena da se general izlajao pa ga je opsovala, rekla da je svinja, da laže. A ja, kao pravi glupan, odgovorio da mi nikakav general ništa nije rekao, da sam je sam prokužio. I, naravno, fatalno pogriješio.

Reagirala je poput seizmografa. Brzo i precizno. Ništa više nije htjela reći, samo je ponavljala kako su pili kavu, zezali se, da je tip pristojan i slične gluposti. Mogao sam je ubiti, mogao sam se baciti pod vlak, ali ona ne bi rekla ni mrvu više. Bila je sigurna da drži konce u rukama.

Naravno, malo je plakala, malo me zaljubljeno gledala, pa sam naposljetku popustio. Ali – i to mi je možda isprika – nikada joj do kraja nisam povjerovao. I dalje me taj događaj mučio, progonio. A nju, kako mi se čini, sve više zabavljao.

– Stvarno misliš da bih s njim mogla spavati? – znala me pitati. Naravno, ako sam bio dobro raspoložen i ako smo se dotaknuli epoleta.

– Svakako, tebe privlači polusvijet, a tip je tu negdje – odgovarao bih, hineći nezainteresiranost.

– Ma hajde, uopće mi se ne sviđa. Kunem ti se da nije moj tip – nastavila bi koketno, a oči joj poprimale neobičan sjaj.

Bio sam uvjeren da laže i da bi s njim spavala čak i da joj se osobito ne sviđa. Samo da vidi kako je imati uza se generala. Momka koji je zapovijedao ratnicima, o kojem pišu novine... U tim trenucima, a bili su to trenuci primirja (pa i ljubavi), ja sam sve to primao, kao dobro istrenirani boksač udarce. Čak sam si ponekad predbacivao da možda ne razumijem njezinu mladost, potrebu za punim životom. Na trenutke sam se i solidarizirao s tim njezinim tajnama, ali samo dok opet ne bi nestala, prestala se javljati. Tad bi u meni uskipjeli svi bjesovi, buknila sva

ozlojeđenost svijeta. Tad bih je mrzio kao što se može mrziti žena bez koje ne možeš.

No njezino *prirodno mjesto* nisam uspio dokučiti. Doduše, ponekad mi je davala do znanja da bih to ipak mogao biti ja. Možda, jednog dana.

Zato smo gurali dalje. I imali dobrih trenutaka.

Šesto poglavlje

1.

Moj je problem koncepcijske, a ne moralne naravi. Pred sobom imam sve elemente. Simboličke (od zoologijskih do filozofskih) i stvarne (razne dokumente, uključujući tu i najnovije transkripte). Zadaća mi također nije preteška. Trebam napisati pristojno novinsko izvješće. Neku vrst *dokumentne* reportaže.

Rekoh, nemam moralnih dilema, jer tekst ne moram potpisati. Glavni je rekao da ćemo ga objaviti kao *R.I.*, a to znači kao redakcijsko izvješće. Ta se forma najčešće koristi ako se radi o zbirnom izvješću, na kojem radi više novinara, pa čak i neka agencija. Ali i u slučajevima kad uredništvo ima razloga da anonimnošću zaštititi novinara. U mom se slučaju nije radilo ni o jednom, ni o drugom. Glavni me je jednostavno zamolio da tekst napišem u *tehničkom* smislu. Ta je sintagma, naravno, besmislena, ali sam ju odmah razumio. Značila je da osobno nemam nikakvu volju pisati to izvješće, pa me zbog toga ne treba ni štititi, ali da ću to učiniti, jer možda nitko drugi ne bi htio. A vjerojatno ni mogao, budući da te papire nije ni vidio. O kompilacijskom tekstu ionako nema govora, i zato sam ja samo *tehnički* autor.

No ni to nije baš cijela istina, jer je u priču dokraja bila upućena i Ana. S njom sam o tome razgovarao, pitao je za savjet. Cijenim njezino mišljenje – u tim stvarima doista govori što misli. A i talentirana je, čak možda natprosječno. Jedina je opasnost njezina crno–bijela slika svijeta. *Naši i njihovi* momci. Ili, kako sama kaže: njihove svinje i naši dečki.

Dakle, kako komponirati tekst? Što staviti u nj, a na što naglasak? Da je samo riječ o Sovi, stvar bi bila krajnje jednostavna. U uvodu bih naznačio o čemu se radi, a onda kronološkim redom predočio dokumente i naveo što u njima piše. Ali, priča nije samo o Sovi, nego i o onom dlakavom tipu (Anin izraz).

Prvi papir što mi ga je glavni dao, spominje ga kao suradnika UDBE. I to za pitanja emigracije (navodno već od 1958. godine). Ali ništa više od tog suhog podatka. Kasnije sam saznao da ima rodbinu u Francuskoj, da je tamo često putovao, i da je možda to razlog zbog kojeg je bio angažiran.

Drugi izvor su papiri što sam ih dobio zajedno sa Sovinim transkriptima. Zapravo, točnije bi bilo reći da sam Sovine transkripte dobio s četiri njegova dokumenta. Dva izvješća o informativnim razgovorima što ih je *Dlakavi* vodio 1985. i 1988. sa službenikom UDBE, i to na temu "Klasni neprijatelj u zemlji – politička i druga aktivnost". Zatim službena zabilježka o razgovoru što ga je imao 19. 09. 1974. godine u prostorijama Stanice milicije Maksimir, te dva dokumenta Službe državne sigurnosti vezana za njegovu putovnicu.

U dokumentu signiranom kao *Informacija* broj 814 Službe državne sigurnosti (Cenatar–Zagreb) od 13. lipnja 1985. godine, među ostalim stoji da je *Dlakavi* "htio dati do znanja da je lojalan i patriotski orijentiran građanin ove zemlje, ali da ne želi biti *činkaroš* protiv bilo koga. Međutim, misli da može ostati i dalje u kontaktima sa Službom samo po problemima i po pitanju komentara i razmišljanja pojedinaca s kojima kontaktira, a koji su od sigurnosnog interesa za Službu. Također je pristao da se češće susreće s poznanicima i da zajednički analiziraju i komentiraju pojedine događaje iz društveno–političkog života zemlje, a o kojima isto tako želi razgovarati i sa pripadnicima SDS".

Drugi papir (takoder dokument SDS-a, od 3. 10. 1985.), jasno kazuje da je odmah iza toga dobio putovnicu, a u obrazloženju odluke piše kako "nema više zapreka za izdavanje pasoša". I to bi uglavnom bilo sve. Nema klasičnih transkripata (barem ih ja nemam), jačih dokaza.

Nezgoda je, međutim, u tome što se *Dlakavi* kandidirao za predsjednika države, pa je očito da je Skež trebao biti samo kolateralna žrtva. No ispalo je obrnuto. Papiri ga čine glavnim akterom. I tu je moj *autorski* problem.

Da zovem Benjamina? Nema smisla. Poslat će me u neku stvar i reći da normalan čovjek s godinama postaje pametniji, a ja sve blesaviji. Glavnog urednika još manje. On je uvjeren da nitko to ne može sastaviti bolje od mene. Anu? Ta će me natjerati da sve poplujem i još će mi donijeti popis novih deset udbaša. Ima ona veza i zna tipove. Doista, s nekima se druži i tu i tamo iskopa informaciju koju normalan svijet sazna tek za tjedan dana, ili nikada.

Protegnem se, dohvatim *Rječnik stranih riječi* i počnem ga nasumce listati. Činim to često kad se želim opustiti. Dođe mi kao neka vrst intelektualne gimnastike... Oko mi zapne za riječ **pandekta**, **pandekâtâ**, 3. **pândektima** (*mn. sr. roda*) grč. (pan... + déchomai – primam, razabirem, sadržim) dio Corpus iuris civilis, zbirke u kojoj je za rimskog cara Justinijana u 6. st. n. e. sakupljeno cijelo rimsko klasično pravo; kasnije, u srednjem vijeku, naziv za rimsko pravo koje se u praksi primjenjivalo; *isto i pândekte*, **pândekâtâ**, 3. **pândektama** (*mn. ž. roda*); **pandektist(a)** – stručnjak u pandektima.

Odmah ispod, riječ **pandemija** grč. (pan + demos – narod) vrlo raširena epidemija (pošast) koja zahvaća cijelu jednu zemlju; **pandemičan**, –čna, –čno – koji zahvaća čitav narod, opći, sveopći... Hm, koje li slučajnosti... Bacim oko na stranicu – 914. starog Klaićeva *Rječnika*. Tko bi mi povjerovao kad bih mu rekao kako sam posve slučajno nabasao baš na te riječi. Pogotovo na tu pandemiju!... Ima li tu kakvog skrivenog značenja?... Pa nije me valjda slučajnost navela da tako duboko zagrabilim palcem? I da pogledam baš na lijevu stranu, i u drugi stupac?... *Udbina pandemija?... Pandemija UDBE?... Pandemična UDBA?*

Zvuči li to kao zaraza? Koju jedni prenose, a drugi obolijevaju? Treći stradaju? A kad prođe, ostavlja posljedice na društveni organizam? Recimo kao hepatitis C? Koji takoreći bez simptoma proždire jetra sve dok jednog dana žrtva ne skonča?...

...Kamo to plovim? Mislim li ozbiljno, ili me na to navodi sklonost fantaziranju? Traženje značenja koja u stvarnom životu ne postoje? Jedino u rječnicima stranih riječi i mojoj dokonjoj zabavi?...

Zatvorim *Rječnik* i ponovno se protegnem. Ugledam pauka kako se penje po nevidljivoj niti. Marljivo i predano. Volim te životinjice i kad god mogu, spašavam ih. Možda zato što sam još u mladosti čuo da nanijeti zlo pauku znači prizivati nesreću. Otad sam njihov veliki zaštitnik. Nikad ne brišem paučinu ako je njegovo veličanstvo u blizini. Radije ga ostavljam na miru. A ako me nekoliko dana nema doma, ne ulazim u kudu bez maksimalnog opreza. Jedan je uvijek u njoj. Ne može izaći, ili mu je kada toliko velika da se u njoj izgubi. U početku sam im pomagao tako da ih malo poguram prstom. No tada se brzo naprave mrtvi. Ili sklupčaju u kuglicu za koju nikad ne bih pomislio da je živo biće. Sada ih uzimam na komad papira, po mogućnosti dok hodaju. Nježno ih poplašim, postavim papir i brzo iznosim u posudu za cvijeće. I tek tada puštam vodu.

Ovaj je momak stao i ne miče se. Možda osjeća da ga gledam. Tko zna kakve senzore ima? – Hej, momče, samo ti radi! – rečem u sebi. – Tu ti nitko ništa neće! Tu si doma!

2.

Vratim se bilješkama. Počnem čitati na preskok, toliko da osvježim pamćenje. Druga polovica bilježnice djeluje zbrkanije. Kao da nisam imao živaca sve zabilježiti. A tako sam lijepo počeo. Evo, zabilježio sam da je Perić ponovno posjetio Skeža u njegovoj kancelariji. Nekoliko mjeseci nakon onog prvog razgovora. Točnije, 4. 9. 1983. Čak sam zapisao i vrijeme razgovora – 20 sati i 45 minuta.

Perić je vrlo loše raspoložen, jer mu je Skež dao izvješće s kojim nije zadovoljan. Razmišljao je da li da uopće zakaže ovaj sastanak, no na kraju je odlučio da Skežu dade posljednju šansu...

Perić: "...Vlatko, onaj izvještaj što si ga napisao, nisam tu pročitao, nego sam ga stavio u džep i odnio u kancelariju. Kao da me netko čekićem udario kad sam vidio što si napisao... Kako si samo fino nakitio, kako si pokušao rehabilitirati ta lica, a preko njih i sebe... Iako ja mislim da, ako si u dobroj suradnji s nama, tebi rehabilitacija nije potrebna..."

Skež: "Živa istina! Živa istina!"

Perić: "Ti bez ikakvog zazora tvrdiš da nitko od njih nije nacionalist..."

Skež: "To ti je živa istina, to tvrdim već dvanaest, trinaest godina."

Perić: "...Vlatko, ipak je to za mene bilo razočarenje, jer su druge informacije ukazivale da stvari malo drukčije izgledaju..."

Skež: "Ja mislim da su ti informatori..."

Perić: "Ali pravi suradnici ne lažu... ipak si ti to nakitio, tonirao..."

Skež: "...Pa mi moramo jednom biti načisto: ako tu nema uzajamnog povjerenja, onda taj posao ne vrijedi..."

Perić: "Vlatko, bilo bi bolje i za tebe i za Službu, a i za mene... da si povjerljiv suradnik, da si pravi naš čovjek, a ne da još uvijek važeš... stalno nešto testiraš."

Skež: "Ja moj slučaj ne vežem za to."

Perić: "Vežeš, Vlatko, osjeti se to....Ti nama iznosiš svoje stavove..."

Skež: "Ne svoje! Ne svoje!"

Perić: "Iznosiš, Vlatko, više je od sedamdeset posto tvojih stavova, a samo trideset posto su stavovi tih lica."

Skež: "...Oni su isto ojađeni stanjem u kojem se nalaze."

Perić: "Ojađeni su i sigurno neprijateljski komentiraju, samo ti ne kažeš."

Skež: "Ne, neprijateljski!"

Perić: "Ako neprijateljski ne komentiraju, onda se ti slažeš s njihovim komentarima, onda si isti kao oni."

Skež: "Ne, neprijateljski, nema neprijateljskog komentiranja."

Perić: "Ma to su cinici, cinici kad je u pitanju ovaj sistem..."

Skež: "Ali i oni ovdje žive!"

Perić: "...Ali oni ilegalno iznose..., i ti znaš za dosta stvari, ali ne kažeš!"

Skež: "Pazi, ono što sam ti ja napisao..."

Perić: "Jao, koliko ti imaš oko sebe šovinista – o nacionalistima neću govoriti – ali šovinista! Koji Srbe ne mogu vidjeti..."

Skež: "Da se netko preda mnom uopće usudi tako razgovarati...?!"

Perić: "Mislim da se usudi."

Skež: "Sa mnom ne!"

Perić: "Ne znam, Vlatko, ovaj razgovor..."

Skež: "Navedi ti meni osobe, osobe koje te zanimaju i za koje misliš da dolaze sa mnom u kontakt... da vidim!"

Perić: "To je već lukavo s tvoje strane... Obojica znamo sve. Važeš ti, važem i ja. S time što sam ja prema tebi otvoren, a ti prema meni nisi. Ti bi fino htio da znaš koje su te osobe za koje se interesira Služba, pa da koji poen uzmeš za sebe, a ja da ostanem kratkih rukava..."

Skež: "Zdravko, zar ti vjeruješ da ja dolazim u doticaj s ljudima koji otvoreno propagiraju određene neprijateljske ideje?"

Perić: "Možda, koji će reći – došao je tamo sudac, predsjednik, Srbin, pička mu materina!, četnik, ili ovo, ono. To će puno tvojih reći..."

Skež: "U takvim društvima, s takvim osobama ja ne dolazim u doticaj."

Perić: "Kad bih ti nabrojio dvije, ili pet takvih osoba, ti bi se uhvatio za glavu i rekao da je to bila zajebancija, da je on takav po prirodi, da se zafrkava..."

Skež: "Pazi, ja imam vrlo dobre veze u srbijanskim krugovima, zato se nitko ne usudi..."

Perić: "...Vlatko, moramo biti iskreni. Sad ti dajem riječ da više k tebi neću dolaziti. Ubuduće ćeš, ukoliko osjetiš potrebu da mi nešto kažeš za neka lica, za neke političke trendove... ti zvati mene... Ne želim više da ja tebe zovem. Ispada da ja forsiram diskusiju, a rezultat diskusije je nula."

Skež: "Zdravko, ti polaziš od toga da ti meni ne bi trebao reći – interesira nas točno određena osoba? Tako si procijenio?"

Perić: "Za sada polazim od toga."

Skež: "...Reci mi, tko je arbitar, tko kaže da ove moje informacije nisu sto posto točne?"

Perić: "Arbitri su drugi. Deset lica koja potvrđuju jedno, a ti potvrđuješ drugo..."

Skež: "Zdravko, to je dugotrajna igra."

Perić: "Dugotrajna je, volio bih da je dugotrajna i sto posto fer s jedne i druge strane, korektna i poštena, ali osjećam da još nije i žao mi je više tebe nego ovoga... ti možeš puno više dati..."

Protrljam oči, pogledam makinalno prema komodi i primijetim da je moj mali prijatelj bio prilično marljiv. Ispleo je mrežu veličine dječje ruke. Pravu-pravcatu, s radijalnim i obodnim nitima te onom spiralnom u sredini, gdje upada plijen. Momak se sad odmara ili čeka žrtvu. Mislim da nije krstaš, ne vidim mu bijeli križ na leđnoj strani zatka. Sigurno je domaći pauk. *Tegenaria domestica*. Tako se nekako zove. Znadem dosta o paucima, no to nije jedna od mojih nastranosti. Ovi mali pauci su doista bezazleni, premda ubijaju otrovom i imaju (u pravilu) šest pari nogu i isto toliko očiju. Mene zadivljuje to umijeće pletenja, te male lijane po kojima se spuštaju i penju, te niti što nastaju iz ljepljive mase koju ispuštaju iz zatka i koja se stvrdnjava u dodiru sa zrakom. Neki pauci na nožicama imaju i male češljeve kako bi lakše rasporedili niti, a drugi, opet, predu paučinasta gnijezda u obliku zvona koje napune zrakom.

Oni veliki i otrovni (malmijant, crna udovica) ili karakurt (koji jednim ubodom može usmrtiti govedo), ili pak ptičar (koji

svladava žabe i male ptice) – ti me ne zanimaju. Ali ova mala bića što hvataju insekte, što se uvuku u kuću poput bezopasnog i tihog uljeza, što se tako naivno naprave mrtva, e, to su moji kućni ljubimci. Stvorenja koja paze da se kakvo zlo ne dogodi i čija mala remek–djela promatram s pažnjom koja me ponekad razdraga...

Nastavim čitati bilješke. Možda sam trebao sve to skupa zabilježiti s više logičke povezanosti. No, bih li tada izvršio nasilje nad činjenicama? Ako ljudi pomalo nesuvislo, ili barem nepovezano, razgovaraju, smije li priča o tome izgledati drukčije? Ili naracija ipak traži malo estetskog glanca, pa makar i na račun originalnosti? Ali kako to pristaje uz novinsko izvješće? Koliko puta sam se suočio s tim problemom! Radiš intervju s tipom koji jedva povezuje rečenice, čija je sintaksa katastrofalna... i što učiniš? Popraviš ga i zapravo prevariš javnost. Budala ispadne pametna. Ili u najmanju ruku pismena. Takvih sam situacija imao i sa sveučilišnim profesorima... Iskonstruiraoš logiku koje prvobitno nije bilo, popraviš rečenicu, promijeniš pokoji termin i umjesto originala imaš patvorinu! I to prodaš kao original! Naravno, postoje i obrnuti slučajevi, kad novinar upropasti sugovornika, bilo zato što mu nije dorastao, bilo namjerno. No to su ipak specijalne situacije. Premda se svode na isti princip: umjesto izvorne marke, prodaješ lažnu...

Perić: "Ubuduće – kad budeš kontaktirao s novim licima – pokušaj dati njihove izvorne riječi!"

Skež: "Čekaj, Zdravko! Ako se s nekim od njih slučajno nađem, ja ću te odmah nazvati, dok je to još savršeno svjež."

Perić: "Vlatko, ti znaš što nas zanima. Ti znaš!"

Skež: "Znam! Savršeno znam!"

Perić: "Ako on spominje cijene, ako spominje politiku sila, ako spominje našu emigraciju, ili neke druge probleme u zemlji, to je sve nama interesantno. No tebi je normalno to što on kaže, ti tome ne posvećuješ pažnju i mi ostajemo na neki način zaklinuti..."

Skež: "...Ja sam takva mišljenja iznio i kao mišljenja, ali sam dao i svoje prognoze... Ja sam iznio ono što sam osjetio kod

njih, ono što sam čuo da je sinteza njihova razmišljanja. Nije moje razmišljanje o njima bez podloge, podloga su njihovi stavovi...”

Perić: “..Dobro, to su tvoji stavovi, netko će iznijeti drukčije stavove...”

Skež: “Pazi, ja sam s tvojim kolegama imao suradnju, tamo negdje 1974. ili 1973. godine... a onda je došla situacija u kojoj se sada nalazim...”

Perić: “To te djelomično može opravdati.”

Skež: “Za određeno vrijeme ja sam iznio cijeli niz vrlo konkretnih primjera za konkretna lica!...”

Perić: “...Imam osjećaj da blago podcjenjuješ Službu...”

Skež: “...Ja mislim da se radi o dubokom nepovjerenju.”

Perić: “Tko u koga?”

Skež: “U mene!”

Perić: “Tako je, tebi se dovoljno ne vjeruje...”

Skež: “Gledaj, Zdravko, od mene se traži da budem kao sunder, kao spužva koja će nešto donijeti. A ja želim da se meni kažu konkretni zadaci koji će biti locirani na određenu osobu, koji će biti locirani na određeni događaj! Onda ću ja iznijeti što sam uspio doznati u vezi te osobe, njezina mišljenja, stavova. I onda vi to provjerite nekim drugim kanalima, pa ćemo vidjeti!...”

Perić: “Teško, teško, mi gubimo volju da dalje s tobom surađujemo. Želimo te odstraniti sto posto, pa što bude... Ti lutaš kao imaginarna pojava.”

Skež: “Ma ne lutam, ja imam svoje jasne linije!”

Perić: “Vlatko, ja ću se vratiti za četrnaest dana. Nadam se da će tada nešto biti jasnije i na Vrhovnom sudu. Više te neću zvati... a možda je i stav Službe takav da sad malo čekamo tebe, da ti nama nudiš... i da stvorimo poštenu suradnju... Više zbog tebe nego zbog nas, jer si ti još čovjek koji se može spasiti. Koji nije toliko zabrazdio da se ne može spasiti...”

Skež: “Pa ja nikad nisam zabrazdio!”

Perić: "Ah, nisi..."

Skež: "Ne znam, Zdravko, kako ćemo prijeći taj prag nepovjerenja?"

Perić: "Lijepo, fer, korektno, pošteno, sportski. Sve ćeš imati. Rehabilitirat ćeš se... Ja znam da si ti potencijal, da možeš biti jedan od najjačih aduta Službe na ovom terenu. A ti znaš što to znači! Imat ćeš sve što želiš."

Skež: "Pa ja sad činim, Zdravko, dosta i za rehabilitaciju..."

Perić: "Vjerujem ti."

Skež: "Počeo sam s onim što sam imao u glavi, cijeli niz skica, to sad šaljem u eter, pišem, šaljem redakcijama... Ja mogu razgovarati, mogu biti i u krugu Veselice, i Budaka, i Tripala, i Savke i Srećka Bijelića i svih koji su interesantni za vas u Zagrebu. Ali za koje interes pokazuju i određene strukture i pojedinci u Beogradu. Oni meni šalju tako fine, senzibilne, senzorske signale, da bih ih ja na neki način trebao povezati... A to je puno veća stvar nego da me recimo kolega odvjetnik u Beogradu zamoli da ga upoznam sa Zvonimirom Kulundžićem..."

Perić: "Tko je to? Je li to onaj književnik?"

Skež: "Da! Tu meni treba rad, tu meni treba vremena."

Perić: "Vidiš, a ništa nam o tome ne govoriš!"

Skež: "Pa kako, pa rekao sam ti to zaboga!"

Perić: "Ne, nikad mi nisi rekao za tu vezu Srdana Popovića i tog Kulundžića!..."

Skež: "Samo jedno upoznavanje nije neki čin."

Perić: "Znam, ali iza tog upoznavanja se nešto krije... Koji su to politički motivi koji su natjerali Popovića da se upozna s Kulundžićem i ostalima?"

Skež: "Treba mi nešto vremena da provjerim, da ne kažem netočnu informaciju... Osim toga, Popović je moj branitelj, pa osjećam moralni dug prema njemu, ne mogu još ništa o tome reći."

Perić: "Dobro, tu te djelomično razumijem... ali vidiš da puno toga ima..."

Skež: "Zdravko, treba u te igre samo ući, a ja nisam imao prilike da ranije uđem."

Perić: "Bar si spomenuo."

Skež: "Pa i sada pričamo an pasan..."

Perić: "Da, jer nismo uzeli jedan..."

Skež: "...Imam nekoliko knjiga i drama koje ću ponuditi izdavačima, posebno u Beogradu. To mi širom otvara vrata da mogu kontaktirati i relativno intimno razgovarati s tim struktura... Jer, pazi, ja isto tako osjećam stvaranje jedne osovine Zagreb-Beograd. Naime, ja ću opet biti oprezan, pa ću reći - blago opozicione linije... Sad bih ja htio utvrditi da li se radi o stvaranju jedne opozicije, u kojoj mjeri se ona želi neformalno organizirati, u kojoj mjeri se želi povezati sa zagrebačkim krugovima... Je li to opozicija prema globalnoj politici i SK-a, ili je to kritiziranje određenih struktura, određenih pojava, određenih dijelova SK-a."

Perić: "Svega toga ima, to mi već znamo."

Skež: "Tu treba očajno vremena! Ali treba i povjerenje..."

Perić: "Dobro, Vlatko, otprilike smo uglavili osnovne smjernice... Odsad ćeš ti mene zvati da kontakti ne budu prazni..."

Skež: "Ja želim da vi te moje informacije provjerite."

Perić: "Pa to i radimo..."

Skež: "...Ako ikad dam bilo što netočno, onda protiv mene učinite što god hoćete..."

Perić: "Pazi što si rekao!"

Skež: "Ako dam netočnu informaciju!"

Perić: "Ali ti si dovoljno pametan da možda ne daš netočnu informaciju, ali da zato prešutiš neke konkretne stvari koje su nama interesantne."

Skež: "I prešućivanje u to uključujem!"

Perić: "Sad si jake stvari rekao! Ovo će sigurno saznati moj pretpostavljeni i vjerujem da ćemo prema tebi voditi drukčiju politiku... I da znaš, mislim da si ti sretan čovjek jer si došao u poziciju da Služba s tobom ponovno pokušava uspostaviti suradnju..."

...Toma Akvinski: *Voljeti nekoga znači učiniti ga sretnim.* Ako je to istina, onda učiniti nekoga sretnim, znači voljeti ga. Pitanje: Smije li se pretpostaviti da Perić voli Skeža kad ga je eto učinio sretnim?...

Sjedam za stol i počinjem pisati.

Sedmo poglavlje

1.

Ne volim blagdane, a pogotovo ne volim Novu godinu. Ne samo zato što čovjek tada previše jede, previše pije, previše troši i nekako se usiljeno veseli (pa normalno je da si super raspoložen!), nego u prvom redu zbog stanovite nelagode pred budućnošću. Znam da ću još 365 dana biti sam i to me nekako podsvjesno uznemiruje. Ništa tu ne pomaže činjenica da je to moj izbor, da baš tako hoću i da bih se lošije osjećao kad bi bilo drukčije. Svako momačko srce razumije o čemu govorim. O trenutcima kad se budiš nakon prolumpane noći i ne znaš što bi tog 1. ili 2. siječnja. Možda tom raspoloženju pridonosi i bljedilo zime, neka čudesna i gotovo neprijateljska svjetlost. Kao da prijete da će se svaki čas ugasiti, smračiti, ali to ipak ne čini, jer želi produžiti agoniju. Ako je još i malo snijega na gradskim krovovima, ako je podne, pa se oglase crkvena zvona, e, tada je već umijeće u sebi sačuvati tračak nade.

To razdoblje *spleena* ove je godine potrajalo nešto dulje. Možda zbog nataloženog iskustva, a možda i zbog općih okolnosti. Izboru, koji su najavili odlazak glavnog i u redakciji stvorili tako tipičnu atmosferu. Sve je i dalje normalno, ali ništa

nije kao prije. Čeka se nova ekipa, potresi, drame. Obično se ne dogodi ništa senzacionalno, i svi to znadu. Ali svejedno iščekuju spektakl. Željni propuha u tom ustajalom zraku, koji, naravno, i njih može otpuhati. No spoznaja da će netko pasti, a drugi se uspeti, toliko je privlačna da u drugi plan potiskuje sve osobne strahove.

Ovaj se siječanj nekako odužio, valjda zato što se ništa posebno nije dogodilo. Glavni je najavio ostavku, ali si je ostavio još nešto vremena. No, na njemu se nije mogla primijetiti ama baš nikakva promjena. U svemu se ponaša kao i prije. Dolazi svaki dan u isto vrijeme, drži sve konce u rukama i ostavlja dojam da nema nikakvih briga. Možda i zato što i dalje vodi računa o svom izgledu. Nikad dva dana za redom isti sako i hlače, ili isto odijelo. A pogotovo ne kravata, ili košulja. To mi je tek sada upalo u oči. Možda i zato što većina ljudi – kad se nađe pred slomom – to najprije pokaže u odijevanju. Postanu šlampavi, pa ako su dotad nosili kravatu, odjednom se počnu sportski odijevati. Prestanu se redovito brijati, spontano se zapuste. Vjerojatno zbog briga koje ih okupiraju, zbog strahova što ih salijeću. Svega toga kod glavnog nema. Barem ja ne primjećujem.

Ali promjene se ipak osjećaju. Najvidljivija je odlazak Pancha Ville u diplomaciju. Nekoliko dana njegova je stolica zjapila prazna, a onda se neki šutljivac odvažio dirnuti u to leno. Mislim da je to Benjamina dodatno shrvalo. Ta činjenica da je stolica opet puna, ali da na njoj ne sjedi ona debela guzica, onaj tip kojemu bi sada imao što reći, teško je podnošljiv udarac. Zbog toga, kako mi se čini, sve češće odlazi pušiti i sve češće daje apsurdne odgovore. Čuo sam kako je odalamio da je *lombardna stopa*, ustvari stopa dinosaurusa pronađena 1905. u Lombardiji. Još je dometnuo kako ju je pronašao neki bankar i da je otada postala pojam u bankarstvu. Neka vrst golemog kredita.

A onda je stigao fax. Od Pancha Ville. Pisao je: "Kao što je poznato, ljude su napravili bogovi. Ostala bića nastala su u procesu propadanja i devijacije čovjeka koji je nekad bio slika božja, a sada pomalo naliči na govno. No mnogo važniji od toga jest sam tijek degeneracije. Najprije su od tog idealnog muškarca nastale kukavice i zločinci, a onda, kad su i ti degenerirali,

nastale su žene. A od onih žena – koje nemaju ni trunke razuma (a takve su uglavnom sve) – razvile su se razne vrste životinja...

Mogao bih navesti još takvih veličanstvenih primjera iz povijesti ljudske misli, ali mislim da je to zasad dovoljno. Srdačni pozdrav iz Sao Paula, Vaš Platon.”

Promatrao sam Benjaminina dok je dežurna na *desku* čitala to pisamce. Lice mu je malčice dobilo boju, ali nimalo nije promijenilo izraz. Jedino je otpuhnuo dim ili dva i lagano se počeošao po bradi. Kad mu je na kraju pokušala gurnuti fax u ruku, teatralno je odmahnuo i ustao.

– Istina je da je Platon svašta lupao, ali to još ne daje pravo intelektualnim smradovima da se njime koriste u nečasne svrhe – istrese snažnim tonom, pa uspori.

– Toliko o filozofskoj osnovi predmeta. Što se tiče političke, mogu samo postaviti retoričko pitanje: Kako to da je svojedobno njemački kancelar Kohl u izbornoj kampanji smio reći da su komunisti *crveno lakirani fašisti*, a da je to u nas govor mržnje? Je li Njemačka manje demokratska i civilizirana od Hrvatske? I zašto jedan Nijemac na tome smije dobiti izbore, a jedan Skež ne smije?

A znadete li što znači to da su komunisti *crveno lakirani fašisti*? – Zastane, malčice se sagne da ugasi opušak, pa nastavi – Nee samo Gulag! Nego to, da ništa nisu učinili da zaustave Hitlera! Pustili su ga da prigrabi vlast, jer su mislili da je buržoazija gotova. I da Povijest izvršava svoj Zakon!

Opet zastane, ali sad da zapali cigaretu.

– To drugim riječima znači da komunisti nisu nikakvi antifaašisti, a pogotovo ne ovi naši, jer su držali ruke u džepu i nakon napada Hitlera na Poljsku. A kad su uzeli pušku, branili su Sovjetski Savez! Dakle, diktaturu, a ne slobodu!

Pogleda oko sebe, mjereći dojam svojih riječi, i uzvikne:

– Pa to i Einstein potvrđuje! Ali, ne! U ovoj zemlji to ne smiješ reći. Zašto? Zato što komunisti imaju slabe živce!

Zamahne rukom i povisi ton:

– A kakve su posljedice? Strašne! Evo, zbog tih slabih živaca Pancho Villa je danas u diplomaciji! I piše ovakva tupa i neoriginalna sranja!”

Na časak zavlada tišina. Pa blago komešanje. A onda se oglasi šef *deska*. Momak nejednako urezanih očiju, nehajno počeshljane kose, za kojeg se govorilo da je liberalac, ali da prima plaću konzervativca.

– Potpuno te razumijem, Bendžo – odreže promuklim glasom. – Uostalom, nisu tvoji za onog rata uzalud umirali u Švapskoj. I to u čizmama! – Počese se i nastavi:

– Ali stvar nije u komunizmu. Stvar je u demokraciji. A temeljno pitanje demokracije, ako baš hoćeš, nije kako dobiti najbolju vlast, nego kako onemogućiti tiraniju. Utoliko je, pod minimalnim demokratskim pretpostavkama, svaka vlast dobra. A komunisti, ako ih uopće ima, pitanje ukusa, a ne suštine. – Zakašlje se, pa dometne:

– U nas su, priznajem, stvari donekle specifične. Tu je svaka vlast, po nekom neutvrđenom zakonu, gora od one prijašnje. Zato se o relativno dobroj vlasti može govoriti samo u odnosu na vlast koja tek dolazi. I tako dolazimo do apsurdna. Svaka je vlast u ovoj zemlji i dobra i loša. Zavisi samo s kime je uspoređuješ. Ali je uvijek najgora zadnja. Ona koja tek dolazi! To je nepobitna empirijska činjenica! Je li tako, Bendžo?

Ovaj ga pogleda, ali ne reče ništa. Ustane, ugasi cigaretu, lupne se po džepovima i prosikta:

– Idem pušiti!

2.

– Gospodine Balent, vi znadete da ja odlazim. Odmah poslije predsjedničkih izbora. Ne želim da me smjenjuju, ili da mi organiziraju pobunu u redakciji – reče glavni urednik.

Za ručkom, u malom i otmjenom restoranu podno Sljemena. Poznatom po prisnoj atmosferi, ali i gospodskoj distanci, koja se

očituje u ljubaznom i nenametljivom konobaru, izvršnoj hrani i paprenim cijenama. I prvoklasnoj domaćoj *orahovici*.

Moram priznati da sam očekivao njegov poziv. Možda ne na ručak, ali svakako na povjerljiv razgovor. Napokon, kako bi mogao otići, a da ništa ne kaže?

– Mislite da je to nužno? – upitam pomalo neiskreno. Bilo mi je posve jasno da je njegova odluka razumna i neizbježna.

– Apsolutno! – odvrati. – Ali stvar nije u tome. Hoću reći, to više nije bitno. Ključno je da netko mora doći na moje mjesto, pa sam mislio da biste...

– Nipošto! – upadnem u riječ. – Zapravo, htjedoh reći da mi laska vaša ponuda, ali to nije za mene. To bi – ako me razumijete – posve poremetilo moju unutarnju ravnotežu. Moju krhku ravnotežu...

– Mislim da vas razumijem. Ali bih vam htio reći da još uvijek imam dovoljno utjecaja. Ako nekoga predložim, ako iza njega stanem, sigurno prolazi. Još je stari nadzorni odbor. A vas neće nitko dovoditi u pitanje, vi ste profesionalac....

– Mislite, nisam politički kompromitiran?

– Recimo to tako, premda je to preteška riječ. No nije samo to u pitanju, Balent. Htio bih sačuvati ljude. To je moja obveza.

– Ako vas dobro razumijem, vama je svejedno što će biti s novinama, ali ne biste željeli da neki kolege stradaju?

– Upravo tako! – odvrati življe.

– Onda imam bolje rješenje – nadovežem ohrabren novom činjenicom. – Možda će se na prvi pogled činiti šokantnim, ali razmislite! – Popijem gutljaj vina i nastavim, gledajući ga u oči – Koliko znam, vi ste doveli onog Medića, pa zašto ne bi on?...

– Pa taj nema pojma o uređivanju novina! Osim toga, posve je amoralan... – reče s jedva primjetnim gađenjem na licu i očito iznenađen.

– Pa što! – odvratim žustro. Čovjek ima karijeru, vrhunski je kritičar. A ako ćemo iskreno, takvo bi govno ovima moglo odgovarati.

Malo se zamisli, pa upita s probuđenim zanimanjem:

– Mislite da bi pristao na dogovor? Mislim, da mi zajamči da neće dirati ljude, a ja da ga izguram?

– Sigurno! Kad mu kažete kolika je plaća, pristat će na sve. Osim toga, on s tim ljudima nema ništa. Tek je šest mjeseci u redakciji, i to kao vanjski kolumnist.

– Znači Medić! – reče više za sebe... – Pa to bi stvarno bio šok. I dobra podvala. Sigurno već imaju kandidata, pa bi morali... A to ne bi mogli lako objasniti... On im se nikad nije zamjerio. Dapače...

– Tako je – zaključim. – To je ideja!

Konobar je donio kozice na žaru. Glavni ih je jeo s uživanjem koje je za mene bilo pravo otkriće. Govorilo se da je asketa, da prezire život, da nikad nije popio kap alkohola... A on jede i uživa u svakom zalogaju, pije *Enjingija* s mjerom i zadovoljstvom kakvo nisam sreo u mrzovoljnih tipova. I priča o Mediću kao što bi režiser pripovijedao o glavnom glumcu za svoj novi krimić.

Povjerio mi je kako ga je već jednom vratio u hrvatsko novinarstvo. Nakon što je svojevolumeno *emigrirao* u Beograd... Tamo negdje 1987/8. I da ne zna zašto je to učinio.

– Tko zna, možda zbog cehovske solidarnosti. Znadete, Balent, novinarstvo je profesija u kojoj moraš žaliti svakog kolegu. Suosjećati s njim, makar bio i zadnja gnjida. Ima nečeg tragičnog u toj našoj moći, u toj našoj površnosti, u tim našim zločinima koje ponekad počinimo. Možda i nesvjesno, u što se ne bih uvijek kladio. No, ipak mi se čini da nas kad-tad sustigne kazna, da svaki novinar prođe kroz Kalvariju. Najčešće kad to ne zaslužuje. Mnogi se tada naslađuju, a najviše kolege. Umiremo rano. I nitko nas se ne sjeća. A naši tekstovi? Pa najprije ih zaboravljamo mi sami! Nije li to otužno? Toliko nevolje pričinimo, toliko teškoća proživimo i na kraju od svega nula!

Orada je bila dobro pečena. Svaki je dobio komad od nekih 40 do 45 dkg. I to ne one uzgojene, nego divlje. Sa žutom prugom na glavi.

– Samo je to orada – reče glavni. – Vidite, premda sam žabar, umišljam si da se u ribe stvarno razumijem. – Zastane,

brzo i spretno odstrani lednu peraju i nastavi – Nekoć, prije rata, redovito sam odlazio na Biševo. Tamo sam po čitave dane lovio. Osobito ugore, ušate i te orade. I sam ih pripremao. Na lozi, naravno. To mi je tako dobro išlo da su me domaći ribari prihvatili kao svoga... Dobro, škarpina je možda riba nad ribama, ali prava orada je istinska poslastica. Barem meni. Ali mora biti pečena na lozi. Istini za volju, ove u restoranu nisu takve. Peku ih na ploči, ili ugljenu. Da, da! – nasmije se i dobaci – Je li podnošljivo?

Klimnem glavom. – I ja volim ribe – dometnem – ali ih rijetko pripremam. Najčešće u tavi. I nisam siguran bih li primijetio razliku.

– Ah, kako ne! To vam je kao dobra i loša literatura. Loša ima jedan ili dva značenjska sloja, a dobra možda i devet. Zato se dobra knjiga sviđa jednako budalama kao i pametnima. Svatko u njoj nešto nađe. Tako je i s ribom. Prava riba je više od hrane. Otvara cijeli registar osjetila. Ekstaza okusa koja prelazi u stanje blaženstva... Tangira i zrnce duha... Taj skok iz materije u višu sferu, to može samo riba. Ali mora biti na lozi! Mora!

Dok to govori, tako spretno odvaja kosti od mesa, da se čini kao kakav riblji klavirist. Vjerojatno nesvjestan da to upada u oči kao neka vrst posebne vještine. Gotovo zanata. Jestli pristojno jedna je stvar, ali jestli fino, otmjeno, to je nešto sasvim drugo. Nešto, što u našem vremenu izumire s *fast food-om* i općim ukusom...

Ovaj čovjek se doima kao da je iz nekog drugog vremena, koje se još tu i tamo batrga, daje znakove života, ali je odavno osuđeno na propast. Pomislim kako bi mnogima izgledao smiješan, a ne otmjen. Kao kakav prastari kaput iz naftalina...

Je li otmjenost uopće moguća? U ukusu, u literaturi, ponašanju, stilu? Ili je tu još jedino kao karikatura, sprdnja? Jer naše doba presuđuje da ćemo odsada svi biti prostaci, budući da jedino u toj dimenziji svi možemo biti jednaki? A možda je to ispravno? Možda baš tako treba biti? Ako nema otmjenosti, onda smo svi na neki način *cool*...

Opazim kako drži čašu u zraku, trgnem se i brže podignem svoju.

– U zdravlje, Balent! – reče.

– Živjeli! – odvratim i upitam da prikrijem smetenost:

– Recite, kako ćemo se postaviti na predsjedničkim izborima?

– Hm. Kako? Kad bi se mene pitalo, najradije bih rekao da je onaj udbaša, a ovaj prodana duša. Ali s druge strane, čovjek mora biti realan. Grana je ipak prihvatljiviji od...

– Kako to mislite, prodana duša? – uskočim. – Pa on je ipak godinama ministar! Doduše, i ja sam ponešto čuo, ali to je dio posla. Politika nije higijenski zavod.

– To je točno, ali o tom bi se čovjeku dala napisati knjiga. Njega ljudi uopće ne poznaju. Nemaju pojma da znade biti vulgaran i brutalan. Kako samo psuje! Kao zadnji kočijaš! Ja sam to doživio na vlastite uši. Čak je i tijelom pokazivao što će im raditi... Ali na van je uvijek fin, bogobožan.

– Ne mogu vjerovati da on...

– I te kako! I ja sam se zaprepastio. Ali to i nije ono najstrašnije. Sjećate se kad je prije par godina došla američka ministrica? Da, Albright! Netko je u Hrvatskoj Kostajnici zapalio srpsku kuću, a ona od toga napravila svjetski problem. Cijela se država tresla. Skandal nad skandalima. Na kraju se i Stari s njom posvađao... To je samo uvod za ono što vam kanim reći.

Tjedan dana iza toga, Grana je otputovao u Washington na dodatno ribanje. Prije toga smo se dogovorili da će za naše novine dati intervju. Naravno, isključivo nama. Tražio sam to od njega, jer sam mu učinio uslugu. Možda petnaest dana ranije. *Internacional* je – sigurno se toga sjećate – objavio priču kako Grana gradi viletinu u Zagrebu. Neugodan članak, jer je otvorio pitanje novca. Sjećam se toga kao da je danas bilo! Kako je samo bio uzbuđen kad sam došao k njemu! To ste trebali vidjeti. Uvijao se na sve strane, šaptao povjerljive informacije. Doslovno na uho. Molio da objavim demanti. Da kažemo kako sve to nije istina, da je riječ o običnoj obiteljskoj kući i da novac ima od prodaje zemlje.

U jednom trenutku u ruke mi je gurnuo fascikl s dokumentacijom o Juri, kolumnisti *Internacionala* koji je sve to zakuhao. – Evo, tu je sve, šaptao je. – Mislim da ga je nazvao i intelektualnim krmkom, moralnim smećem. A možda i hrpom požderanih govana. U svakom slučaju dao mi je papir pod naslovom "Pozadina Jurina djelovanja u hrvatskim medijima", pa njegovu kratku biografiju, povijest desničarskog *Schillerovog instituta* iz Njemačke, s kojim je Jura naveliko surađivao, te dvije kartice teksta o Lyndonu LaRoucheu, antisemitu, s kojim je također bio u srdačnim i poslovnim odnosima. Sve je to taj bogobojazni čovjek pripremio! I molio me da svojski opalimo po tom debelom gadu!

Vi se sjećate tog članka? Ma, da! Objavio sam ga zato što je sve to dobrim dijelom i bila istina. A i javna je tajna da je Jura promijenio sve političke i ideološke zastave i da je u najmanju ruku opskurna ličnost. Osim toga, iskreno govoreći, htio sam malo nagaziti *Internacional*....

Ali, ni to, na žalost, nije bit priče, dragi Balent... I molim vas, jedite! Ne morate tako pozorno slušati. Nikamo nam se ne žuri. Barem se nadam. Osim toga, ako se riba ohladi, nema više onog prijelaza u višu sferu. Orada se pretvara u malo bolju piletinu. A toga nitko nije vrijedan. Čak ni Grana!...

Vidite, to je otprilike kontekst. Dva dana zovem Granu na telefon, ne javlja se. Zovem njegovu tajnicu, pravi se da ne može doći do njega! A trebam intervju, ili barem izjavu! I onda, drugi dan, samo što me nije šlag trefio. Vidim njegov ekskluzivni intervju u *Internacionalu*! Na punih pet stranica! Isti čas nazovem njegovog zamjenika – tada smo još bili u prisnim odnosima – i kažem mu da poruči šefu da ga šaljem u onu stvar. Tako sam se naljutio da sam ga doista tamo i poslao. I pazite sad, još nisam ni spustio slušalicu, a ministar je već na liniji! Ljubazan, snishodljiv, obziran. I moli da sutra dođem k njemu. U devet ujutro. Da će mi sve objasniti.

I znate što mi je rekao? Da je to bio jedini način da ga ostave na miru! Da je morao tako postupiti kako bi prestali pisati o njegovoj kući!

Kasnije im je počeo dostavljati i povjerljive dokumente. To je bilo očito. Za uzvrat je *Internacional* o njemu pisao hvalospjeve i dizao mu popularnost. Eto, to je naš kandidat za predsjednika!

– Nisam znao da je to tako daleko išlo – primijetim. – Nešto se govorilo, nešto se moglo naslutiti, ali takav reket?...

– Bilo je toga još. Mogla bi se napisati cijela knjiga. I što je najgore, Stari je sve to znao. Čak i to da je tip naručivao istraživanja javnog mijenja po kojima je baš on ispadao najpopularniji političar u Hrvatskoj, a Stari najnepopularniji!

– Nevjerojatno! Zašto ništa nije poduzeo?

– Na kraju je htio, ali više nije imao snage. Sve bi se srušilo.

– Znači Grana! – ponovim.

– Nema nam druge. I što je najgore, bez fige u džepu. Unatoč svemu, vjerujem da je manje zlo od onog...

– *Dlakavog* – uskočim u riječ.

Pogleda me iznenađeno, brzo shvati i ponovi:

– Da, *Dlakavog*!

3.

Bio sam posve u svijetu fizike. Mislim da me iz njega ne bi pomakla ni orada pečena na lozi. Sve mi je nekako prisjelo. I taj Grana, i *Dlakavi*, i Medić. Bože, ima li u ovoj zemlji ijedna pozitivna osoba? Netko o kome možeš razgovarati, a da odmah ne kažeš da je govno, budala, nemoralan tip?...

Pokušam se sjetiti nekog takvog. Barem jednog. Nekoga za koga bih mogao reći – Taj je u redu. Nemam nikakve bitne zamjerke. – Pomislim na mnoga poznata imena... Bože, kakav smo mi narod? Nama nitko ne valja!...

A povijesne ličnosti? Netko za koga bi većina rekla – Dobro, taj je OK. – Ne uspijevam. Padne mi na pamet onaj grafit – *Malo nas je, al' smo govna!* – Je li to samo zgodna doskočica, ili doista pogađa bit stvari? Dobro, i u drugim sredinama ima jala, ljudske

zlobe i pokvarenosti. Ali nisu tako strukturirane. Ugrađene u opći stav, normu. U nas je zbilja nepristojno za nekoga reći da se razumije u posao, da nije loš, da se na njega možeš osloniti. Ne, on je smeće, kreten! Čak i ako se s njim družiš. Ako mu dolaziš doma. Ne, ne valja ništa! Podnosiš ga. Što možeš?!

Zvijezde? Možda su za sve krive zvijezde? Možda je Hrvatska na takvom položaju da su ovdje specifična kozmička zračenja? Koja oblikuju gene i svijet hormona na takav buntovan način? Pa samo znademo rušiti, ali jedva nešto stvoriti? Osporavati, ali ne afirmirati?... Ne mislim ni na kakve divinacije, hiro-mantije i slične bedastoće. Mislim na karakter i temperament. Na Teofrasta. Na ono što taj karakter uvjetuje, oblikuje...

Povijest? Zemljopis? Sudbina? Zvijezde? Božja volja?...

Zašto u ovoj zemlji moraš užasno puno napraviti a da ti se prizna užasno malo? Nikad to nisam pitao Šagi-Bunića od koga sam čuo tu rečenicu. A sad je čovjek mrtav, otišao na nebo kamo i pripada. A ja čamim bez odgovora...

Možda nešto zrači iz ove naše zemlje što nas čini takvima? Kao neka vrst tributa njezinoj ljepoti i plemenitosti? Nema smisla da sve dobijemo, a da to ničim ne platimo? Neke magnet-ske silnice koje nam udaraju na živce, pa nas to čini razdražljivim, prgavim, mrzovoljnim? I zato nam ništa ne valja. Nitko ne zaslužuje respekt.

Evo, na primjer Benjamin. Ima li dosadnijeg tipa od njega? Budala koja te podsjeća da ništa nisi naučio u školi, ili još gore, da si sve zaboravio! Pa onaj odurni Pancho Villa! Ili glavni! Da, baš on. Što si umišlja? Da je fini gospodin, obrazovan i još k tome srčan. Da se bori za *više interese*, dok mi ostali... Pa i Ana! Dobro, ako čovjek zanemari..., ali i ona znade biti mala podmukla lisica, koja dobro pazi gdje će staviti guzu... Da, da, takva je kad čovjek bolje razmisli...

A ja, što si ja umišljam? Da svima mogu pronalaziti mane, suditi o drugima s literarne visine, a da su defekti mog karaktera samo omaške? Posve nedužne! Posljedica momačkog života i te usrane profesije. Ali ne genetskog felera. To ne! Ili usmrđenog endokrinog sustava. Zaboga, što ja to lupetam?! Pa ja sam fine

građe, plemenite pasmine, zato se i ne miješam s drugima. Radije samujem. Čak se ni ženiti neću. Tko zna koja bi me dopala. Kakve sorte i kakvih poremećaja. Pa da mi djeca budu budale i kreteni. Pederi...

Ili taj Sova? Što da napišem o njemu? Da je čovjek tragikomična žrtva jednog vremena? Nadobudni fiškal koji se previše nagnuo kroz prozor i ispao iz vlaka? A putovao je u obećanu zemlju? I što sad? Prodao dušu đavolu. Ali to je farsa. To više nije tragedija, drama. To je gotovo s Faustom. Zato se Sova na takav način i izvlači, pomalo sabotira, ali i cinkari, tek toliko da nitko previše ne strada, a on da se izvuče. Ubaci u vlak i opet u obećanu zemlju. Ljudska sudbina nad kojom bi čovjek možda i zaplakao da tip nije u vrhu politike. Nekako mu ne paše uloga tragičara. Tragedija više pogađa druge, nego njega. U tome je problem! I zato su ti papiri problem...

Dohvatim knjigu koja mi je prva bila pod rukom, nasumce je otvorim i pročitam: "Napisavši ove prve stranice svojega romana, Ukko Ahti zapao je u depresivnu krizu koja ga je u roku od nekoliko godina navela na tri neuspjela i jedan uspio pokušaj ubojstva. Fragment je objavljen u zbirci njegovih posmrtnih spisa, zajedno sa stihovima, intimnim dnevnikom i bilješkama za esej o Buddhinim inkarnacijama. Na žalost, nije se uspjelo ući u trag nekom planu ili nacrtu iz kojeg bi bilo vidljivo kako je Ahti namjeravao razviti radnju. Premda je krnje, ili možda upravo zato, djelo *Naginjući se preko strme obale* svakako je najreprezentativniji tekst cimerske proze, zbog onoga što pokazuje a još više zbog onoga što skriva, zbog svojeg izmicanja, gubljenja i nestajanja..."

Osmo poglavlje

1.

Kod kuće pišem samo onda kad imam poseban razlog. Ako mi se ne ide u redakciju, ako trebam podatke koje nemam u bilježnici, ili, kao što je sad slučaj, ako je tema delikatna. U tu svrhu služi mi *Compaq Armada V300*, zajedno s printerom. Printer je veoma važan, premda tekst najčešće šaljem *e-mailom*, ili ga donesem na disketi. Hoću reći da je meni važan, jer tekst volim pročitati u tiskanoj formi, tj. na papiru. Možda je to ostatak Gutenbergove epohe u meni, a možda i nesvjesna pobuna protiv novih tehnologija. Ne znam, ali jamčim da tekst ostavlja bitno drukčiji dojam, nego kad ga čitam na kompjutoru. Štoviše, postoji razlika između teksta koji pročitam u rukopisu (na kartici) i tog istog teksta u novinama. U novinama je nekako konačan, ono što zapravo jest. Potpuni proizvod. Priča omeđena prostorom koji pojačava njezin unutarnji smisao.

Može biti da su to u meni doista ostaci prošlosti, ili još gore, prošlost sama. Percepcija, oblikovana i istrenirana na knjigama, na čitanju, koje se danas, općenito govoreći, sve više pretvara u *gledanje* i pritiskanje tipaka.

Nekoć sam davno pročitao studiju o magiji knjige, o značenju formata, o važnosti prijeloma, svega onoga što to

stvorenje – a knjiga jest *stvorenje!* – u sebi nosi i što kao forma dodaje sadržaju. Zapravo, kako ga preobražava u čaroliju. Zato ne mogu zamisliti da se dobar roman može *ozbiljno* čitati na ekranu, jer ekran ne proizvodi čaroliju, nego je štoviše uništava. Čak i kad je riječ o običnom novinarskom tekstu.

Tekst je gotov. Ima osam kartica i četiri retka. Klasičan prored – trideset redaka/šezdeset slovnih mjesta. Odlazim u krevet da ga konačno u miru pročitam. I to spada u maniru pravog Gutenberga! Treba čitati tamo gdje je čitanje *doma*. Ne u tramvaju, ne u autobusu, ne na plaži. To nije ambijent.

Nije loše. Premda je tekst čisti kompromis. Između ideje i onoga što smije u novine. Doduše, to se često događa – novinarstvo nije stenografija – ali u ovom slučaju kompromis je prenačlašen.

Evo uvodnog dijela:

"ZAGREB, 21. siječnja – Posljednjih dana redakciji našeg lista dostavljeno je više dokumenata bivše UDBE (Službe državne sigurnosti, SDS) iz kojih bi se moglo zaključiti da su dvojica političara na ovaj ili onaj način surađivali, ili radili za tu tajnu komunističku obavještajnu službu.

Koliko smo mogli utvrditi, dokumenti se čine autentičnim i vjerodostojnim, pri čemu je riječ o ukupno sedam materijala koji zajedno broje 75 kartica strojem pisanog teksta. Period koji je obuhvaćen tim dokumentima proteže se od 1974. pa do 1988. godine.

Neovisno od tih sedam najnovijih dokumenata, naš je list i prije imao uvid u neke dokumente UDBE (također prema procjenama autentične) u kojima se ti isti političari apostrofiraju kao suradnici te organizacije. S obzirom na činjenicu da je broj tih dokumenata iz – po svemu sudeći – različitih izvora dostigao kritičnu masu, a da se istodobno odnose na političare koji aspiriraju na najviša mjesta u državi, očito se nameće potreba da se hitno osnuje neovisno i stručno povjerenstvo koje bi provjerilo ne samo autentičnost dokumenata, nego donijelo konačan i cjelovit sud o odnosima te dvojice s UDBOM. Riječju, potvrdilo sumnje koje ovakvi dokumenti potiču, ili ih pak odbacilo kao po-

grešnu "interpretaciju", ili manipulaciju. To je neophodno i zbog obojice političara, ali i zbog same javnosti i političke klime. Napokon, građani Hrvatske imaju pravo znati o čemu se doista radi. To istodobno ne bi bio nikakav presedan. U mnogim tranzicijskim zemljama, u kojima su postojale slične situacije, takva su povjerenstva na objektivan i stručan način obavila svoj posao. S mnogih ljudi skinute su sumnje i ljaga, a u nekim slučajevima sumnje su potvrđene..."

Ostali dio teksta opisuje dokumente, navodi neke dojmive primjere, okolnosti... Najveći dio posvećen je (ipak) predsjedničkom kandidatu, a oko dvije i pol kartice Sovi.

Ne mogu reći da sam razočaran, unatoč očitim stilskim ro-gobatnostima, nekim predugim rečenicama... Bolje je tako, kad se već ne potpisujem... Napokon, nisam li samo *tehnički autor*? Sva moja pedanterija, prikupljeni materijal (o sovi) pokazali su se suvišnim. Vrijeme (ipak se ponešto otegnulo) učinilo je svoje, baš kao i okolnosti u redakciji. Ali, barem sam gotov, i to je jednino nedvojbeno zadovoljstvo. Ne osjećam autorski *eros*, jer tu autorstva nema. Čak ni kurvinsko zadovoljstvo. Ono stanje što prati spoznaju da si nekome smjestio i tjera te da kočoperno hodaš. Sa savješću koju strpaš u stražnji džep, jer novinarstvo je – zar ne? – iznad svega!

Pritisnem tipku i zbogom. Sad je na redu glavni!

2.

S Anom sam u sve težim odnosima. Ne mogu reći da se previše svađamo, štoviše živimo u nekom prividnom miru. Ali na sve strane njušim trulež. U njezinim reakcijama, prečestim glavoboljama, u mrzovolji što je u hipu spopada, bez ikakva vidljiva povoda. Sumnjičim sebe, ja sam taj nevidljivi poriv, taj problem zbog kojeg gubi vedrinu i ženstvenost. I pretvara se u čangrizavu curu, kakvih je pun ovaj grad, a valjda i svijet. Ali i u sebi slutim neku plijesan.

Čežnju i odbojnost što se sve češće i sve žešće sudaraju. Kad se naglo odmakne, povuče ruku, ili vikne kako mrzi da je baš tu diram, tad me samo tanka nit dijeli od prekida. Od trenutka koji sam toliko puta proživio u mašti. Od povika – Curo moja, e, sad je gotovo! Sad ti lijepo odi doma, nađi budalu na koju ćeš se istresati! Osim toga, što si umišljaš? Da si neko oličenje ljepote i pameti? Da nešto posebno pružaš? Ma nemoj! Veće bi mi zadovoljstvo bilo da odem u bordel. I koštalo bi samo tri stotine kuna! A bila bi mlađa od tebe. I otprilike jednako obrazovana i isto toliko iskrena... Eto ti, sad znaš! To je naša veza u kojoj se ti kočoperiš, jer sam ja pristojan, jer ne kažem što mislim, jer šutim. A odavno mi te je dosta! Zbogom! Briši! I hvala bogu da je kraj!

Ali već slijedećeg trenutka osjetim prazninu, bespomoćnost, kakva obuzima djecu, koja u gužvi izgube roditelje. Nedostaje mi taj pogled, ta sirova i istodobno neodoljiva ženstvenost. To poticanje na borbu i zavjeru, taj svijet u kojem ona dominira, jer je žena i jer tako mora biti. Baš kao među paucima. Samo s tom razlikom što ja nisam manji od svoje ženke. Koliko puta me svojim postupcima navela na pomisao da je sve na ovom svijetu zbog žene, pa i muškarac. I da je to normalno. Čak razumno. Biti sredstvo u njezinim rukama, alat za pravljenje djece... Netko tko je tu, kako bi se brinuo da taj biološki bitak ispuni svoju misiju. Ali u osnovi slučajnost. Čista *akcidencija*! Pa i ta naša muževnost, ambicija, moć, sve to njima dugujemo. I zato je normalno da mi njih ljubimo, a one da nas koriste. I možda vole, ali na način gospodara. Na način onoga koji kreira situaciju i odnose. A Ana je baš takva kreatorica! I to me – ma što netko mislio! – toliko izluđuje da sam u nekim trenucima osjećao kako sam postao *pravi* čovjek. Momak, koji je tu zbog nje, koji je za to stvoren i koji je sretan zbog te svoje uloge. I koji drugog posla i nema...

Zovem je, ne javlja se. Odlazim u kupaonicu, gledam se u zrcalu. Bore oko očiju i dvije snažnije urezane na čelu. I nekako promijenjeni oblik lica. Jesam li to uopće ja? Onaj od prije nekoliko godina? Ili me izdalo lice, jer za njega ne postoje utezi, ne postoje vježbe? Najviše udarac u glavu i kakva beskorisna

krema. Je li to tajna moje situacije?...Ili naprosto više ne obećavam, ne pružam nadu...

Opet zovem i opet nitko ne diže slušalicu. Nema ni poruke. Nema ničega.

3.

Probudi me zvonjava. Negdje iza ponoći.

– Hej, ja sam. Oprosti što tako kasno zovem. Moram se sutra s tobom vidjeti. Važno je. Meni je užasno važno. Ako možeš prije posla?...Na parkiralištu. Da. Bok! I hvala ti.

Nisam dospio ništa suvislo reći. Bio sam više ljut nego bunovan. Ali ne previše. Ipak me taj poziv smirio. Barem se javila... Ali što može biti tako važno? Možda je zabrljala na poslu, pa sad želi savjet?...Ili neprilike s roditeljima, bolest, tako nešto?...Ta odsutnost u glasu! Kao da se pripremala za tih nekoliko rečenica... Željela da ih što prije izgovori. Da je ništa ne pitam...

Ali, nije li takva već dulje vrijeme?...Da je nešto ozbiljno, sigurno bi... Nisam mogao zaspati. Bio sam malčice znatiželjan i ta znatiželja je budila nadu... Možda je dobro razmislila, shvatila da joj značim više, nego... Odlučila da se više nećemo svađati... Da nastavljamo ispočetka! Nas dvoje, koji smo toliko toga pregrmjeli. I zato zaslužujemo...

Ujutro sam je sačekao na dogovorenom mjestu. Dotrčala je, dva puta se okrenula, kao da provjerava je li sve čisto, sjela i zapovjedila da vozim. Malo dalje, gdje nećemo biti na oku.

Učinim tako, bez riječi i vjerojatno smrknuta lica. Nisam to planirao, jednostavno me spopalo. Čak sam se htio malo nasmiješiti, ali me nešto omelo. Neka vanjska okolnost koje nisam svjestan, ili unutarnji impuls. Narav koja me izigra. Zaskoči kad se najmanje nadam. Primijetio sam odavno taj defekt. To bezrazložno smrkavanje, to lice koje unaprijed optužuje i traži pokajanje. Predstavu.

Često sam se zamišljao u tim situacijama, vidio se kao u zrcalu, antipatičan, nabrušen... i pitao se što mora biti u ljudima koji preko toga prelaze?

Koliko je puta Ana prešla preko tog mog lica! Tog mog poriva, te samoljubivosti, te priproste duševnosti, te odurne naravi... A opet, ne mogu protiv toga, jer mi se čini da sam u pravu, da sam žrtva koja ima pravo na vrisak.

Ana je to primijetila, opazio sam kako se skupila na sjedištu, zauzela borben stav. Gledao sam je par trenutaka i napokon rekao:

– Dakle?

– Trudna sam – odgovori.

– Trudna? – upitam hladno. Nisam bio toliko iznenađen, koliko pogođen. Kako trudna? S kime? Sa mnom? Kad? Ne sjećam se, ne vjerujem. Ali kako da sad kažem da ne vjerujem? Bilo bi to šuftski... Priberem se i usiljeno upitam:

– Je li sve u redu? Trebam li nešto učiniti?

– Ne, sve je u redu. Ali ti moram reći – pogleda me hladno kao da me kani ubosti nožem – ne znam čije je dijete.

– Bože! – viknem – Kako ne znaš?!

– Skoči, lice joj poprimi izraz mačke koja želi ogrepsti i prosikta:

– Ništa me ne pitaj! Ne budi sebičan, sad je najvažnije dijete!

– Počne se udarati šakama po glavi i nogama o pod – Ti si svinja, znala sam to uvijek, tebi je važna samo tvoja ljubomora, proklet dan...

– Nisam tako mislio, oprosti, samo sam htio znati... – pokušavam je smiriti.

Pogleda me puna mržnje i bijesa. U trenutku shvatim da to ne može imati veze s mojom reakcijom. Ma kakva bila, ma kakvo lice imao, ta je mržnja nečim drugim izazvana. I sad je eksplodirala kao tempirana bomba!

Možda je predugo sa mnom, možda nije imala snage reći da joj je dosta, pa je gutala, trpjela?...I sad vraća cijelu porciju. Odjedanput. Obuzme me tupost. Kao da sve to gledam na pozor-

nici i kao da se sve to mene ne tiče. Ja, tata? Čak me ni to ne uzbudi. Nekako mi se učini nevjerojatnim. Ali ne zato što sam pokvarenjak koji želi izmigoljiti obvezama. To nipošto. Ja bih priznao dijete i da nije moje, kad bi to od mene tražila. Ali nije u tome stvar. Osjećam spletku! Plan! Sve je nekako proračunato, tempirano. Ne lovi ona mene, nego bježi od mene! Slutim to i to me ubija. Ubija me? Ili moju taštinu? Okorjelog neženju koji želi da mu se netko objesi o vrat, iako se grozi te pomisli?

Što bi bilo da kaže da dolazi k meni? Užas! Ali nije li ovo sto puta veći užas? Taj planirani uzmak, ta režirana predstava?... Upitam:

– Što si odlučila?

– Ne želim više biti s tobom. Gotovo je! – odreže.

– Makar je dijete možda moje?

– Da, čak i ako je tvoje!

Zamagli mi se u glavi. Ali ne osjetim ništa.

– Dobro – odvratim. – Želiš li da te odvezem na parkiralište? – Ona potvrdi i više ne progovorismo ni riječi.

Taj smo dan još nekoliko puta razgovarali. Na mobitel. Ona je urlala i vikala da sam sebična životinja. Ja se nisam usudio pitati kako joj se to dogodilo. Samo je jednom sama od sebe rekla – Pa zalomilo mi se! Što mogu?!

Pitao sam je treba li novca, želi li da je odvezem doktoru, no sve je odbila. Napokon me se oslobodila!

A ja?

Ne znam jesam li odahnuo, patio, ili bio slomljen. Možda se sve to izmiješalo u neko stanje praznine, pustoši. Da, pustoši!

Činilo mi se da je cijela moja budućnost ostala kod nje i da sam izgubljen za život. Nisam žalio zbog toga, barem ne svjesno. Ali sam osjećao napuštenost. Bolnu sućut prema nečemu nevinom u sebi, nečemu što svako živo biće ima, čak i najgori zlikovci. Možda je to samo mrvica, ali mrvica koju osjećaš u svim žilama, u svakoj pori. Iskonska bespomoćnost u svom vapaju za drugim čovjekom.

Još istu večer otišao sam na boks i sad ležim posred ringa. Na leđima. Zurim u neonska svjetla. Opušten, smiren, u drugom svijetu. Ne, nije to od udarca. Tako uvijek činim na kraju treninga. Ti su trenuci doista jedinstveni. Taj pogled u neonsko bljedilo u meni budi osjećaj zahvalnosti prema nečemu što ne znam definirati. Je li to radost življenja? Je li to zdravlje koje osjećam u znojnom i umornom tijelu? Organizmu koji je izdržao tolike napore i sad se ispružio i uživa u težini vlastitih mišića? Ako postoji trenutak koji ničemu ne nalikuje, onda je to taj trenutak. To ležanje u ringu. Taj mir koji je proizvela dinamika, kretanje. Udarci, *eskivaže*. Ne, bez te *predigre* ne bi bilo ničega. Ni tog pogleda iz vječnosti koji obuzima dušu, ni tog neopisivog trenutka *svetosti* tijela. Da, *svetosti!* Jer taj mir nije mir običnih smrtnika.

Danas me sve to još nekako dublje obuzima, jer mi je jedno oko gotovo zatvoreno, a i tijelo me prilično boli. Naročito desna strana rebara. Primio sam puno udaraca, pa i nekoliko teških. Inače tako ne boksam. Vodim računa da sve bude u nekim uobičajenim granicama. I danas sam počeo u tom stilu. Najprije samo lijevi *direkt*. Desna ruka je na bradi. Nakon dvije runde, lijeva *egal*. Opet udaraš samo lijevom, ali sve vrste udaraca: *direkte*, *aperkate* i *krošee*. Nakon toga borba s obje ruke. Uglavnom s odmjerenim udarcima. Tu i tamo pobjegne poneki snažniji, ali to se izdrži, pogotovo ako čovjek boksa s kacigom, a ja boksam. Momak s kojim *spariram* teži je od mene dvadesetak kila i viši za glavu. I uz to bivši prvak Hrvatske u teškoj kategoriji. Pazi, ali me ne štedi. Mislim, ne popušta mi, ne boksa s polovičnom koncentracijom. Jer i ja imam neke prednosti. Izdržljiv sam, dobro se snalazim u klinču i volim *fight*. A opet, ni to mi ne bi pomoglo da je budala, kompleksaš, koji se odmah potuče čim primi jači udarac. Momak je završio fakultet, čita knjige, prati događaje i neobično je uredan i čist. Ponekad gubi koncentraciju, ponešto zaboravi, ali tome nije razlog boks.

Ne znam što mi je danas bilo, ali tamo negdje od pete runde (boksamo po dvije minute, dakle, amaterski) počeo sam udarati

kao da boksam profesionalni meč, ulaziti u klinč, gađati jetra. Jednom sam ga opalio desnim *krošeom* iza uha, pa odmah *aperkat* u nos. Primijetio sam kako su mu se oči zasuzile (udarac u vrh nosa uvijek boli), kako me gleda u čudu, čeka da kažem *sorry*, ili bilo kakvu uobičajenu ispriku. Ali ja ne govorim ništa, samo mlatim, tučem se...

Više ne znam koliko smo rundi boksali, ali znam da sam dobio batine koje sada osjećam u svakom dijelu tijela. Glava mi bridi, pulsira, boli me vrat, boli me sve. Dva puta sam izgubio dah od udarca u predjelu srca. Odmah ispod sise. I sad me boli taj mišić. Jedino me ne boli nos. Tu sam rođeni boksač. Mislim da je moj nos u tom smislu savršen.

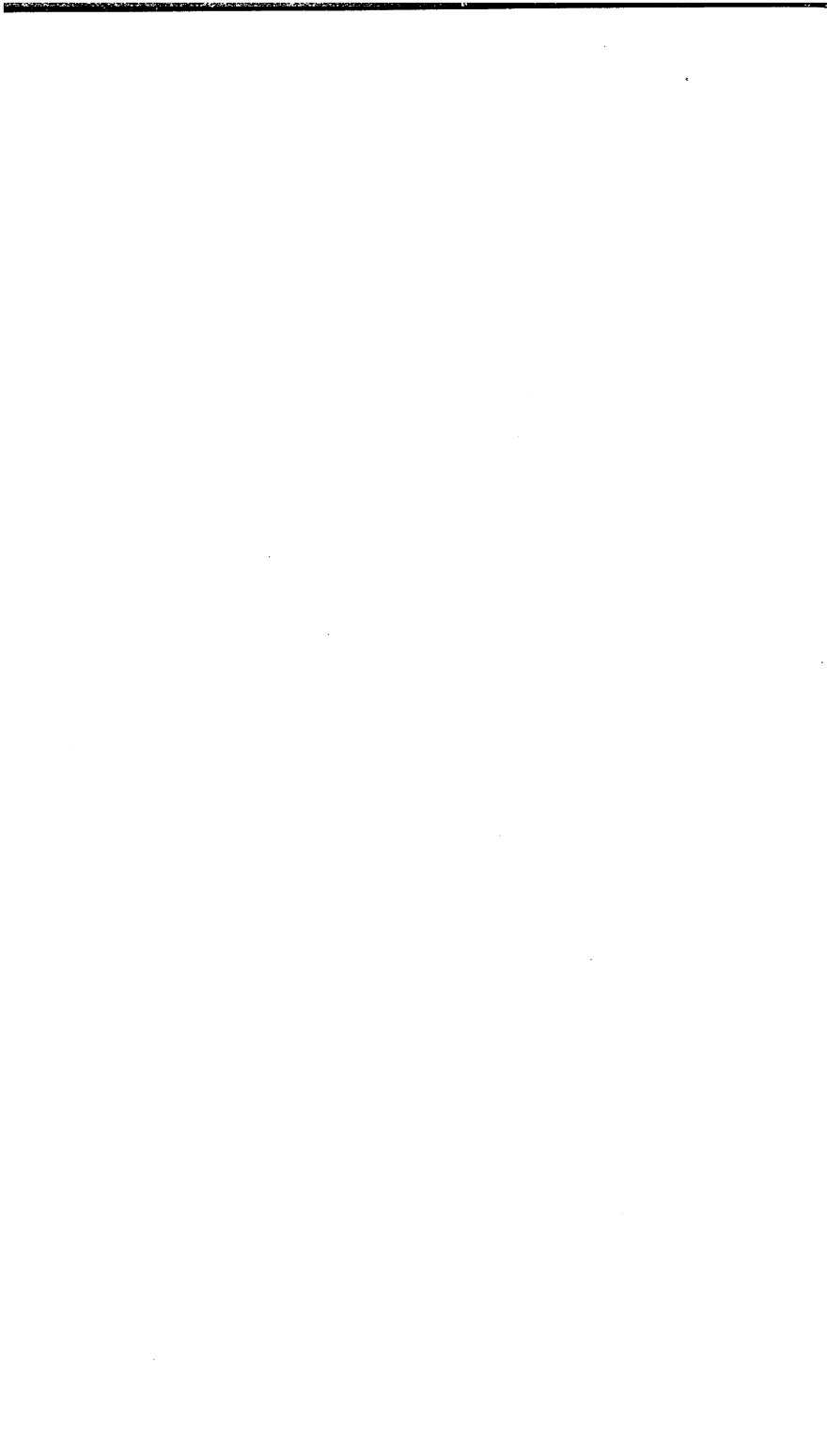
I on leži pokraj mene u ringu. Također na leđima. Ništa me ne pita, samo me pogledava krajičkom oka. Muška solidarnost? Znade da sam morao primiti te batine kako bih preživio? Kako bih ovu noć preživio bez Ane?

Postoje takvi trenuci i u drugim sportovima. Kad naprosto izazivaš, tražiš bitku do kraja. I kakav god bio ishod, osjećaš da si učinio nešto veliko i besmisleno. Ali ta besmislenost pojačava veličinu pothvata i tjera te na zahvalnost prema konkurentu.

Zurim u ta neonska svjetla, znam da i on zuri u njih, da osjeća isto što i ja i da me ne žali. I da mi je jednako zahvalan kao i ja njemu. Na tim trenucima, na tom svijetu izvan svih drugih svjetova, na tim batinama koje sam primio i koje će možda sutra i on primiti. S jednakom radošću kad sve prođe.

Možda jedino u toj točki razumijem egzistencijaliste, njihovu slutnju da krizne (ili rizične) situacije doista iz života izvlače nešto neopisivo. Možda ne bit, ali svakako dimenziju koju skriva običan i svakodnevni život...

U stan sam ušao u drukčijem raspoloženju. Osjećao sam samo bol.

Deveto poglavlje

1.

Tri dana nisam išao u redakciju. Ne toliko zbog oka, koliko zbog općeg stanja u kojem sam se našao. Ne mogu reći da previše patim, jer to nije dostojno neženje. Ali je istina da me muče praznina i nemir. Stanje, za koje bi mnogi rekli da je posve uobičajeno i rašireno, te da vjerojatno nema čovjeka koji ga nije iskusio. Ali ja o tome ne govorim. Meni je stalo do dostojanstva. I to momačkog! Cijeli smisao i vrijednost tog života i jest u tome da te ništa ne može baciti u *bad*. Nema praznine, nema nemira, jer okorjelost u samoći (nazovimo to tako) nije ništa drugo nego imunitet. Protiv svake vrste cmizdrenja i ljubavnih jada! Neženja je dovoljan sam sebi, jer vjeruje da od njega boljeg partnera nema. *Ego* na kvadrat!

Zato se pomalo stidim govoriti o ovim danima, pomalo me hvata strah da ne potraju. To bi uništilo moje samopoštovanje, to bi bio potop. Ova tri dana nisam čitao, nisam razmišljao, nisam radio ništa. Jedino spavao, jeo i klatio se po stanu. Zapravo, ni ne znam što sam radio. Stvarno se sjećam samo telefonskog razgovora s glavnim. Javio mi je da tekst o onoj dvojici ne ide. Ne zato što ga on ne bi želio pustiti, nego zato što su svi na kolegiju bili

protiv. A htio je, s obzirom na okolnosti, pokriće redakcije. Mislim da je rekao da je samo jedan urednik bio *za*, ali ni to ne mogu jamčiti.

Bili su protiv jer bi to štetilo redakciji. Svi ti papiri, ta UDBA, pa još u vrijeme predsjedničkih izbora, sve je to nekako izvan onoga što bi trebalo željeti. Da, baš je tako rekao – ”što bi trebalo željeti”. Nasmijao se i dodao da ljudi hoće novu situaciju, novu vlast, neku vrst sreće... I da to treba razumjeti.

Slušao sam ga bez nekog posebnog uživljanja, što je razumljivo s obzirom na stanje u kojem sam se nalazio. Ali i da toga nije bilo, bio bih donekle ravnodušan. Bilo mi je dovoljno da ja znadem kako stvari stoje, a ostali, ako o tome ne žele ništa znati, ako ih to ne zanima, neka im bude. Nisam socijalni utopist, ne vjerujem da se bilo koga može spasiti, naučiti, prosvijetliti protiv njegove volje. Svaki čovjek znade što je za njega najbolje. Čak i najveći glupan. To znadu i životinje, jer je Bog svima dao slobodu da rade protiv sebe, ako to smatraju ispravnim.

Deset ili petnaest dana kasnije još smo jednom o tome razgovarali. Rekao mi je da je ipak htio objaviti članak, makar i protiv volje kolegija, ali da se konzultirao s nekim tipom čije ime nije spomenuo. Dao je naslutiti da je to jedan od najutjecajnijih ljudi iz negdašnje Tuđmanove *svite* (mislim da je upotrijebio baš taj izraz) i čovjek koji bi svakako mogao imati interes da se ovu dvojicu provali (pogotovo Sovu). No, taj mu je, što ga je prilično iznenadilo, savjetovao da ništa ne objavljuje. I to zato što bi moglo biti opasno. Sova navodno ima veza u *miljeu*. Glavni nije izričito spomenuo podzemlje, ali se iz svega dalo zaključiti da ga je tip upravo s takvim argumentima razuvjeravao. Zapamtio sam da mi je posebno skrenuo pozornost na to, kako je ovome nekoliko puta kazao da je, usprkos svemu, spreman ići u rizik, no tip je zapeo kao da se radi o njegovoj vlastitoj koži.

Moj je dojam da glavni nije dokraja povjerovao u tu priču, ali je činjenica da tekst o Sovi i *Dlakavom* nikad nije objavljen.

Još smo se povremeno viđali po hodnicima, a onda je otišao. Tjedan-dva ranije okupio je redakciju, održao kratki govor u kojem je naveo što je sve u ovih nekoliko godina učinio, zaželio svima sreću i rekao da odlazi. Nitko od stotinjak ljudi, koliko se okupilo, nije ni zucnuo. Čovjek je otišao bez pozdrava. Šutjeli su čak i oni za koje je mislio da ih mora zaštititi.

2.

Medić je imenovan glavnim urednikom i to je bila mala senzacija. Mnogi su se našli u čudu, a to se donekle odražavalo i na njemu samom. Bio je prilično nesiguran, a možda i zaplašen. Ali nije dugo potrajalo. Već nakon mjesec dana ponašao se kao da je oduvijek šefovao. U svom je uredu pušio iste cigare kao svojedobno Pancho Villa, pijuckao neka nerazgovjetna pića i pisao komentare o vremenu u kojem se napokon slobodno diše. Meni se nikad nije sviđao, ali je istina da se nikome nije osvećivao. Tu i tamo bi spomenuo glavnog, čiju će ostavštinu, razumije se, *dekontaminirati*, ali dalje od toga nije išao. Možda i zato što ga je sve više zaokupljala njegova nova uloga. Čak dotle da je gotovo svaki dan objavljivao po neku svoju fotografiju. Jedanput s veleposlanikom Pakistana, drugi put s puta u Koprivnicu, treći put s neke promocije. Uskoro je dobio nadimak *Lakše se diše*, a njegovo vrijeme – *branhijalno doba*.

U redakciji se nije puno toga promijenilo. Došlo je nekoliko novih ljudi, a neki stari su preko noći postali glavna pera. Tako uvijek biva i to svakako nije novost. Mnogo je važnije da je Benjamin ostao gdje je i bio, dakle, za svojim stolom, da jednako rano dolazi u redakciju, jedino rjeđe komentira opća zbivanja. Zadovoljava se ciničnim primjedbama, smijuljenjem, u kojem,

kako mi se čini, sve više uživa. I češće *odlazi* pušiti! Ali to je više posljedica nagomilanog iskustava, negoli novih prilika.

Prvih nekoliko mjeseci nisam primijetio ni neke značajnije promjene u Aninom ponašanju. Na posao je i dalje dolazila u neuhvatljivom ritmu i jednako telefonirala. Satima, konspirativno, kao da ruši državu. Trudio sam se da je previše ne promatram, zapravo, da što manje gledam prema njezinu stolu. Još uvijek mi krv šikne u glavu ako primijetim da je nestala, da je nema. Ili, ako uhvatim njezin pogled kad šapće u slušalicu. Trenutak u kojem okreće glavu, provjerava je li zrak čist i u kojem se jednako brzo i odsutno vraća u prvobitan položaj. U to svoje prokleta šaputanje.

A onda je jednog dana prestala dolaziti. Nisam imao snage pitati što se dogodilo. Zašto je više nema. Jedino ne gledam prema njezinu stolu. Možda se bojim da se ne pojavi? Ili se plašim sjećanja na onu plastičnu i zelenu torbu? One emocije koja me tada obuzela i koja možda još nije mrtva?

3.

Sreo sam Sovu. U kasno proljeće 2000. Bilo je to odmah poslije sabora njegove stranke. Djelovao je kako kakav očerupani pijetao. Crven u licu, traljavo počešljan. Prišao mi je (sjedio sam za stolom u *Lisinskom*) i par sekunda me promatrao. Škiljio na jedno oko, pa se približio i šapnuo:

– Balent, ipak si ti pizda!

Nisam odgovorio. Možda zato što sam bio zatečen, a možda i zbog one Peričeve rečenice koja mi u tom trenutku pade na pamet:

”Slušaj, Vlatko, ti si kao ona ptica Feniks, ili kako se već zove, što je izašla iz pepela....”

Nenad Ivanković jedan je od najuspješnijih hrvatskih autora. U nepune četiri godine objavio je četiri knjige koje su sve postale hrvatski bestseleri (prve na top-listama najprodavanijih knjiga):

Predsjedniče što je ostalo? (psihološko-politički portret prvog hrvatskog predsjednika dr. Franje Tuđmana);

Ratnik (biografija generala Gotovine), Mesiću i Račane, zašto tako? (slučaj generala Bobetka i Gotovine u svjetlu haških optužnica) te Krvava zemlja (o ratu u Bosni i Hercegovini).

Sova je peta knjiga u tom nizu, ali različita od prethodnih. Kako po tematici, tako i po stilskim osobinama, te romanesknoj formi.

Znadete Balent, novinarstvo je profesija u kojoj moraš žaliti svakog kolegu. Suosjećati s njim, makar bio i zadnja gnjida. Ima nečeg tragičnog u toj našoj moći, u toj našoj površnosti, u tim našim zločinima koje ponekad počinimo. Možda i nesvjesno, u što se ne bih uvijek kladio. No, ipak mi se čini da nas kad-tad sustigne kazna, da svaki novinar prođe kroz kalvariju. Najčešće kad to ne zaslužuje. Mnogi se tada naslađuju, a najviše kolege. Umiremo rano. I nitko nas se ne sjeća. A naši tekstovi? Pa najprije ih zaboravljamo mi sami! Nije li to otužno. Toliko nevolje pričínimo, toliko teškoća proživimo i na kraju od svega nula!...

...Ili taj Sova? Što da napišem o njemu? Da je čovjek tragikomična žrtva jednog vremena? Nadobudni fiškal koji se previše nagnuo kroz prozor i ispao iz vlaka? A putovao je u obećanu zemlju? I što sad? Prodao dušu đavolu. Ali to je farsa. To više nije tragedija, drama. To je gotovo s Faustom. Zato se Sova na takav način izvlači, pomalo sabotira, ali i cinkari, tek toliko da nitko previše ne strada, a on da se izvuče. Ubaci u vlak i opet u obećanu zemlju. Ljudska sudbina nad kojom bi čovjek možda i zaplakao da tip nije u vrhu politike. Nekako mu ne paše uloga tragičara. Tragedija više pogađa druge, nego njega. U tome je problem! I zato su ti papiri problem...

TIVATISKARA

ISBN 953-6775-70-0

9 789536 775705